

Cumhuriyetin İkinci Yüzyılına Özel Strateji, Güvenlik ve Yönetim: Kavramlar, Kuramlar ve Aktörler

*Special for the 2nd Century of the Republic
of Türkiye Strategy, Security and Management:
Concepts, Theories and Actors*

Editör: Dr. Lütfullah ÜN

**ÖZGÜR
YAYINLARI**

Cumhuriyetin İkinci Yüzyılına
Özel Strateji, Güvenlik ve
Yönetim: Kavramlar, Kuramlar
ve Aktörler

*Special for the 2nd Century of the
Republic of Türkiye Strategy, Security
and Management: Concepts, Theories
and Actors*

EDITOR / EDİTÖR

Dr. Lütfullah ÜN

 ÖZGÜR
YAYINLARI

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Cumhuriyetin İkinci Yüzyılına Özel Strateji, Güvenlik ve Yönetim: Kavramlar, Kuramlar ve Aktörler

*Special for the 2nd Century of the Republic of Türkiye Strategy, Security and Management:
Concepts, Theories and Actors*

Editor / Editör: Dr. Lütfullah Ün

Language: Turkish-English

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-715-3

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub235>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Albayrak, O., (2023). *Cumhuriyetin İkinci Yüzyılına Özel Strateji, Güvenlik ve Yönetim: Kavramlar, Kuramlar ve Aktörler*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub235>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

6 Şubat 2023'te dokuz saat arayla meydana gelen, merkez üsleri sırasıyla Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan, 7,7 Mw ve 7,6 Mw büyüklüklerindeki iki depremde hayatını kaybeden tüm vatandaşlarımıza...

To all our citizens who lost their lives in two earthquakes with a magnitude of 7.7 Mw and 7.6 Mw, which occurred on February 6, 2023, nine hours apart, with epicenters in Pazarcık and Elbistan districts of Kahramanmaraş, respectively.

Önsöz

Küreselleşmenin ve rekabetin giderek arttığı, dijitalleşmenin ve yapay zekânın hayatın her alanına girdiği günümüzde her alanda olduğu gibi yönetim alanında da yenilik arayışları kaçınılmazdır. Özellikle son elli yılda dünyada ortaya çıkan ekonomik, siyasal, sosyal vb. krizlerin çıkış yolu arayışlarında da mutlaka yönetimi ilgilendiren bir taraf, yönetimlerce uygulanması gereken politika değişiklikleri olmuştur. Dolayısıyla oldukça canlı ve dinamik bir alan olan yönetime dair yapılacak her çalışma değerli, alanda sağlanacak her katkı anlamlıdır. Özellikle günümüzde yönetim alanının en önemli konularından olan güvenlik ve strateji ekseninde çağın gereklerine uygun ve ihtiyaçlarına cevap veren bakış açısını geliştirici çalışmalar oldukça özgün ve bir o kadar faydalı olacaktır.

Bu noktada “Strateji, güvenlik ve yönetim: Kavramlar, Kuramlar ve Aktörler” başlığıyla, kendi alanlarında son derece başarılı akademisyen ve akademik yönü güçlü isimlerce hazırlanan çalışmaları “Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Yüzyılı”na Özel olarak bir araya getirdik. Çalışmamızın akademik alana güzel katkılar sağlaması dileğiyle emeği geçen tüm arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum.

Dr. Lütfullah ÜN

Preface

In today's world, where globalization and competition are increasing, digitalization and artificial intelligence are in every field of life, It is inevitable that innovation is sought in the field of management as in every field. Especially, economic, political or social etc. crisis emerged in the world in the last fifty years. In the search for a way out of the crises, one of the sides that definitely concerns the administration has been the policy changes that should be implemented by the administrations. Therefore, every work to be done on management, which is a very lively and dynamic field, is valuable, and every contribution to the field is meaningful. Especially in the axis of security and strategy, which are among the most important issues in the field of management today, studies that develop the perspective that meets the requirements of the period and responds to the needs will be very original and useful. At this point, we have brought together the works prepared by highly successful academicians and academicians with the title of "Strategy, security and management: Concepts, Theories and Actors", specially for the "Second Century of the Republic of Türkiye". I would like to thank all of our friends who contributed to our work in the hope that it will make good contributions to the academic field.

Dr. Lütfullah ÜN

İçindekiler

Ön Söz	v
Preface	vi

Bölüm 1

Career Specialization in Security in Türkiye: National Defense Expertise <i>Lütfullah Ün</i>	1
---	---

Bölüm 2

Leadership Profile Analysis and Politics of Turgut Özal: Strategy and Management <i>Baba Ahmet Yılmaz</i> <i>Farahila Babayeva-Shukurova</i>	13
--	----

Bölüm 3

Risk Toplumu ve Eleştirel Güvenlik Bağlamında Galtung'un Görüşleri <i>Orhan Karaoğlu</i>	29
---	----

Bölüm 4

Tarım Ürünleri Ticaretinde Uluslararası Yaptırım Örnekleri: Strateji, Güvenlik ve Yönetim <i>Osman Demirel</i> <i>Erdem Bulut</i>	49
---	----

Bölüm 5

Heydər Əliyev Mustafa Kamal Atatürk və Türkiyə Cümhuriyyəti Haqqında <i>Qabil Əliyev</i>	67
---	----

Bölüm 6

- Investigating Design and Production in the Security of Nations 77
Ahmet Şadi Ardatürk

Bölüm 7

- Expression of the Idea of a Centralized State and a Righteous King in Yusuf Khos Hajib's "Qutadgü Bilig" 91
Matkuliyeva Marguba Farkhodovna

Bölüm 8

- Trilateral Cooperation Azerbaijan-Turkey-Russia in the Context of Regional Security 97
Sakit Huseynov Yalhya
Elvin Talishinsky Bakruz

Bölüm 9

- Azərbaycan-Türkiyə Mədəni-Siyasi Əlaqələri 107
Şahismayıl Namaz oğlu İsmayilov

Career Specialization in Security in Türkiye: National Defense Expertise

Lütfullah Ün¹

INTRODUCTION

Ministries are departments that are specialized and organized according to their fields of activity in the performance of public services, which are generally under the responsibility of the state apparatus. According to the public services in the central organization in the Turkish management system, each ministry was established to fulfill the determined public services (Günday, 2011: 391). While these ministries (mainly the state) carry out their main and permanent duties through the hands of civil servants and other public officials (1982 Constitution, art. 128), which has an important place in this civil service, started to become widespread in Türkiye after 1960, and after the legal regulations in 2011, all central The employment of career specialists established in institutions has important consequences for the Turkish public administration. These specializations that increase competence in the public sector are generally under the roof of various ministries. One of these specializations is the national defense specialization, which provides a new institutionalization in the field of security. This expertise, which until recently was unlikely to be formed within the framework of the general structure of the Ministry of National Defense (MSB) and the General Staff, found the appropriate ground with the structural changes made in military institutions after the coup attempt on 15 July 2016. Administrative conditions have become more mature in terms of establishing the said expertise, especially with the Presidential government system, in which the executive is strengthened and the legislative and executive judicial powers are completely separated from each other. Because the 12th section of Presidential Decree No. 1, which is the first Presidential

1 Dr., Civil Administrative Supervisor, Ministry of Interior, lutfullahun57@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8764-5113>

Decree of the Presidential Government System, is reserved for the Ministry of National Defense, the Organization and service units of the Ministry of National Defense are specified, and in these service units, “According to the additional article 41 of the Civil Servants Law No.657, National Defense Expert and National Defense Expert Assistant will be employed. National Defense Specialist staff that can be assigned to all service units of the Ministry of National Defense; It contributes to the effective, deterrent and respected stance of the Ministry of National Defense and the Turkish Armed Forces in our region and the world, and serves to achieve a harmonious working environment within the existing state organization.

In this study, national defense expertise, which is an important example of career specialization in the field of security, will be examined. In the study, literature and legislation scanning and interview method will be used.

1. CAREER EXPERTISE IN TÜRKİYE

In the Civil Servants Law No. 657, which is the basis of the public personnel regime in Türkiye, the basic principle is “classification (there are currently twelve classes, DMK no. 657 art. 36), career and merit”, which indicates a very important ground in terms of the specialization system are doing. Again, in article 33 of the same law; “Unemployed civil servants cannot be employed.” In line with the provision of the Turkish public administration, personnel (hence experts) are connected to the system by staff and all kinds of personnel rights are determined based on their staff. Other elements that form the basis of the specialization system in Türkiye are level, degree, and selection exams (KPSS or exams made by institutions). In addition, with the Presidential government system passed in 2018, Presidential Decree No. 2 on General Staff and Procedure replaced the Decree-Law No. This legal basis is the basis of career specialization² in Türkiye, and specialties are in a different position from other personnel in terms of their job and status. In general, regarding career specialization; The view of an in-house status (Aslan, 2005: 346-349) created for the high-paid employment of the elected and reformist bureaucracy in secure status and the creation of autonomous career islands is accepted. Appointments, promotions, salaries, retirements, etc. In many respects, they have a different status from other public personnel. In addition, career experts are generally selected through special examinations, know a foreign language or languages and have a good

2 In terms of the public sector, the stages that are designed in connection with the knowledge, skills and competencies required by the profession they belong to, and their progress within certain pre-determined rules can be defined as career (Stahl, 1962: 11).

educational background; they feel that they belong to a profession or an institution (Albayrak, 2015: 211).

Although the historical background of expertise in the public sector in Türkiye can be traced back to the Budget Law of 1931, its most important and outstanding development took place after the reports written by foreign experts on Turkish Public Administration in the post-1950 period. However, career expertise, which was first created in the 1970s within the Undersecretariat of the State Planning Organization (DPT)³, and then established in other subsidiaries of the Prime Ministry (State Personnel Presidency-DPB, Undersecretariat of Treasury, Undersecretariat of Foreign Trade); At first, he was a professional officer who managed the reform process in the public sector. In other words, career experts were in a situation that did not deal directly with the citizen (in terms of doing business or public service delivery), but rather working for public policy determination at the central level. Unlike other public civil servants, each specialization has its working regulations.

The career specialization model has also been implemented in service ministries since 2003, and as it has become widespread in line ministries and affiliated/related organizations over time, it has led to a transformation in terms of Turkish public administration and public personnel regime. First of all, civil servants who are also in other ministries (in institutions such as DPT, DPB, Ministry of Economy, Foreign Trade, and Undersecretaries of Treasury) and who perform jobs equivalent to expertise and who are essentially in the position of professional officer (for example, civil administration or foreign affairs profession officer) are career islands. were distinguished statuses that could be expressed as These occupations also had a closed-loop structure and were autonomous career fields. The essential and constantly important works of the institutions were handled by these personnel. However, with the spread of this career specialization practice, it has been stated that this status has turned into a high-paid civil servant, opened to political influence, administrative, financial personnel, etc. instead of primary and permanent jobs. There are also studies evaluating the assignment of jobs. In the same way, the fact that career experts, who generally have the status of department head, are kept in the court of branch managers or that they receive higher salaries from competent professionals in institutions can be expressed as problematic areas in terms of balances and work peace within the institution.

3 Planning experts in the State Planning Organization began to be called "career experts" with the entry into force of the State Planning Organization Examination Regulation published in the Official Gazette dated 17/08/1971 and numbered 13929 (Aslan, 1998: 106).

Parallel to this situation, the expansion of career expertise in terms of ministries' orientation from vertical organization to horizontal organization has been a part of the structural change of the administration in Türkiye (Albayrak, 2015: 213-217). In addition to this situation, there are many aspects where career expertise has benefits for the general aspect of Turkish public administration. The correct management of an integrated structure, in which our classical administrative structure, which is essentially based on branching, is combined with Western-style specialization, will also yield beneficial results. Although these public officials do not have managerial status, they have high salaries and pension rights and generally continue their careers in Ankara, exempt from rotation. The job descriptions of the experts who make up the core workforce of their institutions do not change even in the case of a supervisor change. It is possible to express that these experts, who have the opportunity to develop themselves during their 3-year education period, are a high-quality upper class in civil service, as they must write a specialty thesis and have foreign language proficiency. In addition, it is possible for career experts, who have financial advantages due to the additional indicator and other personal rights they have equivalent to the head of the department, to maintain their professional gains due to the ease of returning to the job after leaving the job. However, the fact that the central career specialists do not have the opportunity to work outside the center even upon request and that there is role confusion and hierarchical confusion in the institutions where the specialization culture is not established are disadvantageous situations (Yılmaz, 2019: 37-38).

Today, the legal basis of career specialization is the Appendix Titled Employment of Experts, which was added to the Civil Servants Law No. 657 with the Decree-Law No. 666 on 11/10/2011 (and changed with Article 174 of the Decree-Law No. 703 of 2/7/2018). Article 41 and other provisions of the Presidential Decree No. 1 established within the scope of the Presidential government system passed in 2018.

2. NATIONAL DEFENSE EXPERTISE AND DEVELOPMENT

One of the institutions where career expertise is established in Turkish public administration is the Ministry of National Defense. The main specialization of the armed forces, which has had a fundamental position in the main backbone of the state since the first periods of the Turkish state tradition, is undoubtedly on the status of "military service". This status; can be classified as specialist non-commissioned officers, non-commissioned officers, or generals/admirals from bottom to top (Turkish Armed Forces Personnel Law No. 926, dated 27/7/1967). This basic specialization is in

the Turkish Armed Forces, Gendarmerie General Command, Coast Guard Command, and Ministry of National Defense. However, in parallel with the civilian specialization in the field of national defense in the world, a similar status has recently been established in Türkiye.⁴ In parallel with this career specialization status (ÇASGEM, 2021: 83), which was established for the first time with the National Defense Expertise Regulation published in the Official Gazette dated 27/09/2013 and numbered 28778⁵, it was published in the Official Gazette dated 23/08/2015 and numbered 29454. The Armed Forces Expertise Regulation (for the employment of TAF Specialists and Assistant Specialists) has been published. Based on this legislation, the Ministry of National Defense, which recruited a small number of defense specialists before 15 July 2016, was issued during the State of Emergency declared after the coup attempt on 15 July 2016, Article 5 of the Decree-Law No. 676 dated 29 October 2016 (Recruitment of experts from within the Ministry of National Defense) A significant number of national defense experts have been recruited under Articles 6 (TAF recruiting experts from within) and Article 7 (recruiting experts from outside). In this direction, first of all, 262 national defense experts were employed in the ministry among the career experts who completed their qualification based on the authority they received with the Decree-Law in 2017 (MSU Interviews, 2017), then 262 more national defense experts were recruited by conducting an in-house exam, and with the other experts, the Ministry was appointed. They have been assigned to various service units and continue their duties. Again, with the Decree Law No. 703 dated 2/7/2018 (174 art.), “provided that it is foreseen in the Presidential decrees regarding the organization of the ministries and other public institutions and organizations, the central organizations, the Higher Education Council, the headquarters of the General Staff and the force commands, to be employed on the subjects falling within the scope of the institution’s duty. Experts and assistant experts can be employed at the headquarters.” The provision was added to the Civil Servants Law No. 657 as an additional article 41. This provision was reiterated in Article 350 of Presidential Decree No. 1, which reorganized the ministry organization after the transition to the Presidential government system (July 2018). Accordingly, “(1) National Defense Expert and Assistant National Defense Expert are employed in the central organization of the Ministry, by the additional article 41 of the Civil Servants Law dated 14/7/1965 and numbered 657.” In addition, by Article 13 of the Presidential Decree No.

4 For example, NATO has civilian experts as well as military experts (NATO, n.d.).

5 This regulation has been amended four times to date. These dates and numbers (10/9/2015 29471 2. 16/10/2020 31276 3. 27/3/2021 31436 4. 21/6/2022 3187.

32 published on 18/04/2019, the provision that “Defense Services Specialist and Assistant Defense Services Specialist shall be employed in the provincial organization according to additional Article 44 of the Civil Servants Law No. 657” has been added to this article.⁶ As of 2022, the number of national defense experts and assistants working in the central organization has exceeded 600.

3. THE ROLE OF NATIONAL DEFENSE EXPERTISE IN THE FIELD OF SECURITY

From the first moment the national defense experts take office, the task distribution is made in a way that ensures the necessary harmony and institutional adjustment. In this distribution of duties, many qualifications of the experts, especially their education and professional experience, are taken into consideration. Likewise, experts perform “commission chairman and membership within the scope of personnel procurement activity, legislative changes that the ministry urgently needs, changes in correspondence procedures and principles, project follow-up and management in the field of the defense industry, temporary assignments abroad and many other required positions and duties” (Interviews with former National defense experts, 2023). A corporate identity has been gained to the national defense expertise with several legislative changes and new practices throughout the process. One of the most important of these developments, with the amendment made in the Regulation on National Defense Expertise on 27.03.2021, “National Defense Experts work under the Head of the Department and above.” provision is made. In this way, problems similar to those experienced between career experts in other ministries and other competent and administrative personnel in the administrative structure were overcome.

In article 31 of the title of National Defense Expertise and Assistant National Defense Experts of the relevant regulation, it is clearly stated that “To carry out the duties assigned to the Ministry by legislation and to perform the services required by the studies carried out by the Ministry. To follow the legislative changes that fall within the scope of the Ministry, to work on the development of the legislation, to provide opinions and suggestions regarding the deficient aspects of the legislation in practice, and to contribute to the preparation and discussion of the drafts of the legislation. To carry out research and investigations, to produce and develop

6 There are differences between central specialists and provincial specialists in terms of YDS Requirement for Specialization, Thesis Writing Requirement for Specialization and Additional Indicator/Office and Service Compensation, and the duties and responsibilities specified in the legislation (Yılmaz, 2019: 31).

projects within the scope of the Ministry's field of duty. To follow the meetings and studies held at home and abroad, to represent the Ministry in internal and inter-institutional meetings and studies, and to contribute to the formation of the Ministry's opinion. To follow the developments and publications in the country and abroad on professional issues, to collect the necessary documents, to carry out the studies and examinations deemed necessary on these issues, and to submit a report containing the summary and criticisms of these to the unit where it works. Expert assistants; To contribute to their education, to develop their knowledge and experience, to act as thesis advisors if they are assigned. To fulfill the duties specified in the job description form and similar duties to be assigned by their superiors. To work towards realizing the aims and objectives of the Ministry." scope of duties and responsibilities.

Another important issue regarding the institutional identity of the national defense experts is the correspondence of the cadre level to which the experts and assistant experts are appointed in the regulation of the protocol relations between the experts and assistant experts and military personnel in article 35/B on the "rank equivalence protocol relations" in the relevant regulation. officer ranks. Accordingly, experts and assistant experts are considered as officers of the same rank as their assigned staff ranks." is the verdict. In this context, for expert/assistant experts; "9. Lieutenant in the 8th and 8th grade staff, first lieutenant in the 7th grade, captain in the 6th grade staff, major in the 5th and 4th grade staffs, lieutenant colonel in the 3rd and 2nd grade staffs, colonel in the 1st grade staff are taken as basis. In addition to this, "Officer ranks corresponding to the cadre level in which the experts and assistant experts are assigned; It does not cause a subordinate relationship among themselves, nor does it cause a subordinate relationship between military personnel and military students." Institutional balance has been established with the provision.

3.1. Contribution to Institutional Memory

One of the most important reasons for the formation of national defense expertise is that military personnel in the national defense service, which is essentially a military service, are subject to constant rotation due to the nature of the military profession. This is because both officers and non-commissioned officers have to work in various positions, whether in the continent, headquarters or abroad while performing their profession. This obligation is due to the nature of the military profession and is applied fairly and equally to each personnel by military principles (Turkish Armed Forces Personnel Law No. 926). At the same time, even though he

works in the central organization, each soldier prepares himself in a short time for the emergencies required by the profession and for the change required by the duty in case of need. However, this situation can bring along the disadvantage that institutional memory cannot be established properly, especially in terms of the central organization. Essentially, at this point, learning certain services (non-military) by civilian experts who are permanently employed in the center and providing specialization at this point is compatible with administrative rationality both in terms of institutional memory and sustainability and effectiveness of work. This rationalization will also enable the military bureaucracy to specialize more in the field of pure military service (Interview with retired officers, 2023). At this stage, the specialization of civilian career experts on military service will be one of the positive outcomes of this process.

3.2. Democratic Balance of Bureaucracy

In fact, the state of emergency declared after the coup attempt on 15 July 2016 can also be expressed as a period of restructuring of the Turkish Armed Forces. In this period, the Gendarmerie General Command and the Coast Guard Command were subordinated to the Ministry of Interior (Executive Decree 668, art. 5-23). Many senior executives and bureaucrats (including inspectors), especially the undersecretaries, were appointed to the Ministry of National Defense by civilians. In line with many reforms carried out after the coup attempt, the position of the Ministry of National Defense, which was in the shadow of the General Staff, was corrected; In line with the constitutional amendment made in 2017, the place of the Chief of General Staff in the state structure was reorganized and it was subordinated to the Ministry of National Defense with the latest regulations.⁷ In addition, with the constitutional amendment made in 2017, the military judicial system (Military Court of Cassation and Military Supreme Administrative Court) was abolished. While all such developments can be evaluated in the context of the restructuring of the military's administrative structure, they also serve to ensure the democratic balance of the military bureaucracy. Because all these changes serve to transform the military public service, which was formed as a very closed structure until recently, into a more balanced and accountable structure. In this restructuring, the Ministry was further strengthened by connecting the General Staff, Forces and National Defense University to the Ministry of National Defense. In addition to the military-bureaucratic

7 Chief of General Staff appointed by the President; He is the commander of the Armed Forces and performs the duties of the Commander-in-Chief in war on behalf of the Presidency (1982 Constitution, art. 117).

structuring and specialization on this axis, civil specialization, that is, national defense expertise, was formed within the institution. With this specialization, a new balance was established within the bureaucratic functioning. Because, the rigid and closed structure of the military bureaucracy, arising from the legislation (for example, the Military Discipline Law) and practice, needed change as a result of the recent developments (especially the coup attempt on 15 July 2016). Thus, a new mechanism was created in the bureaucratic balance (control) by including civilian experts who are not soldiers but specialized in the field of military service in the chain of command. The division of specialization within the military service between the military personnel who are subject to the appointment and the non-military (civilian) personnel working in the central cadres that are not subject to the assignment can be considered as a mutual balance of the institutional memory.

3.3. Other Achievements

After the failure of the coup attempt on 15 July 2016, the Ministry of National Defense and the Turkish Armed Forces were repositioned in the state organization with structural transformations. In this direction, the first purchases in the status of National Defense Expertise were made by the provincial experts of other ministries. Thus, general civilian experts from other ministries (mainly the Ministry of Finance and the Ministry of Interior) brought the experience and culture they gained in their institutions to the Ministry of National Defense (Interviews with former National Defense experts, 2023).

3.4. Formation of Institutional Belonging

Although it is civilian expertise in terms of national defense expertise, considering that the activity carried out in the Ministry of National Defense is a military public service, some problems or differences will inevitably arise from practice and legislation. Many of these problems, which are possible to solve within the legal and administrative capacity of the Turkish administrative system, have been resolved over the years. In particular, the rank equivalence of national defense experts, housing rights, etc. Many personal rights issues have been resolved in the process. However, no official steps have been taken yet regarding being able to become an association to serve the professional organization. In addition, the positive view of the military bureaucracy on the civilian specialization process and the (mutual) development of the ability to work together during the inclusion of national defense experts into military service is essential in terms of institutional belonging (Interviews with Former National Defense Experts, 2023).

CONCLUSION

In the post-1960 period, career expertise in Turkish public administration opened the door to a radical transformation. While this specialization was formed in certain institutions at first, it showed an appearance that spread to all ministries in the 2000s. In this spread, in addition to the legal changes in 2011, the state of emergency declared after the coup attempt on July 15, 2016, and the transition to the Presidential government system that came into effect in 2018 had important consequences for the establishment of career expertise in the public sector. In this direction, a civilian specialization model has emerged in the field of security by establishing national defense expertise in the Turkish Armed Forces and the Ministry of National Defense, which are important institutions that form the main backbone of the state structure in Türkiye in the historical process. With this model, important gains such as the continuation of the institutional memory, the democratic balance of the bureaucracy and the transfer of experience from other institutions are achieved. Studies to strengthen the institutional belonging of national defense experts are essential for the success of the model.

REFERENCES

- 1982 Constitution.
- Albayrak, S. O. (2015), Türkiye’de Kamu Personel Rejiminde Kopuş Ve Kariyer Uzmanlık Sistemi, Ankara University SBE Management Sciences, p. 211.
- Aslan, O. E. (1998). “Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm”, Journal of Public Administration, 31 (1), 106.
- Aslan, O. E. (2005). Kamu Personel Rejimi-Statü Hukukundan Esnekliğe, Ankara: TODAIE Publication, p. 346-349.
- ÇASGEM (2021, December). “Central Career Specialization System Field Research Report”. TR Ministry of Labor and Social Security, p. 83.
- Decree with the Force of Law No. 668 dated 27 July 2016 on “Measures to be Taken Under the State of Emergency and Making Arrangements Regarding Certain Institutions and Organizations”, art. 5 and art. 23.
- Gunday, M. (2011). İdare Hukuku, Ankara: İmaj Yayıncılık, p. 391.
- Interview with National Defense experts in 2023.
- Interview with retired officers in 2023.
- Interviews with former national defense experts in 2023.
- Interviews with retired officers in 2023.
- Law No. 657 on Civil Servants.
- MSU Interview Results (2017). Inter-institutional transfer interview results for national defense expertise, <https://docplayer.biz.tr/51541547-Milli-savunma-uzmanligina-kurumlar-arasi-naklen-gecis-mulakat-sonuclari.html>, (Access: 01.12.2022).
- NATO (n.d.), What is NATO? (Access: 01.01.2023) https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html.
- Presidential Decree No. 1.
- Presidential Decree No. 2 on General Staff and Procedure.
- Stahl, O. G. (1962). Public Personnel Administration (5th Edition). New York: Harper and Row Publishers, p. 11.
- Turkish Armed Forces Personnel Law No. 926 dated 27/7/1967.
- Yılmaz, E. (2019). Türk Kamu Yönetiminde Kariyer Uzmanlık Ve Sorunları Üzerine Bir Alan Araştırması, Hacettepe University SBE Political Science and Public Administration Department of Public Administration, Master’s Thesis, Ankara, p. 31-38.

Leadership Profile Analysis and Politics of Turgut Özal: Strategy and Management

Baha Ahmet Yılmaz¹

Farahila Babayeva-Shukurova²

INTRODUCTION

Turgut Özal, is one of the prominent leaders who has left significant marks on Turkish politics and made important contributions to the country's modernization process. Serving as the 8th President of Turkey, Turgut Özal played a critical role in the country's political and economic transformation during the 1980s and 1990s. His leadership style, vision, and accomplishments in the field of politics have made him one of the most influential and recognized figures in Turkish politics (Aydın, 1996).

In this article, Turgut Özal's leadership profile analysis and political career will be thoroughly examined. His leadership skills, decision-making processes, and communication strategies will be scrutinized, and his achievements in the realm of politics will be comprehensively evaluated. Additionally, Özal's political vision and contributions to Turkish politics will be thoroughly explored in this study (Hudson, 2005).

Turgut Özal became a globally recognized actor through his economic reforms and foreign policy strides. His innovative approach to leadership and efforts towards democratization have been of critical importance in overcoming the challenges and advancing the nation (Barber, 1992).

The aim of this article is to provide a valuable resource for academics, policymakers, and historians interested in politics and leadership, by better understanding the impact of Turgut Özal's leadership qualities on Turkish

1 PhD Candidate, Ege University, Institute of Social Sciences, Department of Communication Research & BZT Academy, bahayilmaz@bztacademy.com, ORCID ID: 0000-0001-5404-850X.

2 Dr., Azerbaijan University of Languages, Azerbaijan National Academy of Science, fereh_7@mail.ru, ORCID: 0000-0002-4900-5166.

politics and society. His leadership legacy and contributions to the political sphere continue to resonate in today's political climate, attracting significant interest.

In conclusion, the in-depth analysis of Turgut Özal's leadership profile and political career presented in this article will be of great importance to those with an interest in politics and leadership, and will provide a broader understanding of the evolution of Turkish politics (Steinberg, 2005).

1. LEADERSHIP PROFILE ANALYSIS: A SYSTEMATIC METHOD

The Leadership Profile Analysis is a systematic evaluation process that examines a leader's personal characteristics, leadership style, skills, and behaviors. This analysis provides valuable insights to identify a leader's strengths and areas for development, aiming to enhance leadership performance and discover leadership potential (Shapiro & Bonham, 1973)

Leadership Profile Analysis typically involves examining a leader's personality traits, communication skills, problem-solving abilities, decision-making processes, stress management skills, and team management style. Additionally, factors such as a leader's leadership vision, goal-setting strategies, and collaboration abilities are also analyzed.

Such analyses help leaders recognize and focus on their own strengths for improvement while identifying areas of growth. Leadership Profile Analysis is also used for candidate assessment for leadership positions, building leadership teams, and planning leadership development programs (Gözen, 1998).

By understanding differences between various leadership styles and personality types, optimizing decision-making and management processes, and enhancing leadership strategies, Leadership Profile Analysis becomes a crucial tool.

These analyses assist organizations in more effectively evaluating their leaders and strengthening leadership capabilities (Hermann, 2003).

Leadership Profile Analysis is an essential tool that contributes to leaders' personal and professional development, aims to increase leadership performance, and enhances organizational leadership competencies. By highlighting leaders' strengths and identifying areas for development, these analyses play a vital role in enhancing leadership effectiveness (Leites, 1951).

According to this method, leaders' speeches are carefully analyzed, examining elements such as language usage, speech style, emphasis, emotional tonality, and expression forms. These analyses can provide clues about leaders' personality traits, values, attitudes, leadership styles, and emotional states. Leaders' speeches serve as a critical tool to understand their thought processes, emotional responses, strategies, and goals. Therefore, leaders' public speeches, press conferences, interviews, and other verbal communications are thoroughly examined (Plano & Olton, 1988).

Table 1. Comparison Groups

Personality Variable	Group 1: 87 Leaders	Group 2: 122 Leaders
<i>Belief in influence or control</i>	Average = %0.44 Low < %0.30 High > %0.58	Average = %0.45 Low < %0.33 High > %0.57
<i>Power demand and expectation</i>	Average = %0.50 Low < %0.37 High > %0.62	Average = %0.50 Low < %0.38 High > %0.62
<i>Confidence</i>	Average = %0.62 Low < %0.44 High > %0.81	Average = %0.57 Low < %0.34 High > %0.80
<i>Cognitive Capacity</i>	Average = %0.44 Low < %0.32 High > %0.56	Average = %0.45 Low < %0.32 High > %0.58
<i>Cognitive Capacity</i>	Average = %0.59 Low < %0.46 High > %0.71	Average = %0.62 Low < %0.48 High > %0.76
<i>In-group bias</i>	Average = %0.42 Low < %0.32 High > %0.53	Average = %0.43 Low < %0.34 High > %0.53
<i>Distrust towards others</i>	Average = %0.41 Low < %0.25 High > %0.56	Average = %0.38 Low < %0.20 High > %0.56

Table 1 presents the average values for the 1st Group and 2nd Group leaders. Additionally, one standard deviation below and above the mean values are also specified. These values indicate the limits for high or low results for the respective variable. For instance, a leader with a confidence variable result below 0.44 is considered to have low confidence, while a result above 0.81 indicates high confidence. If a result falls within these values, it can be said that the leader has an average level of confidence (Holsti, 1977).

Please note that the values provided in Table 1 help assess the leaders' performance in various aspects and determine the range of their attributes.

These statistics aid in understanding how leaders compare to the average and whether they exhibit strengths or weaknesses in certain areas. The results can be used to identify potential areas for improvement and tailor leadership development strategies accordingly (Keller, 2005).

It is important to analyze the data comprehensively and consider the context and specific requirements of the leadership role when interpreting the results. The findings from Table 1 should be used as a reference point in understanding the overall leadership profile of the 1st Group and 2nd Group leaders (Walker, 1983).

Table 2. Leadership in Dealing with Political Obstacles

Power demand and expectation	Belief in influence or control	
	<i>Low</i>	<i>High</i>
<i>Low</i>	Surrender to obstacles; works within existing limits to achieve its goals; compromises/compromise and creating an environment of cooperation works.	Challenges obstacles; however, its success rate is low because it acts very clearly and directly in the use of force; directing people and creating the effect he wants from behind the curtain. not good at giving birth.
<i>High</i>	Challenges obstacles; but it does so indirectly; good at being the unseen force behind the curtain; gets what he wants, but is responsible for the results manages not to.	Challenges obstacles; is successful in both direct and indirect influence; He knows what he wants and takes responsibility for what happens.

Openness to Information: How open are leaders to information coming from external sources? Do they selectively use the information they receive, or are they completely open to transforming their own ideas based on new knowledge and information? (Walker, 1983).

According to a study on American presidents' foreign policy decision-making processes, the type of information leaders need depends on whether the leader has a well-formulated vision or goals. Leaders with a clear vision or specific goals are expected to work with advisors who share similar views. Such leaders may seek to persuade those with different perspectives to accept their own views (George, 1969).

However, leaders' openness to information can vary depending on their leadership style and personal characteristics. Some leaders may prefer to

listen to diverse ideas and perspectives, being open to new information. Rather than trying to influence advisors with different views, these leaders may approach them with an open mindset, seeking to understand and evaluate different opinions.

Leaders' openness to information can vary based on their leadership style, goals, and personal attributes. While leaders with specific visions may surround themselves with like-minded advisors, others may be more receptive to new knowledge and different perspectives. Understanding leaders' openness to information plays a significant role in shaping leadership decisions and evaluating their effectiveness (Keller, 2005).

Table 3. Leadership in terms of Openness to Knowledge

Cognitive Capacity and Self-Confidence Values	Openness to Information
Cognitive Capacity > Self Confidence	Open
Cognitive Capacity < Self Confidence	Closed
both high	Open
both low	Closed

Motivation: When choosing their attitudes in response to events, do leaders feel motivated by their internal desires and thoughts, or by the reactions of significant actors and the groups they care about in both domestic and foreign politics? (Hermann, 1993).

Motivation refers to how leaders continuously guide themselves. Generally, political leaders can be motivated by either internal or external factors. Internal motivation may arise from a specific problem or cause, an ideology, or the interests of a particular group. On the other hand, external motivation is driven by the desire to receive specific feedback (acceptance, approval, power, support, appreciation, status, etc.) from people in their environment (Keller, 2005).

Leaders' motivation is a complex interplay between internal and external factors. Some leaders may be motivated by a strong sense of purpose or ideology, while others may be influenced by the reactions and support they receive from key actors and interest groups in the political landscape. Effective leaders often have a mix of both internal and external motivators that guide their decision-making and actions (Keller, 2005).

Motivation for leaders is influenced by a combination of internal desires, thoughts, and external factors, such as the reactions of influential actors and important interest groups. Understanding leaders' motivations is crucial in

comprehending their behavior and the choices they make in response to various events and challenges (Preston, 2001).

Table 4. Leadership by Focus

Leader's Focus Value	Leader's Goal Focus
High	Achievement-oriented
Average	situation dependent
Low	Relationship Oriented

In-group bias refers to the situation where a leader's own group occupies a central position in terms of worldview and interests. The leader is emotionally attached to their group and perceives it as the best among possible groups. Additionally, a leader with in-group bias places great importance on preserving the group's culture (Simonton, 1980).

In-group bias increases the leader's tendency to protect and support their own group. The leader may prioritize their group's interests over those of other groups and have a positive bias when comparing group members with members of other groups. This results in the leader forming positive perceptions and evaluations of their own group while holding negative biases towards other groups (Aydın, 1996).

A leader with in-group bias places great importance on preserving the culture and identity of their group. They may emphasize the characteristics of their group to strengthen unity and loyalty among group members. This can lead the leader to resist internal and external influences in order to enhance the unity and strength of the group (Barber, 1992).

However, having in-group bias can present some challenges in leadership. The leader's negative biases towards other groups may affect communication and collaboration. It can lead to biased decision-making and disregard for different perspectives around them (Clarke & White, 1989).

In-group bias refers to a situation where the leader gives a central position to their own group's worldview and interests. This bias leads to the leader being emotionally attached to their group, considering it superior to others, and making efforts to preserve the group's culture. However, in-group bias can challenge leadership in terms of impartiality and objectivity and negatively impact communication (Simonton, 1980).

Table 5. “Leadership in terms of “ingroup prejudice” and “distrust towards others”

in-group prejudice	Distrust Of Others	
	<i>Low</i>	<i>High</i>
<i>Low</i>	The world is not a place full of threats; conflicts are isolated cases and should be evaluated on a case-by-case basis without generalization; leaders, as in every country, ahead of their countries' foreign policy.	The world is prone to conflict. environment, but flexible response is possible as other countries are limited in what they can do; nevertheless, leaders in the international environment keeping a close eye on the developments
	accepts that there may be some obstacles and acts accordingly; flexible response principle is followed; there are also some international environments where cooperation with other countries is possible. (Leader takes opportunities and relationships to advantage focuses on translation)	On the one hand, while protecting their own interests, on the other hand, against the threats that may come from their opponents. should be prepared. (The leader takes precautions against hostile attitudes. turning opportunities into advantages and focuses on building new relationships)
<i>High</i>	The international system is considered a zero-sum game, and leaders think that this environment is constrained by a set of international norms; however, adversaries are perceived as threats and leaders seek to eliminate threats to their country and increase their country's capacity and relative status. (Even if some situations bring some opportunities, the leader threats and solving problems focuses)	International politics is a set of adversaries who are seen as "evil" and who try to spread their ideology or increase their power. shaped by; leaders consider it a moral duty to oppose these adversaries; Therefore, they take risks and display extremely aggressive and assertive attitudes. (Leader focuses on eliminating potential threats and problems)

According to Hermann, data obtained from leaders’ verbal communications offer a reliable way to identify and assess leadership characteristics. However, fully understanding leaders’ internal thoughts and psychological states may not be entirely achievable solely based on their speeches (Greenstein, 1995).

This approach is considered a practical and feasible option to assess leadership qualities without the need for leaders’ collaboration and

participation. Nevertheless, it is essential to combine this method with other approaches in leadership analysis to conduct a more comprehensive evaluation. By integrating leaders' speeches with leadership profile analyses and other leadership assessment methods, more robust results can be obtained, contributing to the development of effective leadership strategies. Analyzing leaders' speeches is a valuable method to assess and understand leadership qualities. It provides insights into leaders' thought processes and emotional states.

However, complementing this approach with other evaluation methods is crucial for a more comprehensive understanding of leaders' attributes and for the development of effective leadership strategies (Greenstein, 1994).

Analyzing leaders' speeches provides a significant perspective in understanding their mental processes and thought patterns. These analyses offer valuable insights into the meanings, values, and beliefs behind the language and expressions used by leaders. The analysis of leaders' speeches can help identify critical leadership qualities, such as their attitudes, emotional responses, and crisis management skills. For example, positive and motivational speeches reflecting strong and effective leadership styles can have a positive impact on team members, while the use of negative and provocative language may adversely affect leadership effectiveness (Hermann & Preston, 1995).

Furthermore, analyzing leaders' speeches plays an important role in evaluating their responses and management strategies during crisis situations. Confident and resolute speeches by leaders in challenging times can enhance leadership credibility and garner support from the public (Hermann et al., 2001).

The analysis of leaders' speeches also helps understand their communication strategies, which are crucial for effective collaboration with team members and achieving goals. However, it is essential to remember that the data obtained from analyzing leaders' speeches only provides a single perspective. For a comprehensive understanding of leaders' psychological and personal attributes, it is important to conduct more extensive evaluations and combine this method with other approaches involving leaders' collaboration and participation (Hermann et al., 2001).

Analyzing leaders' speeches is a valuable method to assess and understand leadership qualities. These analyses contribute to enhancing leadership effectiveness and developing more impactful leadership strategies.

Nonetheless, comprehensive and multi-faceted leadership assessments are essential for obtaining robust results (Holsti, 1977).

2. CONTENT ANALYSIS: EXAMPLES OF POLITICAL COMMUNICATION AND DIGITAL MEDIA

Turgut Özal left a significant mark on Turkish politics and made important contributions to the country's modernization process. He played a crucial role in Turkey's political and economic transformation during the 1980s and 1990s, and is recognized for his leadership style and achievements in the field of politics (Hudson & Vore, 1995).

2.1. Leadership Profile

Turgut Özal's leadership profile is characterized by being visionary, charismatic, and bold. He led the country's modernization with his vision and implemented economic reforms and foreign policy breakthroughs. Additionally, he is known for his sensitivity to human rights and democratization. He displayed leadership qualities both domestically and on the international stage (Greenstein, 1995).

2.2. Economic Achievements:

Turgut Özal made significant contributions to the Turkish economy as a leader. He took important steps towards adopting a free-market economy and implemented privatization policies. His policies of economic liberalization and opening up to international trade made Turkey more competitive in the global economy. His efforts in promoting economic growth contributed significantly to the country's development (Lasswell, 1930).

2.3. Foreign Policy and International Relations

Turgut Özal emerged as an influential leader in Turkey's foreign policy. He played a key role in Turkey's active involvement in regions such as the Balkans, the Middle East, and the Caucasus. He is considered one of the leaders who led the initiation of Turkey's full membership process with the European Union. Moreover, he strengthened Turkey's relations with the United States and other major Powers (Sprout & Sprout, 1956).

2.4. Democratization and Human Rights:

Turgut Özal made significant contributions to the democratization process in Turkey. He emphasized the empowerment of civil society organizations and the protection of basic freedoms. His judicial reforms and policies

promoting respect for human rights played a crucial role in strengthening democracy in Turkey (Hermann, 1974; Hermann, 1977).

CONCLUSION: CRITIQUES, STRATEGY AND MANAGEMENT

Turgut Özal's leadership period also faced criticisms. Some segments of the population were negatively affected by his economic reforms, and he encountered certain challenges in the political landscape. His privatization policies and the transition to an open-market economy received some criticism. Turgut Özal is called as one of the prominent leaders in Turkish politics. His leadership profile, vision, courage, and achievements in the fields of economy and foreign policy stand out. He contributed significantly to Turkey's modernization and its recognition as an influential player on the international stage. However, his leadership period was subject to various critiques, and his leadership style and policies remain controversial. Although Turgut Özal has achieved many successes with his leadership profile, leadership style and policies, he has also been subject to controversial decisions and criticism (Gözen, 1998). Many consider Özal a brave, charismatic and visionary leader. Its economic reforms and breakthroughs in foreign policy have enabled Turkey to become an internationally recognized actor. Özal's leadership style, innovative approach and democratization efforts are critical in coping with the country's challenges and making progress (Gözen, 1998).

However, Özal's leadership has also drawn criticism. In particular, the negative effects of economic reforms on some segments and the difficulties faced by economically weak groups were criticized. At the same time, privatization policies and the transition to a free market economy were criticized negatively by some (Çuhadar-Gürkaynak & Özkeçeci-Taner, 20xx).

Another controversial issue regarding Özal's leadership style and policies is ingroup bias. There are some criticisms that Özal sees the group he is in and leads as superior to other groups. This may lead the leader to make unobjective decisions and ignore the perspective of other groups. However, leaders' leadership styles and policies can always be controversial and subject to criticism. It is important that leaders lead effectively and responsibly in line with the interests of the country and society. Turgut Özal's legacy of leadership has made a significant contribution to Turkish politics and society, and it still remains influential today. His leadership style and policies continue to provide a broader understanding of the evolution of Turkish politics and the country's modernization process. Turgut Özal's leadership profile also

stands out as an internationally recognized and respected leader. It has taken important steps especially in the field of foreign policy and strengthened Turkey's international relations. It has led Turkey to play an active role in regions such as the Balkans, the Middle East and the Caucasus and has made the country a more effective actor on the world stage. It also played an important role in the start of Turkey's European Union membership process (Hudson & Vore, 1995)

Turgut Özal's leadership profile also stands out with his strong communication skills and charismatic leadership style. His public speeches and press conferences reflect the leader's success in sharing his vision and policies with the public. In addition, Özal's participatory leadership approach has helped him make decisions in cooperation with his advisors and the public, and gain the support of the society (Hudson & Vore, 1995).

Turgut Özal's analysis of leadership included the "remote evaluation" method, which was done by examining the speeches of the leaders. Analysis of his speeches provided important clues about the leader's personality traits, leadership style and achievements in the field of politics. In addition, the leader's tendencies towards ingroup bias and leadership motivation were also understood through these analyses (Rivera, 1968)

As a result, Turgut Özal stands out with his leadership style and policies as one of the important leaders of Turkish politics. He has made significant contributions to the modernization process of the country and becoming an internationally recognized actor, and his leadership legacy still continues today. Özal's leadership profile analysis and policy career is an important study for academics, policy makers and historians, and a valuable resource for understanding the evolution of Turkish politics. Turgut Özal's leadership profile and political career can be evaluated from various perspectives. Known especially for his achievements in economic reforms and foreign policy, Özal pioneered Turkey's rise to a strong position in the international arena. It accelerated the country's transition to a free market economy, implemented privatization policies and increased foreign trade. These steps have made significant contributions to Turkey's economic growth and development process (Rivera, 1968)

In addition, Turgut Özal's leadership style and vision led him to take effective steps on democratization and human rights. Known as an open and embracing leader to all segments of the society, Özal gave importance to the strengthening of non-governmental organizations and the protection of fundamental freedoms.

However, there is also some criticism and controversy over his leadership profile and policy career. In particular, the negative effects of economic reforms on some segments and the increase in income distribution injustices have caused criticism. In addition, Özal's in-group bias and ethical dimensions of some of his political decisions have also caused controversy (Schafer, 2000)

Turgut Özal's leadership profile and political career have had a profound impact on Turkish politics and society. Leadership analysis and policy reviews are an important tool for understanding his leadership legacy and inspiring future generations. His contributions to Turkey's modernization process, his economic and foreign policy achievements, and his leadership style have made Turgut Özal one of the important figures of Turkish politics (Schafer, 2000)

In conclusion, Turgut Özal's leadership profile and policy career is a subject that is open to evaluation from many perspectives. His leadership qualities, vision, achievements in the field of economy and foreign policy and his influence on society have contributed to Turkey's political and economic development. However, it should not be forgotten that leadership decisions and policies can always be controversial, and it is important to conduct leadership analyzes in an objective and comprehensive manner (Shapiro & Bonham, 1973)

REFERENCES

- Ak, Ömer, Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R.T. Erdoğan Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Aydın, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, SBF Dergisi, 1996, c. 51, sy. 1-4, s. 71-114.
- Barber, James David, Presidential character: Predicting performance in the White House, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1992.
- Clarke, Michael ve Brian White (der.), Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Approach, Aldershot: Edward Elgar Publishing 1989.
- Cottam, Richard, Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press 1977.
- Çuhadar-Gürkaynak, Esra ve Binnur Özkeçeci-Taner, “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases”, Turkish Studies, c. 5, sy. 2, s. 43-78.
- Garrison, Jean A., “Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium”, International Studies Review, 2003, sy. 5, s. 155-202.
- George, Alexander L. ve J. L. George, Presidential Personality and Performance, Boulder: Westview Press 1998.
- George, Alexander L., “Presidential Management Styles and Models”, The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence, C. W. Kegley Jr. ve E. R. Wittkopf (eds.), New York: St. Martin's Press 1988, s. 107-126.
- George, Alexander L., “The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making”, International Studies Quarterly, 1969, sy. 23, s. 190-222.
- George, Alexander L., Presidential Decision Making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice, Boulder, CO: Westview Press 1980.
- Gözen, Ramazan, “Türkiye'nin I. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları”, Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, İhsan Dağı (ed.), Ankara: Siyasal Kitabevi 1998.
- Greenstein, Fred I., “Political Style and Political Leadership: The Case of Bili Clinton”, The Clinton Presidency: Campaigning, Governing, and the Psychology of Leadership, S. A. Renshon (ed.), Boulder: Westview Press 1995, s. 137-147.
- Greenstein, Fred I., “The Two Leadership Styles of William Jefferson Clinton”, Political Psychology, 1994, sy. 15, s. 351-361.

- Hermann, Margaret G. ve Thomas J. Preston, "Presidents, Advisers, and Foreign Policy: The Effects of Leadership Style on Executive Arrangements", *Political Psychology*, 1995, sy. 15, s. 75-96.
- Hermann, Margaret G., "Assessing Leadership Style: A Traits Analysis", *The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bili Clinton*, Jerrold M. Post (ed.), Michigan: The University of Michigan Press 2003, s. 178-214.
- Hermann, Margaret G., "Leader Personality and Foreign Policy Behaviour", *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings and Methods*, James N. Rosenau (ed.), New York: Sage-Halsted 1974;
- Hermann, Margaret G., "Leader Personality and Foreign Policy Behaviour", *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings and Methods*, Margaret Hermann, (ed.), *A Psychological Examination of Political Leaders*, New York: The Free Press 1977.
- Hermann Margaret G. ve Charles F. Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry", *International Studies Quarterly*, c. 33, sy. 4 (Aralık 1989), s. 361-387.
- Hermann, Margaret G., Thomas Preston, Baghat Korany, Timothy M. Shaw, "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", *International Studies Review*, 2001, c. 3, sy. 2, s. 83-131.
- Hermann, Richard, "The Construction of Images in International Relations Theory: American, Russian and Islamic World Views", *Uluslararası Çalışmalar Demegi* 34. Yıllık Konferansı, Acapulco, Meksika'da Sunulmuş Bildiri, 23-27 Mart 1993.
- Holsti, Ole R., *The Operational Code as an Approach to the Analysis of Belief Systems. Final Report to the National Science Foundation, Grant No. SOC 75-15368*, Durham, NC: Duke University 1977.
- Hudson, Valerie M. ve Christopher S. Vore, "Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow", *Mershon International Studies Review*, 1995, sy. 39, s. 209-238.
- Hudson, Valerie M., "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", *Foreign Policy Analysis*, 2005, c. 1, sy. 1, s. 1-30.
- Hudson, Valerie M., "The History and Evolution of Foreign Policy Analysis", *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (ed.), London: Oxford University Press 2008, s. 11-29.
- Hudson, Valerie M., *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc. 2007.
- Jervis, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, New Jersey: Princeton University Press 1976.

- Kaarbo, Juliet ve Margaret Hermann, "Leadership Styles of Prime Ministers: How Individual Differences Affect the Foreign Policymaking Process", *Leadership Quarterly*, 1998, c. 9, s. 131-152.
- Keller, Jonathan W., "Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan", *Political Psychology*, 2005, c. 26, sy.6, s. 835-867.
- Lasswell, Harold D., *Psychopathology and Politics*, Chicago: University of Chicago Press 1930.
- Leites, Nathan, *The Operational Code of the Politburo*, New York: McGraw-Hill 1951.
- Neack, Laura, *The New Foreign Policy: U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century*, Lanham: Rowman and Littlefield Publishers 2002.
- Plano, Jack C. ve Roy Olton, *The International Relations Dictionary*, Essex: Longman 1988.
- Preston, Thomas, *The President and His Inner Circle: Leadership Style and the Advisory Process in Foreign Policy Making*, New York: Columbia University Press 2001.
- Putnam, Robert D., "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games", *International Organization*, 1988, sy. 42, s. 427-460.
- Rivera, Joseph de, *The Psychological Dimension of Foreign Policy*, Ohio: Charles E. Merili Publishing 1968.
- Rosenau, James N., "Pre-theories and Theories of Foreign Policy", *Approaches in Comparative and International Politics*, R. B. Farrell (ed.), Evanston IL: Northwestern University Press 1966, s. 115-169.
- Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, 2. baskı, New York: Nichols Pub. Co. 1980.
- Schafer, Mark ve Stephen G. Walker, *Beliefs and Leadership in World Politics: Methods and Applications of Operational Code Analysis*. Hampshire: Palgrave McMillan, 2006.
- Schafer, Mark, "Issues in Assessing Psychological Characteristics At a Distance: An Introduction to the Symposium", *Political Psychology*, 2000, e. 21, sy. 3, s. 511-527.
- Shapiro, M. J. ve G. M. Bonham, "Cognitive Process and Foreign Policy Decision Making", *International Studies Quarterly*, 1973, c. 17, sy. 2, s. 147-174.
- Simonton, Dean Keith, "Personality and Politics", *Handbook of Personality: Theory and Research*, L. A. Pervin (ed.), New York: Guilford 1980 s. 670-692.

- Snyder, R. C., H. W. Bruck ve B. Sapin (haz.), *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*, Foreign Policy Analysis Project Series No. 3, New Jersey: Princeton University Press 1954.
- Sprout, Harold ve Margaret Sprout, *Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics*, Princeton NJ: Princeton University Press 1956.
- Sprout, Harold ve Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, Princeton NJ: Princeton University Press 1965.
- Stein, Janice Gross, "Foreign Policy Decision-Making: Rational, Psychological and Neurological Models", *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (eds.), London: Oxford University Press 2008, s. 101-116.
- Steinberg, Blema S., "Indira Gandhi: The Relationship between Personality Profile and Leadership Style", *Political Psychology*, 2005, c. 26, sy. 5, s. 755 - 789.

Risk Toplumu ve Eleştirel Güvenlik Bağlamında Galtung'un Görüşleri

Orhan Karaoğlu¹

GİRİŞ

1. Risk Toplumu ve Özellikleri:

Güvenlik, farklı tarihsel süreçlerde, farklı algılarla inşa edilen bir kavram olarak her dönemin siyasî, iktisadî ve toplumsal koşullarına göre yeniden biçimlenmektedir. Bu durumu modern öncesi dönem², modern ve geç modern dönem güvenlik ve tehdit anlayışlarıyla temel olarak üç kategoriye ayırmak mümkündür (Waever, 2008: 104). Modern öncesi dönemde feodal toplum bulunurken, modern dönemde sanayi toplumu, geç modern dönemde ise risk toplumu yapısı bulunmaktadır (Gidens, 1994: 15-16)

Terörizm, göç, göçmen kaçakçılığı, uyuşturucu madde ticareti, organize suçlar, radikalizm ve aşırıcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, İslamofobi, etnik ve mezhepsel kimliklere bağlı çatışmalar, sivil kalkışma, toplumsal düzeni tehdit eden ekonomik krizler, iklim değişikliği, küresel ısınma, salgın hastalıklar, genetiği değiştirilmiş ürünler, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar, bilişim alanındaki suçlar modern düşünce sistemi tarafından üretilen birer risk unsuru olarak içinde bulunulan geç modern dönemin güvenlik ortamını şekillendirmektedir. Bu çerçevede, Soğuk Savaş sonrasında güvenlik

1 Doç.Dr. Uluslararası İlişkiler Uzmanı, e-posta: orhankaraoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1389-5512.

2 Örneğin modern öncesi dönemde (18'inci yüzyıla kadar olan ve devletlerin bugünkü yapısıyla var olmadığı dönem) kıta Avrupa'sında güvenlik algısı, istilacı ve yağmacılardan gelecek tehditlere karşı birey ve toplulukların varlıklarını koruma mücadelesi etrafında oluşmuştur. Ayrıca Hıristiyanlıktaki mezhepsel farklılıklar üzerinden üretilen "ötekiler" başlıca güvenlik tehditleri arasında yer almış ve farklı dinden olmak doğrudan tehdit oluşturmak şeklinde değerlendirilmiştir. Söz konusu dönemin temel yapısı olan feodal ilişkiler toplumlarda güvensizliği tetikleyen önemli bir tehdit unsurudur. Güvenliğin siyasî anlam kazanması modern öncesi dönemden modern döneme geçişi simgeleyen Fransız İhtilali'nden sonra olmuştur. Bkz. Waever, Ole, (2008). *Changing Agenda of Societal Security*, London: Routledge, s. 104.

hususunda yaşanan genişleme ve derinleşmeye bağlı olarak risk temelli güvenlik anlayışı geçerliliğini korumaktadır.

Risk; ihtimaller üzerinden tanımlanan, geleceğe dair belirsizlikleri belirli hale getirmek için araçsallaştırılan kontrol etme iştiyakının bir sonucu olarak ortaya çıkan, muhtemel sonuçları tamamıyla öngörülemeyen ve kontrol edilmesi zor olan, toplumsal algı ile büyütülebilen veya göz ardı edilebilen, modern toplumsal ve siyasal hayatın neden olduğu potansiyel tehlikeleri ifade etmektedir (Franklin, 1997: 20-21).

Tarihin günümüz insanlarına çok az tecrübe sunduğu yeni risk ortamları ve unsurları, küreselleşmenin etkisiyle sınırları aşarak herkesin ortak sorunu haline gelmekte ve risk kavramı çağımızda yaşanan toplumsal değişimlerle ilgili analizlerin merkezine yerleştirilmektedir. Buna karşılık gelen kavram ise risk toplumdur. Sanayi toplumu sonrasındaki sosyal yapıyı ifade eden risk toplumu, ikinci veya geç modern döneme geçişteki aşama olarak da nitelendirilmektedir.

Risk toplumu, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bireylerin, milletlerin, devletlerin ve milletlerarası aktörlerin değişen güvenlik ve risk algılamalarını ele alan bir kavramsal çerçevedir. Tehditlerin ve mağduriyetlerin değişen kitlesel boyutlarına vurgu yapan risk toplumu modeline göre, Sanayi Devrimi ile hızlanan modernleşme süreci kendi dinamikleri tarafından ters yüz edilmektedir. Bu kapsamda, ideolojik olarak Aydınlanma çağı felsefesi, insanı evrenin merkezine koyarak dünyadaki her hareketin bilimsel yöntemler ve akılcılıkla ölçülebilir, kavranabilir, denetlenebilir ve kontrol edilebilir olduğunu iddia etmektedir. Nitekim, günümüzde de sanayileşme, modern ve kontrol edilebilir bir dünya kurmanın en önemli araçlarından biri olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla gelişmişliğin ilk olarak o ülkenin sanayiye dayanan ekonomik yapısı ve bu ekonominin kişilere sağladığı gelir ve maddî değerlerin sunduğu hayat standartlarıyla ölçülebileceği öne sürülmektedir. Böylece ekonomik gelişmenin arkasındaki güç olan teknolojik gelişmenin de ileriye dönük sonuçlarıyla ilgili herhangi bir sorgulama yapılmaksızın kabul edilmesi de modernliğin sonuçları arasındadır.

Risk toplumu teorisinde, modern sanayi toplumunun değerlerinin üretimine eşlik eden risklerin sonuçlarının nasıl yönetileceği ve bertaraf edileceği sorgulanmaktadır. Bir taraftan toplum, eskimiş sanayi toplumunun kalıpları içinde kararlar verip eyleme geçerken, diğer taraftan çıkarların örgütlenmesi, yargı sistemi ve siyaset risk toplumunun dinamiklerinden türeyen tartışma ve çatışmaların gölgesi altına girmektedir (Giddens, Lash, ve Beck 1994:5).

Birinci modern toplumlardaki sebep-sonuç ilişkisi, ikinci modern³ toplumlarda tersine dönmüştür. Bu çerçevede, sebeplerin sonuçlara yol açtığı değil, muhtemel sonuçların harekete geçmek için sebep olarak düşünüldüğü bir mantık örgüsü kurulmuştur (Williams, 2008: 57-79). Dolayısıyla risk temelli politikalar geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki ilişkinin tersten okunmasının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Bu siyasetin temelinde ise gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan bir olayın veya durumun gerçek olmadan önlenmesi amacı yatmaktadır (Rasmussen, 2006: 37).

Risk toplumunu sanayi toplumundan analitik açıdan ayıran çizgi, alınan kararlar sonucunda ortaya çıkan tehlikeler karşısında güvenlik normları ve sistemlerinin işlemez olduğu noktadır. Bu kapsamda, risk toplumunun sahip olduğu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- *“Modernliğin öngöremediği bir geçiş dönemi mevcuttur. Bu geçiş dönemi sanayi döneminden risk dönemine geçişi ifade etmektedir (Beck, 2005: 28).”*
- *“Risk toplumunda yerleşik norm sistemleri başarısızlığa uğramaktadır. Risk toplumunda yerleşik norm sistemleri, bilinen ve uygulanan tedbirlerin yerini daha önce tecrübe edilmemiş ihtimal hesapları almıştır (Beck, 2005: 28).”*
- *“Risklerin ve sonuçlarının tahmin edilemezliği sosyal bütünleşmeye zarar vermektedir (Beck, 2005: 28).”*
- *“Bilişim, genetik alanlarındaki riskler, köktencilik, terör, psikolojik hastalıklar, iç savaşlar, kimlik çatışmaları gibi siyasî, sosyal, teknolojik ve psikolojik risk unsurları da günümüz toplum yapısında ve toplumsal faaliyetlerde belirleyicidir (Beck, 2005: 28).”*
- *“Toplumun dinamiklerinin ve niteliklerinin değişmesinin yanında, bu sistemin içerisinde yer alan insanların da giderek artan biçimde, farklı toplumsal kimlikleri, yaşam tarzları, kanaatleri ve gruplar ya da alt kültürler düzeni içinde seçim yapma şartları oluşmuştur. Toplumsal cinsiyet ve aile rolleri değişmektedir. Bununla birlikte, toplumsal sınıflara bağlılık gün geçtikçe zayıflamakta, insanlar aile ya da komşuluğun sağladığı geleneksel destek ağlarından kopmaktadır. Bu geleneksizleşme*

3 Birinci veya basit modernlik dönemi 19'uncu yüzyılın sonu ve 20'nci yüzyılın ilk yarısını kapsamaktadır. Bu dönemde rasyonellik ön planda tutulmuş, toplumların doğrusal bir biçimde ilerleyeceği düşüncesi hâkim olmuştur. Sınırsız sanayileşme, sağduyunun yitirilmesi, doğal düzenin bozulması, bilim ve teknolojinin sosyal etkilerinin göz ardı edilmesiyle ekonomik, sosyal, çevresel riskler oluşmuştur. Başka bir ifadeyle, yaklaşık iki asırlık bir risk birikim süreci yaşanmıştır. İkinci modernlik döneminde toplumsal değişimin motoru, amaç-araç rasyonelliği değil, risk, tehlike, bireyselleşme, küreselleşme gibi birinci modernlik döneminin yan etkileridir.

hali bireyselleşmeyi artırmaktadır. Bireyselleşmiş bir toplumda da yeni bir eşitsizlik ve bu eşitsizliğin getirdiği ekonomik, psikolojik, sosyal ve siyasi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Beck, 2005: 28)."

- *"Risk toplumunda, neye karşı ve nasıl mücadele edileceği de önemli bir konudur. Bu konuda, hesaplanamayan durumlar ve düzensizlik karşısında, teknolojiye karşı mı, piyasalara karşı mı yoksa daha ziyade devlet dışı aktörlere karşı mı mücadele edileceği sorusunun cevabını bulmak kolay değildir (Beck, 1999: 55)."*
- *"Yaygınlık ve yoğunluk boyutları hızla artarken önceden karşılaşılmamış nitelikleri olan risk ve tehlikelerle güvenlik ortamı yeni bir yapıya bürünmektedir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle oluşan imal edilmiş riskler ile beraberinde telafi edilemez hasarlar getiren yüksek maliyetli risklerin uzun vadede sonuçları ve mahiyeti tam olarak bilinmemektedir. Somut neden sonuç ilişkisine dayanan değerlendirmeler bu tür risklerin analiz edilmesinde ve bunlara çözüm bulunması hususlarında yeterli olamamaktadır (Beck, 1999: 55)."*
- *"Risk toplumunun temel dürtüsü korkudur (Beck, 1999: 55)."*
- *"Yerel değerlerin küresel değerlerle tepkimeye girmesi sonucunda küreselleşen risklerin neler olduğu tahmin edilebilmesine karşın sonuçlarının pek çoğunun öngörülemez oluşu nedeniyle bunlara karşı önlem almak zorlaşmıştır. Ortaya çıkan ve küresel çapta etkili olan bu belirsizlik ve denetlenemezlik nedeniyle risklerin analizinden nelerin yapılması gerektiği anlaşılırken nelerin yapılması gerektiği anlaşılamamaktadır (Beck, 1999: 55)."*
- *"Tehlike algılamalarında uzun vadede toplumların her kesimine zarar verecek farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin bir kesim, gıdalardaki katkı maddelerini kendisi için tehdit olarak algımlarken, diğerleri bu konuyu gündeme getirenleri kendilerine bir tehdit olarak görmektedir (Beck, 1999: 55)."*
- *"Risk toplumu güvensizleştirilmiş bir toplumdur. Risk ve tehdit arasındaki ayrım toplumsal düzeni bölmektedir. Kimileri için risk olan unsurlar başkaları tarafından tehdit addedilebilmektedir (Beck, 1999: 55)."*
- *"Sanayi toplumlarının karşılaştığı temel sorunlar nitelik değiştirmektedir. Genel olarak sanayi toplumlarının karşılaştığı üç temel sorun olan iktisadî durgunluğun yol açtığı işsizlik, uluslararası dinamiklerden kaynaklanan çatışmalar ve devletlerin kötü yönetiminin dışında risk toplumlarında farklı sorunlar meydana gelmektedir. Bilişimden kaynaklanan ve çok hızlı seyreden toplumsal değişim ve dönüşümlere ayak uyduramamaktan*

doğan gelecek korkusu, bireysel ve örgütlü terörün yaygınlaşması, özel hayatın mahremiyetine ve millî güvenlik açığı ortaya çıkaracak teknolojik imkânların yaygınlaşması risk toplumunda öne çıkan belli başlı sorunlardır (Beck, 1999: 55).”

- *“Bilişim çağında ve risk toplumundaki en önemli sorunlardan bir tanesi de hâlihazırdaki medya unsurları tarafından bilgi kirliliği ve çarpıtmasının oldukça yaygın bir şekilde kullanılmasıdır. Denetimsiz sunulan ve ulaşılan bilgilerin doğruluk payı ve kasten çarpıtılıp çarpıtılmadığı sorgulanmamaktadır (Beck, 1999: 55).”*
- *“Risk toplumunda riskler ve tehlikeler eşitleyici niteliktedir. Özellikle ekolojik riskler, cinsiyet, sınıf gibi farklılaşmaları dikime kesen bir yapıya sahiptir. Her türlü sosyo-ekonomik durumdan bağımsız olarak bireyleri aynı tehlike ve risklere maruz kalma ekseninde birleştirici bir rol oynamaktadır. Bu anlamda, risk toplumlarında sınıf çatışmaları birinci planda değildir. Fakirlik ve açlık hiyerarşik sorunlar iken, küresel ısınmanın etkileri daha demokratik ve eşitlikçi bir yayılma göstermektedir (Beck, 1999: 55).”*

Küresel çaplı risklerden etkilenmeme ihtimali olan kimse yoktur; sadece henüz etkilenmemiş olanlar vardır. Küresel sistem içerisinde riskin dağılımı ise sosyal bumerang etkisi olarak tanımlanmaktadır (Beck, 1992: 37-38). Sanayi modernleşmesi eliyle üretilen risklerin, toplumu tahrip edici etkilerinin risklerin kaynağına dönerek onları üretenlere ve onlardan yararlananlara, zarar vereceği öne sürülmektedir.

Risklerin bir felakete dönüşmesi durumunda modern hukuk sistemleri içerisinde gerçek sorumluları bulunamamaktadır. Zira risk toplumunda risklerin doğrudan bir sorumlusunu göstermek mümkün değildir. Bunun temel nedeni, riskin sistemin kendi işleyiş mantığından kaynaklanmasıdır. Örgütlenmiş sorumsuzluk olarak kavramsallaştırılan bu durum, tek bir kişi veya kurumun değil, modern üretim ve gelişme sürecinin risk ve felaketlerden sorumlu olduğunu göstermektedir (Beck, 1995: 63). Gelişmiş ülkeler arasında yer almak için riskler göz ardı edilebilmekte, sorunun kaynağı olan modernleşmenin ekonomik ve ideolojik amaçları kapsamındaki sorumsuz gelişim dinamikleri ve ilerleme kültürü ise sorgulanmamaktadır. Böylece çevresel felaketler, kazalar ve riskler, modern olmanın bir bedeli olarak kabul edilmekte ve örgütlenmiş sorumsuzluk risklerin felakete dönüşme ihtimalini artırmaktadır.

Modernlik, toplumsal yaşamın, insan bilgisinin denetim, kontrol ve güvencesi altında olduğunu iddia ederek, bu güvencenin millî sınırlar dâhilinde sağlanacağını garanti eden bir sistemdir. Ancak risk toplumu teorisyenlerinin

bakış açısına göre, modern sanayi toplumlarının güven, kontrol ve denetim iddiası, Çernobil faciasının ortaya çıkardığı, sınırlarla kontrol edilemeyen ve gelecekteki etkilerinin neler olacağı tahmin edilemeyen riskler nedeniyle meşruluğunu kaybetmek üzeredir (Beck, 2005: 31-32).

Toplumun risk konusunda gösterdiği duyarlılığın, modern düzenin otoritelerine olan güvenin zedelenmesinin bir sonucu olduğu düşünülebilir. Ayrıca, güvenin azalması nedeniyle insan davranışlarını da potansiyel bir tehlike kaynağı olarak görme eğilimi başlamıştır. Risk algılamalarının, yabancılara karşı hissedilen yoğun korkunun ve güven ilişkilerinin kırılmasının gündelik yaşam açısından önemli sonuçlar doğurduğu ve bu eğilimlerin insanların birbirlerini algılama biçimini de değiştirdiği belirtilmektedir (Furedi, 2001: 192). Bu kapsamda, günümüzde artan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, İslam karşıtlığı gibi kültürel şiddet unsurlarının köklerinin burada olduğu değerlendirilebilir.

Risk toplumu fikri uluslararası terörizm üzerinden de küreselleşmektedir. Her bir terör eylemi modern dünya üzerinde yeni bir Çernobil etkisi oluşturmayı hedeflemektedir (Beck, 1999: 52). Bu kapsamda küresel terörizm, oluşumuna sebebiyet verdiği risk ortamı nedeniyle modern toplumsal düzeni ve küresel güvenliği risk altına sokan önemli bir parametre olarak ikinci modernlik döneminde yönetilmesi gereken faktörlerden biridir. Ancak risk toplumunda terörizmi yönetebilmek açısından zor olan kamuoyunun terör eylemlerinden ziyade güvende olduğuna ikna olmasının sağlanması ve bu algılar içinde terör faaliyetlerine karşı verilecek ve muhtemelen artan tepkinin dozajının ayarlanmasıdır.

Risk üzerinden üretilen politikalarla yapılan müdahaleler, mevcut riskleri önleyemediği gibi, yeni risklerin doğmasına, var olanların şekil veya içerik değiştirmesine yol açarken siyasî karar alıcıları ve toplumları risk tuzağına düşürebilmektedir (Beck, 1999: 141). Bireylerde onları her an teyakkuzda olmaya itecek bir güvensizlik duygusunun oluşmasına yol açabilmektedir. Bu bakımdan risklerin temel nedenlerine odaklanarak yönetmeye çalışmak önem arz etmektedir.

1.1 Düşünümsel⁴ Modernleşme:

Modernleşme⁵ sürecinde toplum yapısı, tehdit ve risk ekseninde iki aşamalı olarak incelenmektedir. Birinci aşama sanayi toplumundan risk toplumuna geçiş sırasında farklı şekillerde ortaya çıkan risklerin gün yüzüne çıkmadığı dönemdir. Başka bir ifadeyle bu dönem, risklerin yan etkilerinin var olduğu ancak farkına varılmadığı zaman dilimidir. İkinci aşama ise, risklerin giderek büyümesi ve farklı pek çok alana yayılmasıyla sanayi toplumunun kendisini risk toplumu olarak görmeye başladığı süreçtir.⁶ Bu aşamada toplumlar kendi yapılarını, kurumlarını sorgulamaya başlamaktadırlar. Bu noktada, sanayi modernleşmesi çözülürken geleceğe dair bir öngörüye sahip olunamamaktadır. Bilimsel yöntemlerle toplumsal düzen ve güvenliğin tesis edilebileceğini öne süren modernleşme süreci eleştirisi, alternatifsizmiş gibi görünen ve gösterilen sanayi temelli modernleşme yerine yine modernliğin kendi dinamikleri tarafından sorgulanmasına dayanmaktadır.

Bir modernlik eleştirisi olarak nitelendirilebilecek risk toplumu tezi, modernliğin ekonomik büyüme, bilimsel gelişme gibi büyük anlatılarını sorgulamakta ve modernliğin ilerleme dinamiklerini gözden geçirmesi gerektiğini savunmaktadır (Franklin, 1997: 11). Nitekim, teknik ve bilimsel ilerlemenin bireyin hayatını daha da kolaylaştıracağı ve adaletin ekonomik büyümeyle doğru orantılı olarak sağlanacağı gibi şartlanmış söylemler etrafında şekillenen sanayi temelli modernliğin geçerliliği, çevresel, sosyal, siyasî, ekonomik ve teknolojik risklerin ortaya çıkışı nedeniyle sorgulanmaktadır. Bu çerçevede, sanayi modernleşmesinin getirdiği risklerin kontrol edilemeyecek kadar büyük çapta ve sınırlarla engellenemeyecek kadar geniş bir coğrafyada etkili olduğu belirtilmektedir. Doğaya sanayileşmenin

4 İngilizceye “reflexive” olarak çevrilen kelimenin Türkçe karşılığı Ulrich Beck tarafından yazılan Risk Toplumu kitabının çevirisinde ve kaynaklarda çoğunlukla “düşünümsel” olarak yer almaktadır. “Reflexive” kelimesinin karşılığı, tepkisel ve yansımali olsa ve içinde hız unsurunu barındırsa da günümüz risklerini hızlı bir biçimde tanımlamak, değerlendirmek ve karşılık vermek mümkün olamamaktadır. Bu kapsamda, düşünümsel kelimesi, modernleşmenin ve buna bağlı risklerin sorgulanması ve bunlara tepki verilmesi çerçevesinde orta ve uzun vadeli değerlendirmeler olarak anlamlandırılabilir.

5 Modernlik, modernleşme ve modernizm kavramları çoğu kez birbirinin yerine kullanılsa da farklı anlamlar ifade etmektedir. Modernlik, ontolojik temellerini Aydınlanma Çağı felsefesinden alan ve günümüz Batı ülkelerinin temsil ettiği, ideolojik, siyasî ve iktisadî ilke ve idealleri olan büyük bir projenin adıdır. Modernleşme kavramı ise daha çok söz konusu projenin sürdürülmesi için toplumda gerekli dönüşümün sağlandığı sürecin kendisidir. Öte yandan modernizm, feodalizm veya diğer toplumsal yaşam şekillerine karşı bir yapı olarak modernliğin ideolojik bir akım olarak benimsenmesini betimlemektedir. Modern felsefe bilimi bir ideolojik araç olarak değil, gerçeğin ta kendisi olarak kabul etmiştir.

6 İkinci aşama, Bauman ve Lyotard tarafından “postmodernlik”, Giddens tarafından “geç modernlik” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Beck ise bunu düşünümsel modernleşme, ikinci modernlik gibi kavramlar etrafında tartışmıştır.

nüfuz etmesi, doğal dengenin alt üst olması ve geleneğin kimlik çatışmalarıyla, dış müdahalelerle çözümlenmesiyle yeni belirsizlikler ve beklenmeyen yan etkiler doğmaktadır.

Risk toplumu kuramcıları modernleşmeyi basit ve düşününsel olmak üzere iki aşamalı bir süreç olarak ele almaktadır. Basit modernleşme eski tip, tek ve doğrusal bir çizgi üzerinde ilerleyen ve sadece aklın egemenliğine dayanan bir modernleşme iken, düşününsel modernleşme, modern düzenin çelişkilerini, zararlı yönlerini ve aklın sınırlarını kabul etmektedir. Düşününsel modernleşme, mevcut durumun çarpıklıklarına çözüm önerileri getiren, post-modernizmin aksine moderniteyi tamamen reddetmeden sorunlara çözüm arayan bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Risk toplumunun sorunlarından kurtuluşun kendi üstünde düşünen modernleşme ile sağlanacağı öngörülmektedir. Bilinçlenme, bilgilenme, bilgiyi doğru kullanma, eleştirme, sorgulama, kuşku duyma, yeniden düşünme, inceleme, soru sorma, gözden geçirme, karar alma sürecine katılma, sağduyu gibi unsurlarla düşününsel modernleşme gerçekleştirilecektir denebilir.

Risk toplumunun karşı karşıya kaldığı tehlikeleri 19'uncu yüzyılın bilimsel kalıplarıyla çözmeye çalışmak anlamsız olduğundan modernizmin restorasyonuna, yeni fikirlere, bakış açılara ve oluşumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Modernizmin düşününsel olması, kendi üzerinde düşünme ve var olan yapıların eleştiri süzgecinden geçirilmesiyle bağlantılıdır. Bu bakımdan modernleşme ile düşününsel modernleşme arasındaki en önemli fark bilinç unsurundan kaynaklanmakta ve bu süreç bilinçli modernleşme olarak da adlandırılmaktadır (Çuhaci, 2012: 142).

Düşününsel modernleşme, nükleer ve kimyasal silahlar, artan radikalleşme, gen teknolojilerinin insan sağlığını tehdit eden boyutu, çevresel tehditler, Batı dışındaki toplumların yoksunluklarıyla yüzleşmek demektir. Bu noktada yapılan tercihler, alınan kararlar, gözden geçirilmez, sonuçları düşünülmez ve bilinçli bir şekilde değerlendirilmezse daha büyük tehlikelerle karşı karşıya kalınacaktır.

Risk toplumunda ortaya çıkan risklere karşı herkesin sorgulama, bilinçlenme ve kontrol mekanizmalarına müdahil olma sorumluluğu bulunmaktadır. Bunun temel nedeni ise riskler karşısında çok boyutlu önlemler alabilmenin çok sesliliğe ve çoğulculuğa bağlı olduğu düşüncesidir. Risk toplumu teorisine göre, çok seslilik ve çoğulculuk neticesinde ortaya çıkan düşünceler ve öneriler, meydana getirebileceği sonuçlarla ele alınarak incelenmeli, eskisinden daha farklı, gelişmiş, yararlı ve mantıklı bir sistem

oluşturulmalıdır. Düşünümsel modernleşmeyi de sağlayacak olan böyle bir mantık reformudur ki bunu sadece Batı'nın bakış açısıyla sağlamak mümkün değildir.

Batı'nın izlediği modernleşme sürecinin tüm toplumlar için geçerli olduğunu ileri süren klasik modernleşme düşüncesi, alternatif(modernlik) leri göz ardı ederek tüm toplumların sanayileşme ve rasyonellik temelinde doğrusal bir gelişme göstereceğini iddia etmektedir. Ancak risk toplumu teziyle Batı çıkışlı modernleşme teorisinde söz konusu doğrusal ilerlemeye olan inancın aslında modernliğin kendi değer ve ilkeleriyle ters düşen sonuçlar ortaya çıkardığı ileri sürülmektedir. Bu kapsamda, modern toplumların gelinen noktada sanayileşme ve rasyonelleşme ile kendilerini yenileyemediği, kurumlarının meşruiyetine zarar verdiği hususu savunulmaktadır. Söz konusu denetimsizlik ve aslın zıddına dönüşmesi, gerçekte bu güçlerin yalnızca Batı'nın değil tarihteki Doğu-Batı çatışmasının ürünü olmasından ileri gelmektedir. Batı'nın bu güçlere Doğu ile iş birliği içinde değil de tek başına hâkim olmak istemesi söz konusu çelişiklere yol açmaktadır (Beck, 1997: 46).

2. ELEŞTİREL GÜVENLİK VE JOHAN GALTUNG

1960'lı yılların sonu dönemin hâkim güvenlik anlayışı olan realizme eleştirilerin başladığı zaman dilimidir. 1962 yılındaki Küba Füze Krizi nedeniyle dünyanın bir nükleer savaşın eşiğine gelmesi, 1975 yılında ABD'nin aldığı Vietnam yenilgisi, savaşların makul bir siyaset aracı olup olmadığı hususunda kamuoylarında şüpheler uyandırmıştır. Bu kapsamda, başını Johan Galtung'un çektiği eleştirel güvenlik yaklaşımları, güvenlik alanına sosyo-psikolojik ve kültürel yaklaşımları kazandırmıştır.

Çalışmalarına matematiksel sosyoloji alanında başlayan Galtung, 1960'larda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, 1970'lerde ekonomi ve tarih, 1980'lerde ise antropoloji, teoloji ve eğitim bilimleri dallarına katkılarıyla tanınmıştır. Farklı disiplinlere pek çok yeni kavram kazandıran Galtung'un 150'nin üzerinde kitabı ve 1500'ün üzerinde makalesi bulunmaktadır.

Galtung, 1959 yılında Oslo'da Barış Araştırmaları Enstitüsü'nü (The Peace Research Institute Oslo- PRIO) kurarak barış çalışmalarının akademik bir disiplin haline gelmesinde önemli katkılarda bulunmuş ve çatışmaların şiddet içermeyen yöntemlerle çözümünü konusunda tanınan bir isim haline gelmiştir. Bu çalışmalarıyla 1987 yılında alternatif Nobel Ödülü olarak bilinen Right Livelihood Award'a layık görülmüştür. 1993 yılında ise, çatışmaların barışçı yollarla dönüştürülerek çözülmesini amaçlayan ve TRANSCEND adıyla bilinen Uluslararası Barış, Kalkınma ve Çevre Ağı'nı kurmuştur.

TRANSCEND, barış gazeteciliği, çatışmalarda arabuluculuk faaliyetleri, araştırma ve eğitim olmak üzere dört temel unsuru içermektedir. Galtung tarafından geliştirilen barış gazeteciliği kavramıyla çatışmaları şiddete başvurmadan ortadan kaldırmak için çözüm arayan gazetecilik anlayışı kastedilmiştir. Buna göre, gazetecilerin taraflara “Sorun nereden kaynaklanıyor?” ve “Çözmek için ne yapacaksınız?” sorularını sormaları gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, gazetecilerin nefreti ve şiddeti haklı gösterici veya kışkırtıcı yayınlar yapmak yerine barış, demokrasi ve insan hakları başta olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerine, çok sesliliğe, farklılıklara saygıya ve çözüm önerilerine odaklanmaları gerektiği öne çıkarılmak istenmiştir. (Bkz: Galtung, 2013)

2.1. Çatışmaların Çözümü Teorisi:

Galtung'un kuruculuğunu ve yöneticiliğini yaptığı TRANSCEND'in çatışmaların çözümüne yönelik uygulanmasını öngördüğü aşamalar şu şekilde sıralanabilir (Galtung, 2008: 261):

- Çatışmaların dönüştürülmesi: Çatışmanın yumuşatılarak, yeni gerçekliklerin ortaya konması ve bakış açılarının değişimi için gereken zihinsel dönüşümün altyapısının hazırlanmasıdır.
- Barış inşası: Gerek kutuplaşmaların gerekse aşağılayıcı tutum ve davranışların önlenmesi için çatışma öncesi duruma geri dönülmesidir.
- Barışın korunması: Yumuşak yöntemlerle şiddetin azaltılması ve sonrasında tamamen ortadan kaldırılmasıdır.
- Barışçı uzlaşma: İyileştirmenin sağlanması ve çatışmaların kaynağı olan kısır döngülerin sona erdirilmesidir.

Galtung barış inşası sürecinde sürdürülebilir barış kavramını geliştirmiştir (2012: 261). Barışın sürdürülebilir olması için barış inşasının, çatışmanın temel sebeplerini ele alması, barışın yönetimi ve çatışmanın çözümü için yerel imkân ve kabiliyetlerle uyumlu olması ve bunlar tarafından desteklenmesi gerekmektedir.

Galtung, çatışmaları kişiler arasındaki mikro, toplumsal düzeyde yaşanan meso (orta büyüklükte), uluslararası niteliği olan makro ve bölgeler veya medeniyetler arasında olan mega çatışmalar şeklinde gruplandırmıştır (2012: 1-7). Mega çatışmaların gerisinde mega boyutlu zamanlar olduğundan çözülmesi için en uzun zaman gerektiren çatışma türünü oluşturmaktadır.

Galtung, çatışmaların genel olarak dört nedene bağlı olduğu durumlarda çözülemediğini belirtmiştir. A ve B'nin çatışmanın tarafları olduğu

birinci durumda A kazanmaktayken B kaybettiğinde, ikinci durumda B kazanmaktayken A kaybettiğinde, üçüncü durumda ne A ne de B çatışmanın sona erdirilmesine hazırken ve çözüm ertelendiğinde ve son olarak ortaya konulan karmaşık çözümden ne A ne de B memnunken çözüm uygulanmadığında çatışmaların sona erdirilmesi mümkün olamamaktadır.

Bu dörtlü kısır döngünün kırılması için Galtung hem A hem de B'nin aynı anda kazandığı beşinci yolun bulunmasını önermektedir. Bu yol, insanın temel ihtiyaçlarından olan hayatta kalma, fizikî esenlik, özgürlük, kimlik gibi unsurların ön plana alınmasını içermektedir.

2.2. Emperyalizmin Yapısal Teorisi:

1971 yılında yayımlanan “Emperyalizmin Yapısal Teorisi” başlıklı makalesinde Galtung, milletler içinde ve arasındaki eşitsizliği ve bu eşitsizliğin değişime karşı direncini açıklamak için bir emperyalizm teorisi geliştirmektedir. (1971; 82). Merkez ile çevre ülkeleri arasında bir ayrıma giderek, dünyanın merkez ve çevre ülkelerden meydana geldiğini, her milletin içinde kendi merkez ve çevrelerinin bulunduğunu ve merkezde iktidar olanlarla çevre ülkelerde güce sahip olanlar arasında çıkar birliğinin olduğunu savunmaktadır (Galtung, 1971; 90). Bunun sonucunda, çevre ülkelerdeki insanların çoğunluğunun aleyhine, fakat merkez ülkelerdeki çoğunluğun lehine bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Waltz, 2015: 40-49).

Makalede ayrıca emperyalizmin iki temel mekanizması olduğu belirtilmektedir. Bunlardan biri, güçlü olan milletin zayıf olanla kurduğu etkileşim ve ilişki sürecinden dolayı zenginleştiği dikey etkileşim, diğeri ise çevre ülkelerde üzerinde baskı kurulan milletlerin birbirlerinden ayrı tutulduğu, böl ve yönet olarak da ifade edilebilecek feodal etkileşim yapısıdır. Söz konusu iki etkileşim mekanizmasının bir arada değerlendirildiğinde emperyalizmin daha net ortaya çıktığını öne süren Galtung, bu mekanizmaların ülkeler arasında olduğu gibi ülkeler içinde de etkili olarak dikey iş bölümünü yapılandırdığını belirtmektedir. (1971; 100).

2.3. Galtung'un Barış Çalışmalarına Katkıları:

Barış kavramı, iki dünya savaşı arası dönemde ve sonrasında negatif barış çerçevesinde düşünülmüş ve barış çabaları uzlaşma değil zafer odaklı olarak ele alınmıştır. Barışın diplomasi yerine sorun çıkarıcı tarafın güç kullanılarak etkisiz hale getirilebilmesi ve barışın tesis edilebilmesi için gerçek bir zafer gerektiği algısı uzun yıllar dünya politikasına hâkim olmuştur (Wallensteen, 2002: 4).

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan ilk barış çalışmaları, silahların kontrolü ve azaltılması konularına yoğunlaşmıştır. Bu çabalarda amaç, iki süper

güç arasındaki temel sorunları çözmek değil, büyük bir savaşın yıkıcılığını önlemektir. Bu dönem barış çalışmalarına çatışma yönetimi demek daha yerinde olmaktadır. Çatışma yönetimi, krizlerin tehlikesini azaltmaya yönelik, güven artırıcı yöntemlerken, çatışma çözümü, temel sorunların çözümüne yardımcı olacak yöntemlerin bulunması ve uygulanması gibi konuları içermektedir. Çatışma çözümü, çatışan tarafların temel anlaşmazlıklarını çözmek, karşı tarafın varlığını kabul etmek ve birbirlerine karşı her türlü şiddet eylemini durdurmak için girilen süreçler ve anlaşmalardır (Bayraktar, 2016: 256).

Barış önceleri savaşın olmaması, çatışmanın başka bir coğrafyada olması, ateşkes gibi dar bir çerçevede değerlendirilmiştir. Ancak şiddetin olmaması, adalet, eşitlik, refah, kendi kendini yönetme hakkına sahip olmak, tanınma, dil, din özgürlüğü gibi pek çok konu bugün barış kavramının önemli unsurlarıdır. Barış, artık durağan bir siyasî durum değil, sürekli değişen ve dönüşen dinamik bir süreç olarak algılanmaktadır. (Galtung ve Grewal, 2003). Barış kavramının bu açılardan ele alınması Galtung'un katkıları sayesinde mümkün olmuştur. Barış çalışmalarında ilk yaklaşımlar Galtung'un savaşın olmaması hali olarak ifade ettiği negatif barış kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Barış, sadece ateşkes olarak algılanmıştır. Bu anlamda barış aslında savaşın, taraflardan birinin savaşa devam edememesi durumunda geçilmesi gereken bir zorunluluk hali olarak değerlendirilmiştir. (Wallensteen, 2002: 4).

Barış kavramını analitik bir şekilde ele alan Galtung, negatif-pozitif barış ayrımını ortaya koyarak ve yapısal şiddet kavramını geliştirerek barışın daha geniş bir anlam kazanmasını sağlamıştır. Galtung'a göre barış, en basit haliyle savaş ve şiddetin yokluğu olarak görülebilmektedir. Bu nedenle, Galtung'un barış kavramını anlamak için öncelikle şiddeti nasıl tanımladığına bakmak gerekmektedir. Galtung'a göre şiddet, insanların hakikî bedensel ve zihinsel gerçekliklerinin, potansiyellerinin altında kalması halidir. Şiddet kavramında anahtar sözcükler hakikî ve potansiyeldir. Şiddetin nedeni, bu ikisi arasındaki farktır. Bu durumdan kaçınmak mümkünse şiddetin varlığından bahsedilebilmektedir. Söz konusu şiddet tanımına göre barış hem birey hem de toplumların potansiyellerinin hayata geçirilebildiği sistemlerdir. Bu sistemin adı olan pozitif barış, savaşın ve şiddetin olmamasının yanı sıra sosyal adalet, fırsat eşitliği, insanî gelişme ve toplumsal uzlaşımın sağlandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Galtung, Violence ve Research, 1969: 167). Pozitif barışı hem hastalığın olmaması hem de vücudun hastalıklara karşı gösterdiği direnci kapsamaması bakımından sağlığa benzetmek mümkündür (Galtung ve Grewal, 2003).

Pozitif barışın önündeki temel engel olan yapısal şiddet ise, fizikî zarar vermeyi hedeflemeyen, ancak zaman içinde toplumsal ilişkilerin bütününe sirayet eden, bu nedenle net olarak fark edilemeyen, köklü bir şiddet formudur. Yapısal şiddetin işleyişi tarihî olarak kurumsallaşabileceğinden, yapı içinde şiddet eylemlerini gerçekleştirenleri tespit etmek zorlaşabilmektedir (Galtung, 1967: 12-17). Güç ve fırsat eşitsizliği, kaynakların dengesiz dağılımı, yoksulluk, sömürü, bazı grupların hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması, ırkçılık, cinsiyetçilik gibi ayrımcılıklar yapısal şiddete örnektir. Daha somut bir örnek olarak, insan ömrünün Botswana'da ortalama 35 yıl olup Batı ülkelerinde 80 yıla dayanması yapısal şiddetin bir yansımasıdır (Galtung, 1967: 183).

Galtung, “yapılar içlerinde dondurulmuş şiddet barınmaktadır ve kültür de şiddeti meşru kılmaktadır” diyerek kültürel şiddete de atıf yapmıştır. Kültürel şiddet, kökleri kültürel kodlara sirayet etmiş şiddet türüdür ve hem devlet içinde hem de devletlerarasında yansımaları görülebilmektedir. Kültürel şiddetin en bariz örnekleri Batı merkezilik, İslamofobi, Şarkiyatçılık, Oksidentalizm (Şarkiyatçılığın tersi, Doğu'nun Batı dünyasına karşı geliştirdiği ön yargılar)'dir.

Netice itibarıyla, baskı, sömürü ve dışlama ile yürütülen yapısal şiddet ne kadar az olursa barışı sağlamak o kadar kolay olmaktadır. Aynı şekilde yapısal ve doğrudan şiddeti meşrulaştırmaya çalışılan kültürel şiddetin olmadığı durumlarda barış sağlam temeller üzerine oturtulabilmektedir.

2.4. Galtung'un Mevcut İhtilaf ve Çatışmalara Dair Çözüm Önerileri:

Çatışma uzmanı olarak Galtung'un çatışma analizi üç aşamalıdır. Öncelikle tarafların amaçlarına bakılmakta, ikinci olarak amaçlar geçerli/meşru ve geçersiz/gayrimeşru olarak ikiye ayrılmakta ve üçüncü aşamada meşru amaçlar arasında bir köprü yani aşmacı çözüm oluşturulmaktadır. Galtung ayrıca çatışma çözümlerini, heuristik yöntem (keşfe ve anlamaya dayalı fikir üretme yöntemi), empatiye dayalı, geçmişe, bugüne ve geleceğe bir arada bakabilen ve insanın temel ihtiyaçlarını merkeze alan ve tarafların tümüne kulak verilmesini öngören yöntemler çerçevesinde geliştirmektedir.

Galtung, Afganistan, Bosna, Kosova, Sri Lanka, Somali, Kolombiya, Havai, Ruanda, Bask Bölgesi, Libya gibi 100'den fazla çatışma alanına ilişkin çözümler üretmiş ve arabuluculuk yapmış, mevcut çatışmalarda da aracılık yapması için dünyanın pek çok ülkesine davet edilmektedir (2008: 150).

Bu kapsamda, Galtung'un uygulanmış bir çözümü olan Andes bölgesi örneği ile ülkemizin güvenlik ve dış politikalarını etkileme potansiyeline

sahip olduğu için İsrail-Filistin, Irak ve Kürt meselelerine yaklaşımları incelenecektir.

1941 yılından itibaren Ekvator'la Peru'nun üç kez savaşmasına neden olan sınırdaki Andes bölgesi için Galtung, 1995 yılında sınır çizmeden iki ülkeye ait doğal park statüsü verme çözümünü geliştirmiştir. Bu fikri, dünyadaki her metre kare toprağın bir ülkeye ait olması gerekmediğinden yola çıkarak, ön kabullerin esnetilmesinin çözümü getireceği anlayışıyla ileri sürmüştür. 1998 yılında Ekvator ve Peru arasında imzalanan bir anlaşma ile bölge iki milletli doğal park alanı olarak kabul edilmiştir. Esasen, bölgenin doğal kaynaklar bakımından fakir olması uzlaşmayı kolaylaştıran bir unsur olmuştur (Galtung, 2012: 108-110).

Galtung, Orta Doğu ihtilaflarında çözümün bölgenin yeniden yapılandırılmasını sağlayacak bir Orta Doğu Güvenlik ve İşbirliği Konferansı düzenlenmesiyle başlatılabileceğini savunmaktadır. Galtung'un İsrail-Filistin ihtilafındaki çözüm önerisi ise, karşılıklılık ve güç dengesi ilkeleri üzerine kurulmaktadır. Ancak burada güçten kastedilen sadece askerî güç değil, karar verebilme gücü, etki gücü, yapıcı olma gücünün yanı sıra siyasî, kültürel ve ekonomik güçtür. Bunlarla da altı çizilen nokta Oslo Barış Sözleşmesi'nde dengeyi kuracak unsurların Filistin tarafına verilmediği, Oslo'nun aslında bir ateşkesten öteye geçemediği ve gerçek anlamda bir çözümün ortaya konulmadığıdır (Galtung, 2008: 155).

Galtung, İsrail-Filistin meselesinin tek veya iki taraflı olarak çözüme ulaşamayacağını ve bu nedenle Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün ve Mısır'dan oluşacak bir Orta Doğu Topluluğu (1957'de kurulan Avrupa Topluluğu benzeri) kurularak çok taraflı bir aşmacı çözüme gidilmesi fikrini öne sürmektedir. Eşitlik ilkesini de çatışma çözümünün bir parçası olarak gören Galtung, İsrail'in Kudüs'ü başkent yapmasına karşılık aynı hakkın Filistin'e de tanınması gerektiğini, birinin Doğu Kudüs'ü, diğerininse Batı Kudüs'ü başkent yapabileceğini belirtmektedir. Ayrıca İsrail dışındaki Yahudiler için talep edilen geri dönme hakkının mülteci durumundaki Filistinlilere de verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Galtung, 2012: 142-143).

Öte yandan Galtung, İsrail-Filistin meselesi gibi çetrefilli bir konunun kısa vadede kolayca çözüleceğini iddia etmemektedir. Ancak mevcut durumun sürdürülemez olduğunu ve sertlik yanlısı devletlerden ziyade halkların özellikle kadınlar ve gençlerin inisiyatif olarak mevcut çatışmanın aşılabileceğini vurgulamaktadır. 2006 yılında yayımladığı çalışmasında çözüme ulaşmak için en az yirmi yıllık bir sürece ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir (Galtung, 2008: 166).

Çatışma ve savaş, insanlık tarihi kadar eski olgular olmalarına karşılık, akademik alanda yapılan barış ve çatışma çözümleri çalışmaları 1960'larda ortaya çıkmıştır. 1990 sonrası dönemde giderek artan bölgesel çatışmalar ise çatışma çözümlenmesi konusunda yapılan akademik çalışmaların başlı başına bir disiplin oluşturacak kadar artmasına neden olmuştur.

Dünyada yaşanan yerel veya bölgesel çatışmaların sebeplerinin başında, sömürgeci güçlerin bozduğu sosyal dokular ve sömürgecilik dönemi sonrasında geride kalan sınır uyumsuzlukları ile farklılıkların öne çıkarıldığı etnik ve dinî toplulukların çatışmaları gelmektedir. Ancak barış ve çatışma çözümlenmesi konularına ilişkin çalışmaların ağırlıklı olarak Batılı ülkelerde yapılmakta olduğu da dikkat çeken bir gerçektir.

Barış ve çatışmaların çözümlenmesi çalışmalarında barış ve çatışma ile ilgili epistemolojik bilgi birikimi Galtung'un yapmış olduğu pozitif ve negatif barış, yapısal şiddet tanımlarına dayanmaktadır. Sıcak çatışmanın olmaması negatif barış anlamına gelirken, toplumda sosyo-ekonomik eşitlik ve adaletin sağlanması pozitif barış anlamına gelmektedir. Başka bir anlatımla, negatif barış savaş ve çatışmanın olmaması durumunu temsil ederken, pozitif barış arzu edilen gelişmenin, adaletin, eşitliğin ve kalkınmanın varlığı anlamına gelmektedir.

Çatışmaların nedenini anlayabilmek ve bunlara çözümler üretebilmek için psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat gibi farklı pek çok disiplinden yararlanmak gerekmektedir. Galtung'un çalışmalarına ve farklı akademik alanlarda ortaya koyduğu kavramlara bakıldığında, teorilerinde tek bir bakış açısına bağlı kalmadığı, bunun yerine realizm, idealizm, liberalizm, Marksizm, yapısalcılık, inşacılık kuramlarından ve eleştirel kuramdan yararlandığı görülmektedir.

Sunduğu çözüm önerileri pek çok kişiye radikal gelmekle beraber⁷ Galtung'un yapmaya çalıştığı düşünülmeyeni düşünerek yeni yolların denenmesini ve böylelikle çatışmaların daha fazla zarara yol açmadan sonlandırılmasını sağlamaktır. Galtung, 2014 Galtung'un yaklaşımları, çatışmaların devletler tarafından çıkarılıp devam ettirildiği ve devlet yapısının aşılması gerektiği yönündeki iddialarıyla devlete karşı sivil toplumun ve uluslararası örgütlerin güçlenmesini savunduğu noktalarda eleştirilebilir.

7 Galtung'un radikal yaklaşımlarının bir örneğini de ABD'yi hem imparatorluk (saldırgan, işgalci, tek taraflı, baskıcı, kibirli, ikiyüzlü) hem de cumhuriyet (özgürlük yanlısı, demokratik, üretken, girişimci ruhlu, liberal) rejimlerinin niteliklerine sahip bir devlet olarak ele alması ve ABD'nin imparatorluk yönününün 2020 yılında çökeceğini iddia ederek cumhuriyet tarafının kazanacağını ileri sürmesinde de görmek mümkündür. Bu iddiasını 2014 yılında yayımlanan makalesinde ortaya koymuştur. Bkz. <https://www.transcend.org/tms/2014/09/the-fall-of-the-us-empire-and-then-what/> (Erişim Tarihi: 27.06.2016).

Özellikle sivil toplum örgütlerinin ve uluslararası kuruluşların mevcut taraflı ve işlevsiz yapısı dikkate alındığında, Galtung'un bazı önerilerinin uluslararası siyasî ortamın gerçekleriyle örtüşmediği değerlendirilmektedir.

Galtung'a göre derin kültür, davranış ve yapıda bulunan yani yapısal bakımdan ait olunan tarafın vicdanlara üstün gelmemesi gerekmektedir. Aksi takdirde, çatışmaların kısır döngüsü aşılamayacak ve çatışmalar nedeniyle yaşanan mevcut travmaların derinleşmesinin ve yenilerinin yaşanmasının önüne geçilemeyecektir.

SONUÇ

Risk toplumunda öteden beri var olan risklerin çok daha farklı şekillerde ortaya çıkıp bütün toplumları kuşattığı savunulmaktadır. Ancak mevcut riskler, iklim değişikliği gibi fizikî sınırları olmayan, nükleer atıklar örneğinde olduğu gibi etkileri uzun süreli olan ve malî krizlerde görüldüğü üzere karmaşık sorunlara yol açan bir yapıdadır. Bu bakımdan mevcut riskler gerek yaygınlık gerekse yoğunluk bakımından öncekilerden farklıdır.

Risk toplumunda güvenlik yaklaşımı, sanayi toplumunun günümüze yansıyan iktisadî, siyasî, çevresel, kültürel, toplumsal, teknolojik ve bilimsel yan etkilerini, tehlike ve risk unsurlarını kapsamaktadır. Risk toplumunun sınırları belirli olmadığından, burada amaçlanan makro düzeyde bir çözümleme yaparak günümüz toplumlarının içinde bulunduğu süreci açıklamaktır. Bu kapsamda insan, toplum ve devlet ile doğa, bilim, sanayi, teknoloji, ekonomi, kimlik, kültür arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bütün risk tanımlamaları, gerçeklik ve ihtimal arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Mevcut durum ile gelecek arasındaki ilişki, toplumun kendisi hakkında sahip olduğu fikre bağlı bulunmaktadır. Risk kavramı da toplumların gelecekle baş etme ve değişimleri değerlendirme fikirlerine göre şekillenmektedir.

Sanayi toplumunda meydana gelen bilimsel, teknolojik, toplumsal, ekonomik gelişmelerin yeterince sorgulanmadan hayata geçirilmesi nedeniyle bireysel, toplumsal ve milletlerarası riskler artmaktadır. Bu riskler denetim mekanizmalarının müdahalelerini açacak durumdadır. Denetim ve güvenlik mekanizmalarının yetersiz veya etkisiz kalması sonucunda bir anlamda serbest kalan riskler, sınır tanımadığı ve herkese yönelik olduğu için daha tehlikeli bir hale gelmektedir. Risk toplumunda riskler, öngörülemez yan etkileri ve uzun zaman sonra ortaya çıkan sonuçlarıyla toplumları aştığı sanılan belirsizlik çağına geri götürmektedir.

Risklerin uzun vadede nasıl çözümlenebileceği hususunda sağduyusu olmayan rasyonalitenin hâkimiyetinde dayatılan toplumsal, bilimsel ve teknolojik yapıların sorgulanması ve insanlığın gerçekten yararına olacak şekilde dönüştürülmesi ve kullanılmasına dayanan düşününsel modernleşme devreye girmektedir.

Bugün gelinen noktada, modern toplumların ne kadar güvende olduklarını sorgulayan risk toplumu tezi ile sanayileşme ve teknoloji üretimine bağlı olarak modernleşme sürecinin son iki yüzyılda elde ettiği kazanım ve ilerleme gibi görünen gelişmelerin başka bir açıdan günümüzde güvensizliğin ana sebepleri arasında yer aldığı ileri sürülmektedir. Bilimsel yöntemlerle toplumsal düzen ve güvenliğin tesis edilebileceğini öne süren modernleşme süreci eleştirisi, alternatifsizmiş gibi görünen ve gösterilen sanayi temelli modernliğin kendi dinamikleri tarafından sorgulanmasına dayanmaktadır.

Modern toplumlarda kontrolsüz riskler aracılığıyla ortaya çıkan yan etkilerin farkına varılmasıyla modernleşmenin dönüşümü başlayabilecektir. Burada amaçlanan riskleri tamamen ortadan kaldırmaya yönelik gerçekleşmesi neredeyse imkânsız bir hamle değil, makul ve gerçekçi risk yönetimini en verimli şekilde hayata geçirebilmektir. Risklerle başa çıkabilmek için hızlı karar alabilme ve liderliğin önem kazandığı değerlendirilmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında yeni bir dönüşüm talebi olan siyaset, hâlihazırdaki kurullarla işleyen bürokratik bir sistem olmaktan fazlasına ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu siyaset anlayışı, modern sanayi toplumlarının doğrusal ilerleme modelinin bir sonucu olarak meydana gelen ekonomik krizler, terör saldırıları, iç savaşlar, çevresel sorunlar gibi risklerle aynı anda mücadele etmeyi gerektirmektedir. Risklerin aynı zamanlarda tezahür etmeleri ve tamamen ortadan kaldırılmaları mümkün olmayacağından bir arada yönetilmesi esas meseleyi oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, risklerin her hâlükârda var olacağı ve tamamen kontrol altına alınamayacağı gerçeğinden hareketle, dengeli yönetilebilmesi için düşününsel modernleşme çatısı altında yeni bakış açıları geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Çatışma ve savaş, insanlık tarihi kadar eski olgular olmalarına karşılık, akademik alanda yapılan barış ve çatışma çözümleri çalışmaları 1960'larda ortaya çıkmıştır. 1990 sonrası dönemde giderek artan bölgesel çatışmalar ise çatışma çözümlenmesi konusunda yapılan akademik çalışmaların başlı başına bir disiplin oluşturacak kadar artmasına neden olmuştur.

Dünyada yaşanan yerel veya bölgesel çatışmaların sebeplerinin başında, sömürgeci güçlerin bozduğu sosyal dokular ve sömürgecilik dönemi

sonrasında geride kalan sınır uyumsuzlukları ile farklılıkların öne çıkarıldığı etnik ve dinî toplulukların çatışmaları gelmektedir. Ancak barış ve çatışma çözümlenmeleri konularına ilişkin çalışmaların ağırlıklı olarak Batılı ülkelerde yapılmakta olduğu da dikkat çeken bir gerçektir.

Barış ve çatışmaların çözümlenmesi çalışmalarında barış ve çatışma ile ilgili epistemolojik bilgi birikimi Galtung'un yapmış olduğu pozitif ve negatif barış, yapısal şiddet tanımlarına dayanmaktadır. Sıcak çatışmanın olmaması negatif barış anlamına gelirken, toplumda sosyo-ekonomik eşitlik ve adaletin sağlanması pozitif barış anlamına gelmektedir. Başka bir anlatımla, negatif barış savaş ve çatışmanın olmaması durumunu temsil ederken, pozitif barış arzu edilen gelişmenin, adaletin, eşitliğin ve kalkınmanın varlığı anlamına gelmektedir.

Çatışmaların nedenini anlayabilmek ve bunlara çözümler üretebilmek için psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat gibi farklı pek çok disiplinden yararlanmak gerekmektedir. Galtung'un çalışmalarına ve farklı akademik alanlarda ortaya koyduğu kavramlara bakıldığında, teorilerinde tek bir bakış açısına bağlı kalmadığı, bunun yerine realizm, idealizm, liberalizm, Marksizm, yapısalcılık, inşacılık kuramlarından ve eleştirel kuramdan yararlandığı görülmektedir.

Sunduğu çözüm önerileri pek çok kişiye radikal gelmekle beraber. Galtung'un yapmaya çalıştığı düşünülmeyeni düşünerek yeni yolların denenmesini ve böylelikle çatışmaların daha fazla zarara yol açmadan sonlandırılmasını sağlamaktır. Galtung'un yaklaşımları, çatışmaların devletler tarafından çıkarılıp devam ettirildiği ve devlet yapısının aşılması gerektiği yönündeki iddialarıyla devlete karşı sivil toplumun ve uluslararası örgütlerin güçlenmesini savunduğu noktalarda eleştirilebilir. Özellikle sivil toplum örgütlerinin ve uluslararası kuruluşların mevcut taraflı ve işlevsiz yapısı dikkate alındığında, Galtung'un bazı önerilerinin uluslararası siyasî ortamın gerçekleriyle örtüşmediği değerlendirilmektedir.

Galtung'a göre derin kültür, davranış ve yapıda bulunan yani yapısal bakımdan ait olunan tarafın vicdanlara üstün gelmemesi gerekmektedir. Aksi takdirde, çatışmaların kısır döngüsü aşılamayacak ve çatışmalar nedeniyle yaşanan mevcut travmaların derinleşmesinin ve yenilerinin yaşanmasının önüne geçilemeyecektir.

KAYNAKÇA

- Beck, Ulrich. (1997). *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order* | Wiley. Cambridge: Blackwell.
- Beck, Ulrich. (2005). *Siyasallığın İcadı*. (Nihat Ülner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beck, Ulrich. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, Ulrich. (1995). *Ecological Politics in an Age of Risk*. Polity Press.
- Beck, Ulrich. (1999). *World Risk Society*. Malden. MA: Polity Press.
- Beck, Ulrich; Giddens, Anthony; Lash, Scott. (1994). *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford: Stanford University Press.
- Bayraktar, Bora (2016) *Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail-Filistin Sorunu*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-156-2014040731b_bayraktar.pdf, (E.T: 10 Haziran 2016).
- Çuhaci, Aysu (2012). "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* C. 3, S.14, s.s. 129-57.
- Franklin, Jane. 1997. *The Politics of Risk Society*. Oxford, Polity Press,
- Furedi, Frank. (2001). *Korku Kültürü: Risk Almanın Riskleri*. (Barış Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 192.
- Giddens, Anthony. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul,
- Galtung, Johan; Violence, Peace; Peace Research. (1969) *Journal of Peace Research*, C. 6, S. 3, s. 167.
- Galtung, Johan. (2013). *İnsan Hakları: Başka Bir Açından*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Galtung, Johan. (2012) *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek: Çatışma Çözümüne Giriş*. (Havva Kök, Çev). Ankara: Usak Yayınları.
- Galtung, Johan; Grewal, Baljit Singh. (2003). *Positive and Negative Peace*. School of Social Science, Auckland University of Technology
- Galtung, Johan. (1967). *Theorirs Of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking*, International Peace Research Institute, Oslo, s. 12-17.
- Galtung, Johan. (1971). *A Structural Theory of Imperialism*, *Journal of Peace Research*, Vol. 8, No. 2 (1971), 81-117
- Galtung-Institut. "Johan Galtung", *G-I for Peace Theory and Peace Practice*, (<https://www.galtung-institut.de/en/home/johan-galtung/>) (E. T: 17 Haziran 2016).
- Galtung, Johan (2010). "Launching Peace Studies The First PRIO Years", *Popu- lar*, <https://www.transcend.org/tup/index.php?book=24>, (E. T: 17 Haziran 2018).

- Galtung, Johan. (2014). "Building Sustainable Peace – Criminalizing War", *Transcend Media Service*, <https://www.transcend.org/tms/2014/08/uniting-for-peace-building-sustainable-peace-through-universal-values-at-the-centenary-of-world-war-i-criminalizing-war/>, (E. T: 17 Haziran 2019).
- Galtung, Johan (2008). "50 Years – 100 Peace & Conflict Perspectives", *Transcend University Press*, <https://www.transcend.org/tup/index.php?book=1>, (E. T: 11 Temmuz 2016).
- Galtung, Johan. (2008). "Israel-Palestine: What Peace Looks Like", *Transcend Media Service*, <https://www.transcend.org/tms/2008/09/israel-palestine-what-peace-looks-like/>, (E. T: 23 Haziran 2016).
- Galtung, Johan. (2014). "The Fall of the US Empire - And Then What?" *Transcend Media Service*, <https://www.transcend.org/tms/2014/09/the-fall-of-the-us-empire-and-then-what/> (E. T: 20 Haziran 2016).
- Gavin, Alice (2006). "Conflict Transformation In The Middle East – Dr. Johan Galtung on Confederation in Iraq and a Middle East Community for Israel/Palestine", *Special Focus: Middle East*, http://www.calpeacepower.org/0201/PDF/galtung_transcend.pdf, (E. T: 22 Haziran 2016).
- Rasmussen, Mikkel Vedby. (2006). *The Risk Society at War: Terror, Technology and Strategy in the Twenty-First Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltz, Kenneth. N, (2015), *Uluslararası Politika Teorisi*. (Osman S. Binatlı). Ankara: Phoneix Yayınları.
- Waever, Ole, (2008). *Changing Agenda of Societal Security*. London: Routledge.
- Wallensteen, Peter. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*, New Delhi: Sage Publications.
- Williams, M. J. (2008). "(In)Security Studies, Reflexive Modernization and the Risk Society". *Cooperation and Conflict*, C. 43, S. 1, s.s. 57-79.

Tarım Ürünleri Ticaretinde Uluslararası Yaptırım Örnekleri: Strateji, Güvenlik ve Yönetim

Osman Demirel¹

Erdem Bulut²

GİRİŞ

Tarım sektörü medeniyetlerin sosyo-ekonomik gelişiminde son derece kritik görevler üstlenmiştir. Zira tarım sektörünün insanların yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli olan gıda arzını sağlama, ülke üretimine ve istihdama katkı sağlama ile diğer sektörlerle girdi temin etme gibi fonksiyonları bulunmaktadır. Bu nedenledir ki sanayi devriminden sonra büyük bir patlama yaşayan tarımsal üretim ikinci dünya savaşından sonra zirve yaşamıştır. Nitekim 2015 fiyatlarıyla 1961 yılında yaklaşık olarak 1,1 trilyon dolar olan dünya tarımsal üretimi 2020 yılında yaklaşık olarak 4,5 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılına kadarki süreçte dünya tarımsal üretimi 4 kattan fazla artış göstermiştir.³ Tarımsal üretimdeki söz konusu artışa rağmen tarım sektörünün ekonomik yapı içerisindeki nispi ağırlığı tarihsel süreç içerisinde, özellikle gelişmiş ülkelerde, kademeli bir azalış yaşamıştır. Örnek vermek gerekirse, 1800'li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde tarımsal istihdam, toplam istihdamın yarısından fazlasını oluştururken bu oran günümüzde %3'ün altına düşmüştür.⁴ Toplam istihdamdaki azalmaya paralel olarak, gelişmiş ülkelerde tarımın Gayri Safi Yurt İçi Hasıla içindeki payı da benzer bir trend izlemiştir.

Tarım sektörünün ekonomik yapı içerisindeki ağırlığı azalmasına rağmen tarım sektörü halen önemini korumaktadır. Tarım sektörünün gıda arz güvenliğinde oynadığı stratejik rol bu alanı her daim ön planda tutmaktadır (Horasan, 2010:7). Nitekim bu nedenle tarım sektörü küresel

1 Ticaret Bakanlığı, Ticaret Uzmanı, o.demirel@ticaret.gov.tr

2 Dr., OSTİM Teknik Üniversitesi, buluterdem@yahoo.com

3 <https://ourworldindata.org/grapher/agricultural-output-dollars>

4 <https://ourworldindata.org/grapher/share-of-agriculture-in-total-employment>

anlamda en çok korunan sektör olarak ön plana çıkmaktadır (Demirdogen, 2021). Tarım sektörünün bu derece desteklenmesinin temel nedenlerinden biri, ülkelerin gıda arz güvenliğini teminat altına alma isteğidir. Gıda arz güvenliğinin sağlanması aynı zamanda toplumsal barışın tesis edilmesini de sağlamaktadır. Nitekim bu nedenlerden dolayı, tarım ürünlerinin dış ticareti, ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik ihtilaflarda öncelikli bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır (Kessler, 2022). Rusya'nın 2014 yılında Avrupa Birliği (AB)'ye uyguladığı gıda ithalatı yasağı, 2015 yılında yine Rusya'nın Türkiye'den satın aldığı gıda ürünlerine yönelik ithalat kısıtlamaları ve 2017 yılında komşu ülkeler tarafından Katar'a uygulanan abluka son dönemde ön plana çıkan baskı araçlarından sadece bir kaçıdır.

Küresel ticaret önündeki engellerin kaldırılması ve finansal sistemin küresel anlamda entegrasyonu amacıyla özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve sonradan Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ)'ye dönüşecek Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi Anlaşmalar ve kuruluşlar her ne kadar bu yönde birçok adım atsa da ikili ihtilafların yol açtığı kısıtlayıcı önlemler hala gündemdeki yerini korumaktadır. Doğrudan küresel ticareti hedef alan bu girişimlerin doğal sonucu sadece kısıtlama uygulanan ülkenin ticaretinde düşüş olarak değil kamplaşmaların sonucu olarak karşılıklı misillemeler ile yayılım göstermektedir. Küresel ticarete dengesizlik ve azalma olarak karşımıza çıkan bu durumun nihai sonucu, kıt kaynakların etkin olmayan şekilde kullanımı ve küresel refahta daralma şeklinde karşımıza çıkmaktadır (VanGrasstek, 2013). Bu çalışmanın amacı, dış güvenlik olgusuna tarım ticareti perspektifinden yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Bunun için tarihsel süreç içerisinde doğrudan tarım ürünleri ticaretini hedef alan ikili siyasi uyuşmazlık örnekleri ele alınmıştır. Bu örnekler şu şekildedir: 1807 ABD Ambargo Yasası, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya'ya uygulanan abluka, Sovyetler Birliği'nin 1948 yılında Berlin'e uyguladığı abluka, ABD'nin 1980 yılında Sovyetler Birliğine uyguladığı tahıl ambargosu, 2014 yılında Rusya'nın AB'ye uyguladığı gıda ithalatı yasağı, 2015 yılında Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı ithalat yasağı, 2017 yılında Katar ile komşu ülkeleri arasında çıkan anlaşmazlık ve son olarak Covid-19 pandemisidir. Bu örnekler bize, tarımın ekonomi içerisindeki payı azalmasına rağmen ülkeler arasındaki ihtilaflarda tarım sektörünün hala bir tehdit ve şantaj aracı olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

1. DIŞ TİCARET PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI YAPTIRIMLAR

Bir ülke veya ülke grupları tarafından yine bir ya da daha fazla devlete siyasi ve askeri gerekçelerle uygulanan sınırlayıcı tedbirler, uluslararası

yaptırım olarak adlandırılmaktadır (Çakmak, 2008). Söz konusu sınırlayıcı tedbirler siyasi veya ekonomik amaçla konabilmektedir. Amaç, yaptırımlar aracılığıyla hedef ülkenin direncini kırmaktır (İnat ve Duran, 2019). Bu nedenledir ki özellikle ekonomik yaptırımlar, uluslararası politikada sık sık başvurulan bir araç olmuştur. Ancak teorik olarak yaptırımları tatbik eden ülke veya ülkelerin, hedefledikleri ülkeden askeri ve ekonomik olarak daha güçlü oldukları kabul edilmektedir. Burada amaç, ekonomik yaptırımlar aracılığıyla hedeflenen ülkeye veya hedeflenen ülkeden malların akışını önlemektir (Davis, 2003).

Uluslararası ticarete var olan korunma yöntemleri genel olarak tarife ile kota, teknik engeller ve anti-damping gibi tarife dışı önlemler olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Söz konusu korunma yöntemleri esasında ülkelerin egemenlik haklarından doğmakta ve uluslararası ticari anlaşmalara uygun olarak kullanılmaktadır. Bu gibi dış ticaret politikalarının mevcut anlaşmalara uygun olarak kullanılmaması durumunda, mevcut politikadan olumsuz etkilenen ülkenin meşru yollarla itiraz etme ve karşı önlem alma hakkı bulunmaktadır. Ancak ticari bir uyuşmazlığın ötesine geçen politik anlaşmazlıkların bulunması durumunda ülkeler boykot, misilleme, ambargo ve abluka gibi meşru dış ticaret önlemlerinden daha sert ve kısıtlayıcı önlemlere başvurabilmektedir. Söz konusu politikaların ortak özelliği, askeri bir müdahale gerektirmeyen yaptırımlar olmasıdır. Ancak söz konusu uygulamalar arasında nitelik olarak bazı farklar bulunmaktadır.

Boykot, bir ülkenin haksız bir fiil işlediği ileri sürülen ülke ile olan iktisadi ve ticari ilişkilerini kesmesi olarak tanımlanabilir. Misilleme ise bir ülkeye karşı uygulanan dostça olmayan tarzdaki eylem ve politikaya, ilgili ülke tarafından yine dostça olmayan politikalar ile karşılık verilmesidir. Tarihsel süreç içerisinde en sık uygulanan politikalardan biri de ambargodur. Ambargo, bir ülkenin kendi ürettiği mal ve hizmetlerden yaptırım uygulamak istediği ülkeyi mahrum bırakmasıdır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi ambargonun başarılı olması için kısıtlama uygulanacak ürünün o ülke için önemli olması ve başka bir ülkeden ikame etme şansının bulunmaması gerekmektedir. Abluka ise diğer yaptırım türlerinden farklı olarak aktif bir eylemi gerektirmekte olup bir ülkenin başka bir ülke ile olan kara, deniz veya havayolu bağlantısının kesilmesidir. Abluka genel itibarıyla ülkenin askeri veya ticari yardım almasını engelleyerek o ülkeyi zayıf düşürmek için yapılmaktadır (Şafak, 2021).

Uluslararası ticari yaptırımların başarıya ulaşması birçok kritere bağlıdır. Bunlardan ilki yaptırımı yapan ve bu karara katılan ülkelerin karalılığıdır. Zira söz konusu politikaların uygulanmasından beklenen amacın gerçekleşmesi belirli bir süreyle bağlıdır. Bununla birlikte yaptırım konusu belirli bir ürünü

veya sektörü hedef alıyorsa, bu ürün veya sektörün hedef ülke için stratejik öneme sahip olması gerekmektedir. Yine yaptırım konusu ürünün ikamesinin olmaması veya ikame imkânlarının abluka yoluyla engellenmesi yaptırımın etkisini artıracaktır. Bu açıdan abluka gibi politikaların uygulanması aşamasında stratejik bölgelerin ve önemli ticaret güzergâhlarının kontrolü hayati öneme sahip olacaktır. Son olarak, uluslararası yaptırım uygulamalarında özellikle son dönemde en dikkat çekici başarı kriteri, uluslararası toplumun yaptırım kararlarını uyumudur. Buna göre, yaptırım kararları ne kadar çok ülke tarafından uygulanırsa, yaptırımdan beklenen başarıya ulaşma şansı da o derece yüksek olacaktır (Alipourvaghasslou, 2022).

2. TARIM ÜRÜNLERİ TİCARETİNDE ULUSLARARASI YAPTIRIM ÖRNEKLERİ

Stratejik öneminden dolayı tarım sektörü, ülkelerarası ihtilaflarda birçok defalar tehdit aracı olarak kullanılmıştır. Dünya tarihinde bu gibi birçok örneğe şahit olunmakla birlikte bu çalışmada öne çıkan ve hala güncelliğini koruyan örnek vakalar üzerinden çıkarımlar yapılacaktır. Bu kapsamda öncelikle yaptırımın arkasında yatan temel neden ortaya konulacaktır. Daha sonraki aşamada ise yaptırımın hedefi, uygulama süreci ve sonuçları hakkında bilgiler verilecektir.

2.1 ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya Uyguladığı Ambargo (1807)

Fransa, 1803 yılında Birleşik Krallık'a savaş ilan etmiş ve Fransa ile müttefikleri Birleşik Krallık ile olan tüm ticaret bağlarını kesmiştir. Bir diğer ifadeyle Büyük Britanya denizden ablukaya alınmıştır. Yine Fransa'nın 1807 yılında yayımladığı bildiri ile Birleşik Krallık ile ticaret yapan bütün gemilerin düşman gemisi olarak görüleceği ve Fransa tarafından bu gemilere el konulacağı ilan edilmiştir. Büyük Britanya ise savaş döneminde daha da güçlendirdiği deniz filosu ile ablukayı kırmış ve Fransa ile müttefik ülkelerin limanlarını ablukaya almıştır. Ancak Büyük Britanya'nın artan deniz gücü, denizci askeri personel sıkıntısının baş göstermesi ile sonuçlanmıştır (Schroeder, 1994).

Fransa ve Büyük Britanya'nın karşılıklı abluka girişimlerinden en fazla bu ülkeler ile deniz ticareti yapan ABD etkilenmiştir. Savaş döneminde İngiltere ile ticaret yapan ABD gemilerine Fransa el koyarken, Fransa ile ticaret yapan ABD gemilerine İngiltere el koymuştur. Sadece 1803 ve 1807 yılları arasında İngilizler 500, Fransızlar 300 Amerikan gemisine el koymuştur. Gemilere el konulmasına ilave olarak İngiltere, artan personel açığını, el koyduğu gemilerdeki insanları zorla kendi gemilerinde çalıştırarak gidermeye yönelmiştir. İngiltere ile Fransa arasındaki savaş belirli bir süreden sonra ekonomik üstünlük sağlama yarışına dönüşmüştür. Bu durumdan

en olumsuz etkilenen ABD kamuoyunda, ihtilafın bir an önce çözüme kavuşturulması yönünde görüşler ağırlık kazanmıştır (Duckenfield, 2022).

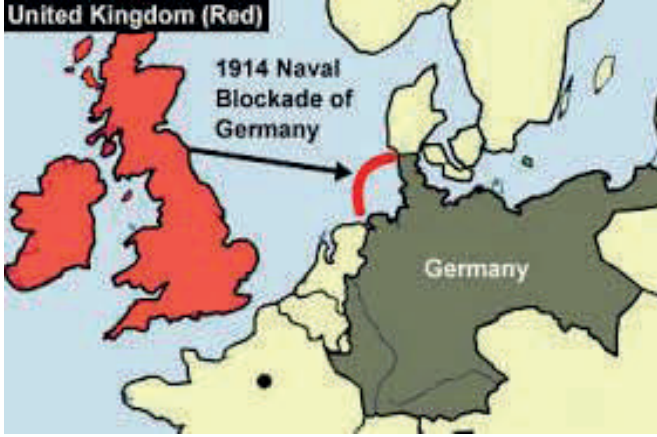
İngiltere ve Fransa'nın ABD'nin ticaret gemilerine yönelik hasmane tutumları, kamuoyunda ABD'nin bu ülkelere karşı savaşa varabilecek sert tutum göstermesi yönünde fikir birliği oluşması ile sonuçlanmıştır. Ancak ABD Başkanı Jefferson, sert güç kullanmanın bütün taraflar için mevcut durumu daha da kötüleştireceğini düşündüğünden farklı bir çözüm arayışına girilmiştir. Bu kapsamda Jefferson, her iki ülkeye uygulanacak bir ambargonun bu ülkelerin ABD ticaret gemilerine karşı gösterdikleri sert tutumlarda kırılmaya yol açacağını ve bunun da yeterli olacağını planlamıştır. En nihayetinde her iki ülkeye de ambargo uygulayan ABD, beklediğinden farklı sonuçlar ile karşılaşmıştır (Frankel, 1982).

ABD'nin ambargo politikası her ne kadar ABD'yi savaştan uzak tutsa ve ABD'nin Büyük Britanya ve Fransa kıyılarında uğradığı maddi kayıpları azaltsa da diğer sonuçlar beklendiği gibi olmamıştır. Öncelikle her iki ülkenin ABD'den temin ettiği özellikle tarım ürünleri, bu ülkelerin sömürgelerinden ve diğer ülkelerden temin edilmiştir. Durum bu şekilde olunca, iki ülke için de kıtlık tehlikesi baş göstermemiştir. Bununla birlikte, ABD'in dış ticaretinde önemli kayıplar yaşanmıştır. Buna göre ABD'nin ihracatı 1808 yılında bir önceki yıla kıyasla yaklaşık olarak %75, ithalatı %50 düşmüştür (Sears, 1966). Bütün bunların sonucu olarak ise ABD'de tarım ürünlerinin fiyatları önemli derecede düşüş göstermiş ve birçok çiftçi işsiz kalmıştır. Yine deniz ticaretindeki durgunluğa bağlı olarak birçok denizci işini kaybetmiştir. Nitekim bunun sonucu olarak ABD, 1809 yılında ambargoyu büyük ölçüde kaldırmıştır (Frankel, 1982).

2.2 Birinci Dünya Savaşı Sırasında Almanya'ya Uygulanan Abluka (1914-1918)

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Almanya'nın Kuzey Denizine açılan limanlarını ablukaya alarak (Şekil 1) Almanya'nın dış dünya ile olan deniz bağlantısını kesmeyi amaçlamıştır. İngiltere'nin bu şekilde bir politika izlemesinin temel amacı, Almanya'nın mal ithalatını engellemektir. Esasında beklenen Almanya'da genel bir kıtlık yaratmak ve silah üretme potansiyelini sınırlamaktır. Nitekim İngiltere Kuzey Denizinde bulunan ve Almanya ile irtibatlı gemilere el koymuştur. Bunun sonucu olarak, Almanya'nın ithalatı 1915 yılında %50'den fazla düşüş göstermiştir. Bu süreçte Almanya, kömür gibi çeşitli stratejik hammaddeler ile tarım ürünlerine ve tarım için gerekli olan gübre ve hayvan yemine erişim sağlayamamıştır (Randel, 1993). Başta tahıl olmak üzere patates gibi temel gıda maddelerine erişimi çok

güç olduğundan Almanya’da birçok hırsızlık ve yağmalama faaliyetleri ile isyan girişimleri yaşanmıştır. Tahminlere göre, bu abluka nedeniyle yaklaşık 800.000 kişi açlığa bağlı nedenlerle hayatını kaybetmiştir (Cox, 2019).

Şekil 1: İngiltere'nin Almanya'ya Uyguladığı Abluka

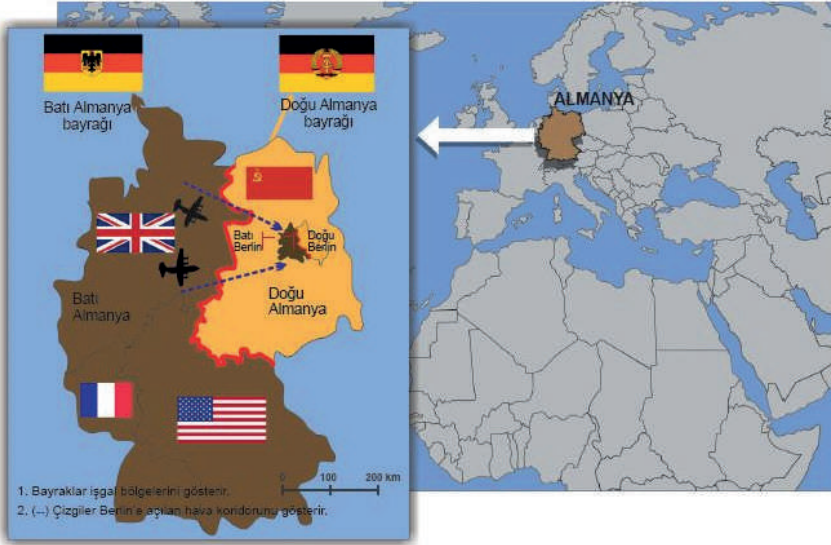
Kaynak: <http://greatwarproject.org>

Almanya'nın tarım ürünleri ithalatında biraz daha ayrıntılı baktığımızda, Almanya'nın bu dönemde yaşadığı dramatik durumu daha net görmek mümkündür. Buna göre Almanya'nın 1912-1913 yıllarındaki sebze ve hayvansal ürünler ithalatı sırasıyla 3.220 bin ton ve 1.195 bin ton iken 1917-1918 yıllarında yine sırasıyla 499 bin ton ve 355 bin tona düşmüştür. Yine savaş öncesi Almanya'nın yağlı tohum, buğday kepeği, pirinç ve küspe ithalatı sırasıyla 1.571 bin, 1.744 bin, 237 bin ve 532 bin ton iken bu veriler de sırasıyla 14 bin, 10 bin, bin ve 2 bin tonun altına gerilemiştir. İngiltere'nin uygulamış olduğu abluka, sadece Almanya'nın nihai ürün ithalatını engellemekle kalmamış kendi içerisinde üretim yapma potansiyelini de büyük ölçüde düşürmüştür (Bott, 1981).

Alman halkının temel gıda maddelerinden yoksun bir şekilde açlık tehdidi ile karşı karşıya kalmalarının yanında, savaş nedeniyle zaten kıt olan kaynakların askeri alanlara kaydırılması Alman halkının savaşı daha fazla sürdürmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Zira sivil halk savaş süresinde açlık, buna bağlı çeşitli hastalıklar ve ilaç ile yakacak gibi diğer zaruri ihtiyaçların eksikliği nedeniyle yeterince zayıf düşmüştür. İngiltere'nin uyguladığı ablukanın da etkisiyle savaşı daha fazla sürdüremeyeceklerini anlayan Almanlar teslim olmak zorunda kalmış ve savaşın sonunda Versay Anlaşmasını imzalamışlardır.

2.3 Sovyetler Birliği'nin Uyguladığı Berlin Ablukası (1948)

İkinci Dünya Savaşının Almanya'nın yenilgisi ile sonuçlanacağına anlaşılmasının ardından ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği öncülüğünde Avrupa'nın ve Almanya'nın geleceğine yönelik Yalta konferansı düzenlenmiştir (1945). Savaş sonrası müttefik ülkeler Almanya'yı dört idari bölgeye bölmüşler ve bu bölgeler ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği kontrolüne verilmiştir. Bölünmüşlük sadece Almanya topraklarının geneli ile sınırlı kalmamış Almanya içindeki yerel bölgeler de müttefikler arasında pay edilmiştir. Bunlardan biri de Berlin'dir. Tıpkı Almanya'nın geneli gibi Sovyetler Birliği kontrolünde olan Berlin'de müttefik ülkeler arasında paylaşmıştır (Miller, 1998). Bu durum Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: İkinci Dünya Savaşından Sonra Almanya ve Berlin

Kaynak: <https://www.taribilimi.gen.tr/>

Ancak 1948 yılında Batılı ülkelerin Sovyetler Birliğini Almanya ve özellikle Berlin üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçirmeye çalışması karşılıklı gerilimlere yol açmıştır. Bu kapsamda 1948 yılının Mart ayında ABD, İngiltere ve Fransa Almanya'daki işgal bölgelerini birleştirme kararı vermiştir. Buna cevap olarak ise Sovyetler Birliği Müttefikler Kontrol Konseyinden çekildiğini duyurmuştur. Batılı ülkelerin bu şekilde bir strateji uygulamasındaki temel amaç, Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına karşı bir çevreleme stratejisi izlemektir. Ancak Berlin'in tamamen Sovyetler

Birliği kontrolündeki topraklar ile kuşatılmış olması, Batılı ülkelerin istediği politikanın gerçekleşmesinin güçleşmesi ile sonuçlanmıştır (Narinskii, 1996).

Sovyetler Birliği, avantajlı durumda bulunan mevcut stratejik konumunu kullanarak 1948 yılının Haziran ayında, müttefik ülkelerin kontrolünde bulunan Berlin ile olan bütün kara ulaşım kanallarını kesmiştir. Bir diğer ifadeyle, Berlin'in müttefiklerin kontrolünde bulunan bölgesinin dört bir tarafı Sovyetler Birliği tarafından ablukaya alınmıştır. Sovyetler Birliği aynı zamanda Batı Berlin bölgesine verilen gaz ve elektriği de kesmiş ve bütün yolcu ile yük trafiğini durdurmuştur. Bir diğer tedbir olarak Sovyetler Birliği, Doğu Almanya'dan Berlin'e gönderilen gıdanın sadece kendisine ait bölgede dağıtılacağını açıklamıştır. Bu şekilde Sovyetler Birliği, Batı Berlin'de yaratacağı gıda kıtlığı ile Berlin'in tamamını kontrol etmeyi amaçlamıştır (Narinskii, 1996).

Sovyetler Birliğinin uyguladığı ablukaya karşı diğer ülkeler Batı Berlin'e hava koridoru oluşturarak ablukayı kırmayı denemişlerdir. Bu kapsamda Batı Berlin'de yaşayan yaklaşık 2 milyon insanın temel gıda maddelerine ulaşmaları için binlerce uçak seferi düzenlenmiş ve günde yaklaşık olarak 5 bin ton gıda maddesi taşınmıştır. Ablukadan beklenen sonucu alamayacağını anlayan Sovyetler Birliği 12 Mayıs 1949'da ablukayı kaldırmıştır. Hava koridorunun devam ettiği 320 gün boyunca ABD toplam 296.319 ton gıda, 1.421.118 ton kömür ve 66.134 ton çeşitli madde içeren kargoyu Batı Berlin'e ulaştırmıştır. İngiltere ise toplam 240.386 ton gıda, 164.910 ton kömür ve 136.640 ton çeşitli madde içeren kargoyu Batı Berlin'e ulaştırmıştır. Abluka boyunca toplam 276.926 uçuş gerçekleştirilmiştir (Miller, 1998).

2.4 ABD'nin Sovyetler Birliğine Yaptığı Tahıl İhracatını Durdurması (1980)

1970'li yılların başına kadar tahıl ihracatçısı konumunda olan Sovyetler Birliği, nüfus artışı ve verimdeki kayıplar ile birlikte tahıl ithalatçısı konumuna düşmüştür. Bu dönemde Sovyetler Birliğinin en büyük tahıl tedarikçisi olarak ABD dikkat çekmiştir. Hatta 1975 yılında ABD ile Sovyetler Birliği arasında Tahıl Anlaşması imzalanmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin tahıl gibi son derece kritik bir üründe ABD'ye bağımlı olması, ilk fırsatta bu durumun bir tehdit ve şantaj aracı olarak kullanılması ile sonuçlanmıştır. Nitekim Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sonrası ABD, Ocak 1980'den itibaren Sovyetler Birliğine yapılan tahıl ihracatının durdurulduğunu açıklamıştır. ABD aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne yaptığı diğer gıda ürünleri ihracatı ile yüksek teknoloji ürünleri ihracatında da kısıtlamaya gitmiştir (Hathaway, 1980).

Bu döneme ait verilere bakıldığında, ABD'nin uyguladığı yaptırımların Sovyetler Birliği açısından herhangi bir etki yaratmadığı görülmektedir. Zira 1980 yılında Sovyetler Birliği'nin ABD'den yaptığı tahıl ithalatı düşmesine rağmen toplam tahıl ithalatı artış göstermiştir. 1979'da Sovyetler Birliği'nin tahıl ithalatındaki ABD payı %80 iken bu oran 1980 yılında %30'a, 1981 yılında %20'ye gerilemiştir. Sovyetler Birliği bu dönemde tahıl ithalatını ABD yerine Avustralya, Kanada ve Arjantin gibi ülkelerden yapmaya başlamıştır. ABD'nin uyguladığı politika aynı zamanda kendi iç piyasasında bir takım bozucu etkiler yaratmıştır. Tahıl ihracatının durmasına paralel olarak ABD içinde fiyatlar düşmeye başlamış buna karşılık hükümet çiftçiye desteklemek için bir dizi tedbir paketi açıklamıştır. Bu kapsamda çiftçinin elinde kalan tahılın tamamının devlet tarafından satın alınması, çiftçiye ucuz finansman sağlanması ve orta vadede çiftçilerin alternatif ürün ekimine yönlendirilmesi bunlardan sadece birkaçıdır (Gordon, 1988).

ABD'nin uyguladığı tahıl ambargosu beklenen sonuçları vermediğinden Sovyetler Birliğinin de Afganistan politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Buna ilave olarak ABD'nin iç piyasası bu durumdan kötü etkilenmiştir. En başta ABD, Sovyetler Birliği gibi büyük bir pazarı kaybetmiştir. Bu durum ABD içerisinde yoğun tartışmalara neden olmuş ve ABD yönetiminin bu durum ile ilgili yeni kararlar almasına vesile olmuştur. Nitekim bunun sonucu olarak Başkan Reagan 1981 yılının Nisan ayında, Sovyetler birliğine uygulanan tahıl ambargosunu tamamen kaldırmıştır. Bu aynı zamanda ABD'nin uyguladığı politikanın başarısız olduğu anlamına da gelmiştir (Lee, 1986).

2.5 Rusya'nın ABD ve AB'den İthal Edilen Ürünlerine Yasak Koyması (2014)

Ukrayna'nın eski Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Rusya yanlısı politikaları, Ukraynalıların 2013 yılı sonunda Batı yanlısı gösteriler düzenlemesi ile sonuçlanmıştır. Söz konusu gösteriler sonucunda Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve Ukrayna Batı yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Rusya, stratejik öneme sahip olan Kırım'ı işgal etmiştir. İşgal sonrasında yapılan halk oylamasında, oylamaya katılanların %95'i Kırım'ın Rusya'ya bağlanması yönünde karar vermiştir. Nitekim daha sonraki aşamada Kırım'ın Rusya'ya bağlandığına yönelik kararname imzalanarak ilhak süreci tamamlanmıştır (Bebler, 2015).

Bu süre zarfında Rusya'ya tepkisini göstermek isteyen ABD önderliğindeki Batı bloku, 2014 yılından itibaren birçok yaptırım paketi hazırlamıştır. Söz konusu yaptırım paketlerinden ilki bankacılık, enerji ve savunma sektöründeki

Rus devlet kuruluşlarının uluslararası finans piyasalarına erişimini sınırlandırmaya yöneliktir. Bunun yanında, petrol aramak için gerekli olan yüksek teknolojiye sahip makine ve teçhizatın Rusya'ya satılmasına yönelik birçok yasak getirilmiştir. Yine silahların ve askeri amaçlı kullanımı mümkün olan ürünlerin Rusya'ya ihracına da kısıtlama getirilmiştir. Bütün bunlara ilave olarak, ilhak sürecinde yer alanların varlıkları dondurulmuş ve çeşitli seyahat kısıtlamaları getirilmiştir (Christie, 2015).

Batı dünyasının yaptırımlarına karşılık Rusya'da karşı yaptırımlar açıklamıştır. Bunlardan en dikkat çeken, Rusya'ya yaptırım uygulayan ülkelerden gıda ve tarım ürünü alınmasının geçici süreyle durdurulmasıdır. Bu yönde bir karar almasında Rusya'nın AB tarım ürünleri için önemli bir pazar olması önemli rol oynamıştır. Buna göre Rusya 2013 yılında AB ülkelerinden yaklaşık olarak 13 milyar dolar tutarında tarım ürünü ithal etmiştir. Söz konusu ithalat tutarı AB'nin toplam tarımsal ihracatının yaklaşık olarak %10'udur. Özellikle Rusya'nın sebze ve meyve ihtiyacının %30'u AB tarafından karşılanmaktadır (William, vd. 2019). Nitekim söz konusu politikanın bir sonucu olarak 2017 yılına kadarki süreçte Rusya'nın AB ile olan tarım ürünleri ticareti büyük bir düşüş göstermiştir.

Rusya'nın ithalat yasağı AB için önemli olsa da benzer durum ABD için söz konusu olmamıştır çünkü ABD için Rusya pazarı nispeten küçük hacimlidir. Buna göre, Rusya'nın yaptığı ithalatın ABD'nin tarım ürünleri ihracatı içindeki payı %1'in bile gerisindedir. ABD'nin 2013 yılında 146 milyar dolar tutarındaki tarım ürünleri ihracatının 1,3 milyar doları Rusya'ya yapılmıştır. Dolayısıyla her ne kadar Rusya ABD'nin tarım ürünleri ihracatına yönelik yaptırım kararı olsa da sonuçlar AB kadar etki yaratmamıştır. Gıda ürünlerini ABD ve AB'den karşılayamayan Rusya alternatif olarak Türkiye, Belarus, Sırbistan, Latin Amerika ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelmiştir (William, vd. 2019).

Özetle, Rusya'nın yaptırımları Rusya ile yapılan ticaret nispetinde diğer ülkelerde etki yaratmıştır. İthalat yasağının Rusya üzerindeki etkisi ise kısa süreli enflasyon olmuştur. Bununla birlikte, söz konusu ithalat yasağının bir sonucu olarak Rusya'nın tarımsal üretimi artış göstermiştir. Batı dünyasının Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar beklenen etkiyi göstermemiş ve Rusya Kırım üzerindeki işgaline devam etmiştir.

2.6 Uçak Krizi Sonrası Rusya'nın Türkiye'ye Uyguladığı Yaptırımlar (2015)

Son derece köklü bir geçmişe sahip olan Türkiye Rusya ilişkileri 2015 yılında önemli bir kırılım yaşamıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde, Türkiye'nin

güney sınırlarını ihlal eden Rusya'ya ait bir savaş uçağı Türk savaş uçakları tarafından vurularak düşürülmüştür. Bu durum akabinde Türkiye ile Rusya arasında son derece ciddi bir siyasi krize evrilmiş ve neredeyse iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Vurulan Rus uçağındaki pilotlardan birinin paraşütle indiğı esnada Suriye tarafından yerden açılan ateş sonucu ölmesi gerilimi daha da artırmış ve bir anda Rusya içinde Türkiye karşıtı eylem ve gösteriler başlamıştır. Rusya yetkilileri, savaş uçaklarının sınır ihlali yapmadığını iddia ederken Türk yetkililer, daha öncesinde çeşitli defalar uyarılarda bulunulmasına rağmen Rus jetlerinin sınır ihlali yapmakta ısrarcı olduklarını belirtmiştir (Kurban ve Cabbarlı, 2019).

Esasında Türkiye ile Rusya güçlü ekonomik ilişkilere sahip iki ülkedir. 2013, 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında ilk sırada Irak, ikinci sırada Almaya, üçüncü sırada Rusya bulunmaktadır. Türkiye'nin 2014 yılında Rusya'ya yaptığı ihracat tutarı 1,3 milyar dolar, 2015 yılında 1,1 milyar dolardır. Tarım ürünleri ticareti açısından Türkiye, ihracatının yaklaşık olarak %10'unu Rusya'ya yapmaktadır. En fazla ihraç edilen ürün grubu yaş sebze ve meyve olup ihracat payı %40'tır. Türkiye ise Rusya'dan en fazla buğday ve ayçiçeğı ithal etmektedir (Kılıçkan, 2021).

Türkiye'nin tarım ürünleri ihracında Rusya önemli bir paya sahip olduğundan, uçak düşürme krizi sonrasında da Rusya'nın yaptırımları ilk bu alanda olmuştur. Bu kapsamda Rusya, uçağın düşürülmesinden 4 gün sonra ilk yaptırım paketini açıklamış ve başta gıda ithalatı olmak üzere birçok ürün grubunda ithalat yasağı getirmiştir. Söz konusu yaptırımların sonucu olarak Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı tarım ürünleri ihracatı 2016 yılında 498 milyon dolara gerilemiştir. 2017 ve 2018 yılında bu tutar 826 ve 890 milyon dolara yükselmiş olsa da eski seviyesine çıkamamıştır. Rusya'nın ithalat yasağı aslında iki ülkeyi de olumsuz etkilemiştir. Türkiye'de özellikle yaş sebze ve meyvede ciddi fiyat düşüşleri yaşanırken ihracatçılar alternatif pazarlar aramaya başlamışlardır. Rusya'da ise gıda ürünlerinin fiyatları aşırı derecede yükselmiş ve kısa süreli enflasyonist bir etki yaşanmıştır (Kılıçkan, 2021).

Uçak krizi sonrası Rusya turizm gibi diğer sektörleri de etkileyecek yaptırımlar uygulamıştır. Bu kapsamda vize serbestisi uygulaması kaldırılarak, Rus firmalarının Türkiye'ye yönelik tur satışları yasaklanmıştır. Rusya'dan Türkiye'ye charter uçuşları da kaldırılmış ve Rusya'da faaliyet gösteren Türk şirketlerinin faaliyetleri durdurulmuştur. Yine Rusya'da bulunan şirketlerin Türk işçi çalıştırması da yasaklanmıştır. Bütün bu yaptırımların sonucu olarak her iki ülkenin ticaretinde karşılıklı azalmalar yaşanmıştır. Uçak krizi de, siyasi gerilimler sonucunda uygulanacak yaptırımlarda, ilk olarak ekonomik ilişkilerin hedef alındığını gösteren bir diğer vakadır.

2.7 Katar'ın Ablukaya Alınması (2017)

Arap yarımadasında yer alan Katar yaklaşık olarak 2,6 milyon nüfusa sahiptir. Katar'ın tek kara komşusu Suudi Arabistan olup Basra Körfezi ile çevrelenmiştir. Yakın coğrafyadaki komşuları ise İran, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'tir. Katar'da çöl iklimi hakim olduğundan dolayı tarım ürünleri açısından büyük ölçüde ithalata bağımlıdır. Bu durum aslında Katar için dezavantaj oluşturmaktadır. Nitekim siyasi gerilim ve ihtilaflarda da ilk olarak be dezavantajlı konum politika aracı olarak kullanılmıştır.

Katar ile bölge ülkeleri arasındaki gerilimin kaynağı 2014 yılına dayanmaktadır. Suudi Arabistan ve Mısır başta olmak üzere diğer bölge ülkeleri Katar'ı terörist olarak ilan ettikleri Müslüman Kardeşler grubuna destek vermekle suçlamışlardır. ABD yönetimini de arkalarına alan bu ülkeler, Katar'ın Suriye'den Yemen'e kadar terörizmi finanse ettiği yönünde iddialarda bulunmuşlardır. Özellikle Mısır'da seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı Mursi'nin askeri darbeye görevinden alınması ve yerine gelen Sisi'nin Müslüman Kardeşler'e olan bakış açısı, Katar'a yönelik atılacak adımların başlangıç nişanesi olmuştur (Sakka ve Akyar, 2021).

İlk olarak Suudi Arabistan 2017 yılında Katar ile olan sınır kapılarını kapattığını ve deniz ile hava bağlantılarını da kestiğini açıklamıştır. Ardından Mısır da hava sahasını ve deniz limanlarını Katar'a kapattığını duyurmuştur. Akabinde Birleşik Arap emirlikleri, Bahreyn ve Yemen'den de benzer adımlar gelmiştir. Suudi Arabistan'ın Katar ile olan sınır kapısını kapatması nedeniyle kara yolu üzerinde Katar'a hiçbir gıda ürünü girememiştir. Bu durumdan tedirgin olan Katar vatandaşları ise paniğe kapılarak ilk olarak gıda ürünlerini stoklamaya başlamış ve kısa sürede stoklar tükenmiştir. Böyle bir durumda Katar için zaruri gıda sevkiyatı için iki yol kalmıştır: Havayolu veya denizyolu. Ancak denizyolundan yapılacak sevkiyatın süresi de göz önünde bulundurulduğunda havayolu sevkiyatı alternatifsiz kalmıştır (Sakka ve Akyar, 2021).

Katar ablukası başladığında Katar'a ilk yardım Türkiye'den gitmiştir. Kurulan hava köprüsü ile süt gibi acil gıda ihtiyaçları karşılanmıştır. Krizin ilk beş gününde Katar'a toplam 71 uçakla 5 bin ton gıda maddesi ulaştırılmıştır. Daha sonraki günlerde ise Katar kendi ihtiyacı olan gıda maddelerini deniz yolu ile temin etmiştir. Katar ile Türkiye'nin bu dönemde göstermiş olduğu güçlü işbirliği tarım ürünleri ticaretinde de göstermiştir. Buna göre, 2014 yılında Katar'ın yaptığı tarım ürünleri ithalatında Türkiye'nin payı yaklaşık olarak %1 iken 2020 yılında %7'yi aşmıştır.

2.8 Covid-19 Pandemisi ve Tarım (2019)

İlk olarak Çin'in Vuhan eyaletinde 2019 yılının Aralık ayında tespit edilen virüs kısa bir sürede bütün dünyaya yayılmış ve pandemiye dönüşmüştür. Virüsün ölümcül etkisinden kaçınmak isteyen ülkeler hastalığın yayılımını kontrol altında tutmak için sıkı tedbirler uygulamıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak sınırlar insan ve mal geçişine kapatılmış, bunu maske kullanımının zorunlu tutulması, mesafe kuralları ve sokağa çıkma yasakları takip etmiştir. Alınan tedbirler esasında iki yönlü olarak mal tedarikini etkilemiştir: Bunlardan ilki uluslararası ticaretin durması iken ikincisi yurt içi üretimin kesintiye uğramasıdır (Arumugam, vd. 2021).

Sınırların insan geçişlerine ve mal ticaretine kapatılması, özellikle tarım ürünlerinde ithalata bağımlı ülkelerin acil önlemler almasına neden olmuştur. Üstelik oluşan panik havası mevcutta var olan gıda stoklarının da kısa bir sürede tükenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durumdan kaçınmak isteyen ülkeler öncelikle gıda ithalatını yasaklamışlar ve ürünlerin stoklanmasını önleyici tedbirleri devreye sokmuşlardır. Konunun bir diğer boyutu ise sokağa çıkma yasaklarıdır. Zira sokağa çıkma yasaklarının uygulanması ile birlikte birçok sektörde uzaktan çalışma yöntemi uygulansa da tarım sektörünün doğası gereği bu durum mümkün olmamıştır. Bu nedenle de tarım sektöründe çalışan çiftçiler, özellikle ekim ve hasat dönemlerinde sokağa çıkma yasağından muaf tutulmuşlardır (OECD, 2020).

Covid-19'un etkisi hafiflese bile, Covid-19'un neden olduğu arz zincirindeki kırılmanın etkisi uzun bir süre devam etmiş ve birçok ülke istediği ürüne istediği zaman erişememiştir. Özellikle tarım için en önemli girdi olan yakıt, gübre ve ilaçta yaşanan maliyet artışları, tarım ürünlerinin fiyatlarının aşırı derecede artışı ile sonuçlanmıştır. Kısa dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için enflasyonist baskı yaratan bu durum az gelişmiş ülkeler için açlık tehdidine dönüşmüştür. Covid-19'un sonuçları, aslında tarım sektörünün stratejik önemini koruduğunu göstermesi açısından önemlidir.

SONUÇ

Tarım sektörünün ekonomi içindeki ağırlığı her ne kadar zaman içinde azalsa da stratejik önemi devam etmektedir. Zira ülkeler arasındaki ikili ilişkilerde yaşanan gerilimlerde ilk olarak gıda güvenliği hedef alınmaktadır. Bu çalışmada ise bu durum tarihte yaşanmış somut örnekler ile detaylandırılmıştır. Bunun için 1807 yılında ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya uyguladığı Ambargo, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya uygulanan abluka, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı Berlin ablukasını, Sovyetler Birliğine

yapılan tahıl ihracatını ABD'nin durdurması, Rusya'nın AB'den ithal edilen ürünlere yasak getirmesi, Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımlar, Katar'ın ablukaya alınması ve Covid- 19 pandemisinin etkileri belirli bir sistematik içinde analiz edilmiştir.

İngiltere ve Fransa arasındaki savaş nedeniyle ticareti sekteye uğrayan ABD, 1807 yılında her iki ülkeye ambargo uygulamış fakat İngiltere ve Fransa'nın özellikle temel gıda maddelerini diğer ülkelerden ve sömürgelerinden temin etmeleri ambargoyu boşa çıkarmıştır. Üstelik bu durumdan kıta Avrupası ile sıkı ticari ilişkileri bulunan ABD'nin tarım ürünleri ihracatını olumsuz etkilemiştir. İngiltere ve Fransa arasındaki savaşta ABD'nin uyguladığı abluka başarıya ulaşmasa da İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Kuzey Denizine bakan bölgesini ablukaya alması savaşın seyrini değiştirmiştir. Söz konusu abluka Almanya'nın sadece temel gıda maddelerine ulaşımını engellememiş, birçok üründe kıtlık yaşanmasına neden olmuştur.

Bir diğer örnekte ise Sovyetler Birliği, Batılı ülkelerin kontrolündeki Batı Berlin'i ablukaya almış ve Batı Berlin ile olan bütün ulaşım kanallarını kapatmıştır. Kısa sürede gıda kıtlığı ile karşı karşıya kalan Batı Berlin'e hava köprüsü kurulmuş ve uçaklar ile şehre temel gıda maddeleri temin edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin ön planda olduğu bir diğer olayda ise Afganistan'ın işgali üzerine ABD, Sovyetler Birliği ile olan tahıl anlaşmasını sonlandırmıştır. Ancak Sovyetler Birliği tahıl ihtiyacını farklı ülkelerden karşılayarak bu sorunun üstesinden gelmiştir. Kırım'ın işgali üzerine ABD ve AB tarafından çeşitli yaptırımlar uygulanan Rusya ise yaptırımlara cevap olarak bu ülkelerden tarım ürünleri ithal etmeyi yasaklamıştır. Rusya'nın tarım ürünlerini ithal etmeyi yasakladığı ülkelerden biri de Türkiye'dir. Rus uçağının düşürülmesi üzerine verilen karar sonucu her iki ülke de kısa vadede olumsuzluklar yaşamıştır. Bununla birlikte, komşusu olduğu ülkelere Katar'ın ablukaya alınması sonunda Katar'ın gıda kıtlığı yaşamasını Türkiye'nin yaptığı gıda sevkiyatları engellemiştir. Son olarak Covid-19 pandemisi, olağanüstü bir durumda ülkelerin ilk olarak gıda güvenliklerini garanti almak istediklerini ve bu kapsamda tarımsal üretimde devamlılığı sağlamayı amaçladıklarını göstermektedir.

Özetle, ülkeler arasındaki ikili ilişkilerde yaşanan çatışmalarda ilk hedef gıda güvenliği olmuştur. Ambargo, abluka, boykot ve yaptırım gibi baskı araçlarının kısa vadede yaratacağı en etkili çözüm aracı kıtlık veya ekonomik buhran olarak görüldüğünden günümüzde de bu yöntem uygulanmaya devam etmektedir. Ancak bu politika araçları bazı durumlarda başarıya ulaşırken bazı durumlarda başarıya ulaşamamıştır. Bunda ülkelerin siyasi

ve ekonomik güçleri, yatırım uygulanan sektörün büyüklüğü, yatırıma katılacak ülkelerin sayısı ve coğrafi konum gibi değişkenler önemli rol oynamaktadır. Sonuç olarak, insanlık var oldukça tarım sektörü stratejik önemini koruyacak ve ülkeler arasındaki ihtilaflarda ilk yatırım konusu olarak ön plana çıkacaktır.

Kaynaklar

- Alipourvaghslou, B. (2022). Uluslararası hukukta yaptırım rejiminin genel ilkeleri ve özellikleri. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40. Yıl Özel Sayısı, 157-186.
- Arumugam, S.; Özkan, B.; Jayaraman, A. & Mockaisamy, P. (2021). Impacts of Covid-19 pandemic on global agriculture, livelihoods and food systems. *Journal of Agricultural Sciences*, 27(3): 239-246.
- Bebler, A. (2015). Crimea and the Russian-Ukrainian conflict. *Romanian Journal of European Affairs*, 15(1): 35-54.
- Bott, J. P. (1981). The German food crisis of world war I: The cases of coblenz and cologne. ProQuest Dissertations Publishing,
- Christie, H. E. (2015). Sanctions after Crimea: Have they worked? <https://www.nato.int/docu/review/articles/2015/07/13/sanctions-after-crimea-have-they-worked/index.html>
- Cox, M. E. (2019). Hunger in war and peace: Women and children in Germany, 1914-1924. Oxford University Press.
- Çakmak, H. (2008). Türk Dış Politikası 1919-2008. İstanbul. Platin Yayınları.
- Davis, L. S. E. (2003). History lessons: Sanctions neither war nor peace. *Journal of Economic Perspectives*, 17(2): 187-197.
- Demirdogen, A. (2021). Heterogeneous impact of agricultural support policies: evidence from Turkey. *Environment, Development and Sustainability*, 24: 12203-12225.
- Duckenfield, M. (2022). Economic sanctions. *Military Review*, September-October 2022. <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/SO-22/Duckenfield/Duckenfield.pdf>
- Frankel, A. J. (1982). The 1807-1809 embargo against Great Britain. *The Journal of Economic History*, 42(2): 291-308.
- Gordon, B. (1988). Economic sanctions in United States foreign policy: A revised framework for analysis. ProQuest Dissertations Publishing.
- Hathaway D. E. (1980). Embargo of food and technology to the Soviet Union. Under Secretary for International Affairs and Commodity Programs, U.S. Department of Agriculture.
- Horasan, S. (2010). Küreselleşme sürecinde yapısal uyum politikalarının Türk tarım sektörü üzerine etkileri. Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- <http://greatwarproject.org>
- <https://ourworldindata.org/grapher/agricultural-output-dollars>
- <https://ourworldindata.org/grapher/share-of-agriculture-in-total-employment>
- <https://www.tarihbilimi.gen.tr/>

- İnat, K. & Duran, B. (2019). İran Yaptırımları. SETA.
- Kessler, E. (2022). How economic sanctions are used in U.S. foreign policy. The Chicago Council on Global Affairs. <https://globalaffairs.org/sites/default/files/2022-03/Sanctions%20Working%20Paper%20-%20CCGA%20Template.pdf>
- Kılıçkan, Y. Z. (2021). Uçak krizi öncesi ve sonrasında Türkiye- Rusya ekonomik ilişkilerinin analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2): 1284-1312.
- Kurban, V. & Cabbarlı, H. (2019). Türkiye-Rusya ilişkileri ve uçak krizinin Rus-Türk kamuoyundaki yansuları. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10(2): 105-118.
- Lee J. E. L, (1986). Embargoes, surplus disposal, and U.S. agriculture: A summary. Economic Research Service U.S. Department of Agriculture.
- Miller, G. R. (1998). To save a city: The Berlin airlift 1948-1949. US Government Printing Office: 1998-433155/92107.
- Narinskii, M. M. (1996). The Soviet Union and the Berlin Crisis, 1948-9. In. Gori, F, Pons, S. (eds). The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943-53. Ss. 57-75. Palgrave Macmillan, London.
- OECD. (2020). COVID-19 and the Food and Agriculture Sector: Issues and Policy Responses. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=130_130816-9u-ut45lj4q&title=Covid-19-and-the-food-and-agriculture-sector-Issues-and-policy-responses
- Randel, J. C. (1993). Information for economic warfare: British intelligence and the blockade, 1914-1918. ProQuest Dissertations Publishing.
- Sakka, C. & Akyar, M. S. (2021). What are the reasons behind the blockade on the State of Qatar by its neighboring Gulf countries and Egypt? And what are the implications of the imposed blockade now and beyond? *IOSR Journal of Humanities And Social Science*, 26(4): 59-67.
- Schroeder, P. W. (1994). The transformation of European Politics, 1763-1848. Clarendon Press.
- Sears, L. (1966). Jefferson and the embargo. New York.
- Şafak, E. (2021). Uluslararası hukukta yaptırım kavramı ve işleyişi bağlamında ABD'nin İran'a karşı uygulamış olduğu yaptırım kararının analizi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 310-337.
- William M. L; Liefert, O.: Seeley, R. & Lee, T. (2019). The effect of Russia's economic crisis and import ban on its agricultural and food sector. *Journal Of Eurasian Studies*, 10(2): 119-135.
- VanGrasstek, C. (2013). The history and future of the World Trade Organization. WTO Publications.

Heydər Əliyev Mustafa Kamal Atatürk və Türkiyə Cümhuriyyəti Haqqında

Qabil Əliyev¹

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətində Türkiyə Cümhuriyyəti ilə münasibətlər çox mühüm yer tutmuşdur. O, Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən Türkiyə Cümhuriyyətinə, türk xalqına böyük hörmət və ehtiramını bildirmiş, Azərbaycan və Türkiyə arasında bütün sahələrdə əlaqələri genişləndirmək və dərinləşdirmək xətti götürmüşdür. O, 1993-cü il oktyabrın 26-da “Türkiyə Cümhuriyyəti-70” elmi-praktik konfransının iştirakçılarına ünvanladığı təbrik məktubunda Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulmasının Azərbaycan xalqı üçün də böyük əhəmiyyətə malik olduğunu qeyd etmişdir: “Soykökümüzün, adət və ənənələrimizin, bir çox müqəddəs mənəvi sərvətlərimizin ayrılmaz tellərlə bir-birinə bağlı olduğu türk xalqının bu böyük bayramı eyni zamanda Azərbaycan üçün də əziz gündür” [1, s.220]. Həmin müraciətində ulu öndər Türkiyəyə, Mustafa Kamal paşa Atatürkə böyük sevgisini belə ifadə etmişdir: “Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi, iyirminci əsrin bəşəriyyətə verdiyi böyük dühələrdən Mustafa Kamal Atatürkün azadlıq və demokratiya ideallarına sonsuz məhəbbəti, sərkərdəlik və dövlətçilik məharəti sayəsində türk xalqı tarixin çətin sınaqlarından çıxıb qurtuluş tapdı. Dünya Türkiyə Cümhuriyyəti adlı azad və məğrur bir məmləkəti tanımalı oldu. Türkiyə hazırda dünyanın siyasi durumunda nüfuzlu təsir qüvvəsinə malik, ümumbəşəri dəyərləri qorumaq əzmində olan, iqtisadi və mədəni səviyyəsi etibarilə inkişaf etmiş qüdrətli dövlətlərdən birinə çevrilmişdir” [1, s.220].

Heydər Əliyev Mustafa Kamal Atatürkün Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmaqla təkcə öz xalqı üçün deyil, həm də bütün Türk Dünyası üçün çox böyük xidmət göstərdiyini minnətdarlıqla qeyd etmişdir: “Türkiyə xalqı çoxəsrlik tarixində böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Ancaq onun ən

1 tarix elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Universiteti,
<https://orcid.org/0000-0002-2372-5907>

böyük nailiyyəti Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranması və bu cümhuriyyətin yetmiş ildən artıq bir müddətdə yaşaması və inkişaf etməsidir. Türkiyə Cümhuriyyətinin bu dövrdə keçdiyi yol çox əzəmətli, çox şərəfli yoldur və Türkiyə xalqını bugünkü xoşbəxt həyata gətirib çıxarıbdır. Biz bu tarixi keçmişi izləmişik, onu bu gün də çox böyük iftixar hissi ilə yad edirik. Bu tarixi yad edərək, Türkiyə xalqına, Türkiyə Cümhuriyyətinə hörmət və ehtiramımızı bildirərək bu cümhuriyyətin yaradıcısı böyük Mustafa Kamal Atatürkü dərin hörmət və ehtiramla xatırlayırıq. Onun həm Türkiyə Cümhuriyyəti üçün, həm də bütün türk dünyası, türk xalqları üçün etdiyi xidmətləri böyük minnətdarlıqla yad edirik” [2, s.118-119].

Ulu öndər hər fürsətdə Mustafa Kamal paşanın Türkiyə və bütövlükdə Türk Dünyası üçün nəhəng xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdir. O, 1995-ci il dekabrın 8-də Bakıda Respublika Sarayında Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl ilə Azərbaycan ictimaiyyəti nümayəndələrinin görüşündə söylədiyi nitqində vurğulamışdır ki, “XX əsrdə Türkiyədə gedən proseslər və onun müsbət nəticələri Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranmasına gətirib çıxarıbdır. Böyük Mustafa Kamal Atatürkün öz xalqının, ölkəsinin qarşısında xidmətləri nəticəsində, onun silahdaşlarının xidmətləri nəticəsində ... Anadolu Türkiyəsində Türkiyə Cümhuriyyəti yaranıbdır. Türkiyə Cümhuriyyəti möhtəşəm tarixi bir yol keçibdir və bugünkü Türkiyəni yüksəklərə qaldırıbdır. Böyük Mustafa Kamal Atatürkün yolu ilə gedən, onun vəsiyyətlərinə sadıq olan silahdaşları və yetirmələri, ondan sonra gələn nəsillər Türkiyəni ... ilbəl möhkəmləndiriblər, yüksəklərə qaldırıblar. Türkiyə bu gün dünya birliyində özünəməxsus yüksək yerini tutubdur və türk dünyasının, türk xalqının nəyə qadir olduğunu dünya birliyinə açıq-aşkar nümayiş etdirir [3, s.169].

Ulu öndər həmin çıxışında Türkiyə Cümhuriyyətinin keçdiyi tarixi yolu yenicə müstəqillik qazanmış bütün türk dövlətləri, bütün Türk Dünyası üçün bir örnək mənbəyi, bir gözəl nümunə olmasını qeyd etmişdir: saymışdır: “türk dünyası yenidən qalxmağa başlayıbdır. Türk xalqlarının əksəriyyəti müstəqillik əldə edib. Onlar öz müstəqil dövlətlərini qurublar. Özləri öz talelərinin sahibi olublar. Türkiyə Cümhuriyyəti müstəqilliyini əldə etmiş bütün bu türkköklü, türkdilli dövlətlər, xalqlar üçün örnəkdir, təcrübə mənbəyidir. Biz bu örnəkdən, təcrübə mənbəyindən səmərəli istifadə etməyə çalışırıq. . Eyni zamanda özümüzü türk dünyasının bir hissəsi kimi hiss edərək, türk dünyasının bundan sonra böyük gələcəyinə də ümidlər bəsləyirik... Çünki Türkiyə Cümhuriyyəti inkişaf yolunda artıq böyük bir məsafəni qət edibdir. ... əzəmətli bir dövlətə çevrilibdir” [3, s.177-178].

Ümummillə lider Heydər Əliyev Azərbaycanda həmişə Türkiyə Cümhuriyyətinə böyük maraq olduğunu, Sovet dövründə onunla bağlı

tədqiqatlar aparıldığını qeyd etmişdir: “Azərbaycan Elmlər Akademiyası və alimlərimiz elmi tədqiqatlar apararkən daim Türkiyə ilə, Türkiyə Cümhuriyyətinin həyatı ilə maraqlanmışlar. O dövrlərdə, Azərbaycan Sovet İttifaqının tərkibində olduğu vaxt, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında böyük sədlər olduğu zaman, alimlərimiz bu sədləri özlərinin fədakarlığı, cəsurluğu, vətənpərvərliyi ilə yazaraq, ayrı-ayrı cığırılar açaraq Türkiyəyə, Türkiyə Cümhuriyyətinə həmişə meyl göstərmişlər, əlaqə saxlamışlar, araşdırmalar aparmışlar və o dövrdə də böyük işlər görmüşlər” [4, s.153].

ÜmummilliliderböyükMustafaKamalAtatürkirsinin,TürkiyəCümhuriyyəti tarixinin öyrənilməsi, araşdırılmasının böyük əhəmiyyətə malik olmasını xüsusi vurğulamışdır: “Atatürkün məşhur “Yurdda sülh, cahanda sülh” ideyasından doğan işığa doğru irəliləyən müasir Türkiyə dövlətinin yeritdiyi daxili və xarici siyasətin, sosial-iqtisadi və mədəni tərəqqi təcrübəsinin elminəzəri tədqiqat obyektinə çevrilməsi, öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir” [1, s.220]. Ulu öndər başqa bir çıxışında Türkiyə Cümhuriyyətinin tarixi təcrübəsindən Azərbaycanın hərtərəfli yararlanmağa çalışdığını qeyd etmişdir: “Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi gənc dövlətdir, ancaq bu müstəqillik yolunda dönməzdir, yenilməzdir. ... Türkiyədə gedən prosesləri və ... dövlət quruculuğunda əldə olunmuş nailiyyətləri özümüz üçün örnək hesab edirik. Bu təcrübədən, əldə olunan bu nailiyyətlərdən Azərbaycanın xüsusiyyətlərinə uyğun istifadə etməyə çalışırıq. Bu təcrübə də demokratiya təcrübəsidir, insan azadlığı təcrübəsidir, sərbəst iqtisadiyyat təcrübəsidir, söz azadlığı təcrübəsidir. Bunların hamısı Azərbaycanda bərqərar olmaqdadır” [5, s.125-126].

Ümummillilider öz çıxışlarında dəfələrlə Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etdiyi zaman Türkiyənin birinci olaraq onu tanıması və müdafiə etməsini minnətdarlıqla qeyd etmişdir: “Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini dünya ölkələri arasında ilk dəfə Türkiyə tanımışdır. Bu isə o vaxt Azərbaycanın dünya dövlətləri, dünya birliyi tərəfindən tanınmasında çox böyük addım olmuşdur” [6, s.359]. Heydər Əliyev digər bir çıxışında bu məsələyə yenidən toxunmuşdur: “1991-ci ilin noyabr ayında ... Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycanı dünyada birinci olaraq tanıdı. Bu, Türkiyənin cəsəratli addımı və Azərbaycana qardaşlıq münasibətinin nəticəsi idi. Azərbaycanın öz müstəqilliyinə nail olması və bütün dünya dövlətlərinin Azərbaycanı tanıması üçün Türkiyənin çox böyük köməyi olmuşdur” [7, s.369].

Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etdiyi zaman Türkiyənin dünya ölkələri üçün örnək olacaq bir addım atdığını Türkiyənin o zamankı prezidenti Süleyman Dəmirəllə 1995-ci ilin dekabrında Bakıda görüşü zamanı

bir daha minnətdarlıqla xatırlamışdır: “Azərbaycan ilk dəfə müstəqilliyini əldə edərkən Türkiyə Cümhuriyyəti dünya ölkələri içərisində birinci olaraq Azərbaycanın müstəqilliyini tanımış və Azərbaycanın müstəqilliyini başqa ölkələrin tanıması üçün, beynəlxalq təşkilatların qəbul etməsi üçün lazımı səylər göstərmiş və bizə kömək etmişdir” [8, s.137].

Ulu öndər 1991-ci il noyabrın 9-da o zaman mövcud olan Sovet İttifaqı kimi nəhəng dövlətin varlığından, ola biləcək təpkinsindən çəkinməyərək Azərbaycanın müstəqilliyini dünyada birinci olaraq tanımasını Türkiyə Cümhuriyyətinin, Türkiyə hökumətinin, həmin dövrdə baş nazir olan Məsud Yılmazın böyük fədakarlığı kimi qiymətləndirmişdir: “Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edən kimi dünyada ilk dəfə onun müstəqilliyini tanıyan dövlət Türkiyə olmuşdur. Bu, hələ Sovet İttifaqının mövcud olduğu bir vaxtda baş vermişdir və onu göstərir ki, Azərbaycanın milli azadlığını, istiqlaliyyətini Türkiyə xalqı, Türkiyə hökuməti nə qədər istəmişdir” [2, s.118].

Ulu öndər yenidən müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasının Türkiyənin yardımlarına böyük ehtiyacı olduğunu vurğulamışdır: “İstiqlaliyyət qazanmış Azərbaycan öz müstəqilliyini möhkəmləndirmək, daimi etmək, əbədi etmək üçün çalışır və çarpışır. Bu işdə biz bütün dünya birliyinin yardımına, dünyanın ədalətli insanların yardımına möhtacıq. Eyni zamanda bu işdə Türkiyə Cümhuriyyəti, Türkiyə xalqı ilə əlaqələrin Azərbaycan xalqı üçün, müstəqil Azərbaycan Respublikası üçün çox böyük əhəmiyyəti var və biz buna böyük ümid bəsləyirik” [9, s.363].

Heydər Əliyev 1994-cü il fevralın 9-da Türkiyə Böyük Millət Məclisində çıxışı zamanı üzünü Türkiyə millət vəkillərinə, hökumət rəsmilərinə tutaraq Mustafa Kamal paşanın məhşur fikrini xatırlatmışdır: “Burada mən Mustafa Kamal Atatürkün çox dəyərli bir fikrini yadınıza salmaq istəyirəm, çünki onun bu fikri Türkiyənin üzərinə düşən vəzifələrin çox böyük olduğuna və Mustafa Kamal Atatürkün çox uzaqgörən bir şəxsiyyət olduğuna dəlalət edir. O, Türkiyə Cümhuriyyətinin 10-cu ildönümü münasibətilə çıxışında demişdir: “Bu gün Sovetlər Birliyi dostumuzdur, qonşumuzdur, müttəfiqimizdir. Bu dostluğa ehtiyacımız vardır. Fəqət sabah nə olacağını heç kim bilə bilməz. Eynən Osmanlı kimi, eynən Avstriya-Macaristan kimi parçalana, dağıla bilər. Bu gün əlində möhkəm-möhkəm tutduğu millətlər ovuclarından qaça bilərlər. Dünya yeni bir tarazlığa çata bilər. Bax, o zaman Türkiyə nə edəcəyini bilməlidir. Bu dostlarımızın hakimiyyəti altında bizim dili bir, inancı bir, özü bir olan qardaşlarımız vardır. Onlara sahib çıxmağa hazır olmalıyıq. Hazır olmaq yalnız susub o günü gözləmək deyildir. Hazırlaşmaq lazımdır. Millətlər buna necə hazırlaşır? Mənəvi körpülərini sağlam şəkildə quraraq.

Dil bir körpüdür, inanc bir körpüdür, tarix bir körpüdür. Biz köklərimizə qayıtmalı və hadisələrin yaratdığı tariximizin içində bütövləşməliyik. Xarici ölkələrdə yaşayan türklərin bizə yaxınlaşmasını gözləməməliyik, biz onlara yaxınlaşmalıyıq” [7, s.370].

Ulu öndər 1999-cu il noyabrın 1-də Ankarada Çankaya köşkində ona Beynəlxalq Atatürk sülh müqafatının təqdim olunması mərasimində söylədiyi nitqində Mustafa Kamal Atatürkün bu məşhur fikrinə yenidən, başqa rəkursdan müraciət etmişdir: “Mustafa Kamal Atatürk təkə Türkiyə üçün yox, bütün dünya türkləri üçün, türk dünyası üçün də çox düşünmüşdür. ... O, 30-cu illərdə söyləyirdi ki, Azərbaycanda və Orta Asiyada yaşayan türklər indi çətin problemlər içərisindədirlər. Amma zaman gələcəkdir ki, onlar bu əsarətdən çıxacaqlar. ... 1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılması ilə əlaqədar Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etdi, onu bərpa etdi. Yəni Mustafa Kamal Atatürkün uzaqgörənliyi bununla da sübut olunur. O, hələ o vaxt görürdü ki, Azərbaycan və türkdilli digər xalqlar – Orta Asiya xalqları daim əsarətdə qalmayacaqlar, öz müstəqilliyinə, öz azadlıqlarına nail olacaqlar [10, s.424].

Ulu öndər Mustafa Kamal Atatürkü çox ağır və mürəkkəb şəraitdə Türkiyənin müstəqilliyini qoruyub saxlayan, müasir Cümhuriyyətin qurulmasında misilsiz rol oynayan nəhəng tarixi şəxsiyyət kimi qiymətləndirmişdir: “Mustafa Kamal Atatürk XX əsrin dünyada ən böyük şəxsiyyətlərindən biridir. Zaman keçdikcə onun şəxsiyyətinin nə qədər böyük olduğu daha da hiss ediləcəkdir, dərk olunacaqdır, bilinəcəkdir. Mustafa Kamal Atatürkün türk xalqı, Türkiyə qarşısında və eyni zamanda türk dünyası qarşısında, beynəlxalq aləmdə çox böyük xidmətləri olubdur. ... O hələ Türkiyə Cümhuriyyətini qurub yaradana qədər də böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş, istiqlal savaşına başçılıq etmiş və Birinci dünya müharibəsindən sonra Osmanlı imperatorluğu dağılan zaman Türkiyəni dağıtmaq, parçalamaq, məhv etmək istəyən ölkələrin, qüvvələrin hamısının qarşısının alınmasını təşkil etmiş və buna nail olmuşdu. ... Mustafa Kamal Atatürkün ən böyük nailiyyəti bir də ondan ibarətdir ki, onun qurduğu, yaratdığı və ömrünün sonuna qədər başçılıq etdiyi Türkiyə Cümhuriyyəti o, həyatdan gedəndən sonra ... yaşayır, inkişaf edir və onun vəsiyyətlərini həyata keçirir, işinə sadıqlığını göstərir, onun yolu ilə gedir [10, s.421-422].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev qardaş Türkiyəyə hər səfərində türk xalqının böyük oğlu Mustafa Kamal Atatürkün məqbərə kompleksini – Anıtqəbiri ziyarət etmiş, məqbərənin önünə əklil qoymuş, xatirəsini bir dəqiqəlik sükutla yad etmişdir. 1999-cu il noyabrın 2-də Heydər Əliyev Mustafa Kamal Atatürkün məqbərə kompleksini növbəti dəfə ziyarət

etdikdən sonra onun muzeyi ilə yaxından tanış olmuş, burada saxlanılan tarixi eksponatlara baxmış, ilk dəfə bir xarici ölkənin dövlət başçısı kimi, Atatürkün məzarının yanına Azərbaycandan gətirilmiş torpaq qoymuşdur [11].

Bu addımın dərin rəmzi mənası vardır. Məlumdur ki, Türkiyənin hər bir diyarından, hər bir vilayətindən torpaq gətirirlər və böyük Mustafa Kamal Atatürkə hörmət və ehtiram rəmzi olaraq həmin torpağı qəbrin yanına qoyurlar. Bu, xalqın Mustafa Kamal Atatürkə, onun qoyduğu yola, onun irsinə, onun mirasına daim sədaqətli olduğunu bir göstəricisidir. İlk dəfə olaraq Türkiyənin xaricindən, xarici ölkədən – yalnız Azərbaycandan torpaq gətirilmiş və o torpaq Mustafa Kamal Atatürkün qəbrinin yanına, böyük Türkiyənin bütün diyarlarından gətirilmiş torpaqlarla bir sırada qoyulmuşdur.

Bu, bir tarixi hadisə idi. İlk dəfə idi ki, Türkiyənin xaricindən buraya torpaq gətirilib qoyulurdu. Eyni zamanda bu onu göstərirdi ki, Türkiyənin bütün torpaqları kimi, bütün vilayətləri kimi, bütün diyarları kimi, Azərbaycan Türkiyə ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır və Mustafa Kamal Atatürkü özünün öndəri, özünün qəhrəmanı, özünün müdrik şəxsiyyəti hesab edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti bu mərasimin ardınca Anıtqəbirin fəxri qonaqlar kitabına ürək sözlərini yazmışdır: “Mustafa Kamal Atatürk bəşər tarixinin XX əsrinin ən böyük şəxsiyyətlərindəndir. İstiqlal savaşına başçılıq edərək qalib gəlib Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmaqla o, türk xalqına böyük yol açmış, Türkiyə Atatürk ideyalarına sadıq olaraq ... bu yol ilə gedir və böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Qardaş Azərbaycan xalqı Atatürkün şəxsiyyətinə, onun ideyalarına, onun qoyduğu dəyərli irsə böyük hörmət və ehtiram hissi ilə yaşayır. Atatürkün dahiliyi, müdrikliyi bizim üçün ilham mənbəyidir” [12, s.441].

Azərbaycan xalqının ümumilli lideri Mustafa Kamal Atatürkün Azərbaycana xüsusi diqqət və qayğı gətərdiyini də vurğulamışdır: “Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi böyük Mustafa Kamal Atatürk türk xalqları haqqında düşünərkən, öz fikirlərini həyata keçirməyə çalışarkən Azərbaycana xüsusi diqqət yetirirdi. Onun Azərbaycan haqqındakı fikirləri, dediyi sözlər hamımızın qəlbindədir və biz bunları bir vəsiyyət kimi böyük minnətdarlıqla qəbul edirik” [13, s.323].

Heydər Əliyev çıxışlarının birində Mustafa Kamal paşanın Azərbaycan sevgisi haqqında böyük ehtiramla belə bəhs etmişdir: “Böyük Mustafa Kamal Atatürkün sözləri yadıma düşür. O deyirdi: “Azərbaycan gülərsə, biz də gülərik, Azərbaycan üzülərsə, biz də üzülərik”. Bu sözlər Türkiyə

Cümhuriyyətinin Azərbaycana olan münasibətinin ən parlaq ifadəsidir” [14, s.99].

Türkiyə Cümhuriyyəti hökuməti, türk xalqı da ulu öndər Heydər Əliyevin Türkiyə sevgisini, Mustafa Kamal Atatürkə böyük ehtiramını yüksək dəyərləndirmiş, onu Türkiyənin çox önəmli mükafatı olan “Beynəlxalq Atatürk sülh mükafatı”na layiq görmüşdür. Atatürk Dil və Tarix Qurumunun qərarı ilə yaradılmış bu mükafatın Heydər Əliyevə verilməsi haqqında bəhs edərkən, qurumun rəhbəri Rəşad Gənc məlumat vermişdi ki, bu il Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatının verilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin namizədliyini hörmətli Süleyman Dəmirəl irəli sürmüşdür. Ulu öndərin bölgədə, Qafqazda sülhün bərqərar olunması sahəsində gördüyü işlərə görə Türkiyə rəhbərliyi belə qərar almışdır [15].

Mükafatın təqdim edilməsi mərasimində çıxış edən Heydər Əliyev çox həyəcanlı olduğunu, duyğulandığını ifadə etmiş, həyatının ən yüksək mükafatı olduğunu bildirmişdir: “Mən həyatımda çox mükafatlar almışam. ... Keçmişdə gördüyüm işlərə görə mən Sovetlər Birliyi kimi fəvqəldövlətin ən yüksək mükafatlarını, nişanlarını almışam. Mən bir çox digər ölkələrin də mükafatlarını, nişanlarını almışam. Ancaq Türkiyə Cümhuriyyətinin mükafatını, Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi, böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan mükafatı almaq və xüsusən sülh adını daşıyan mükafatı almaq mənim üçün böyük şərəfdir. Hesab edirəm ki, bu mükafat mənim indiyə qədər aldığım mükafatların hamısından yüksək, qiymətlidir” [10, s.420-421]. Ulu öndər ona böyük Atatürkün adını daşıyan Beynəlxalq Sülh Mükafatı təqdim olunmasını təkcə onun şəxsiyyəti üçün deyil, həm də bütün Azərbaycan xalqı üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün böyük şərəfli hadisə kimi dəyərləndirmişdi.

2000-ci ilin aprel ayında «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının 1300 illik yubileyinin qeyd olunması tədbirlərində iştirak edən Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı Komissiyasının sədri, Atatürk Dil və Tarix Qurumunun rəhbəri, Professor Rəşad Gənc Prezident sarayında ulu öndər ilə görüşündə yubiley tədbirlərinin yüksək səviyyədə təşkil olunmasından məmnunluğunu bildirmiş, bununla Azərbaycanda milli özünüdərkin yenidən dirildiyini, Azərbaycan insanlarına özlərini tanımaları fürsəti verildiyini qeyd etmişdi. Türkiyəli alim xüsusi vurğulamışdı ki, “1999-cu ildə Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı həm Atatürkü bütün fikirləri ilə çox yaxından bilən, həm Atatürkün milli özünüdərək, milli dil, milli tarix, milli kimlik sahəsindəki bütün icraatlarını Azərbaycanda tətbiq edən, Azərbaycan Cümhuriyyətini idarə edən və gələcəkdə idarə edəcək kadrları da bir çiçək yetişdirən kimi əlinin altında yetişdirən bir böyük atatürkçüyə, Azərbaycan dövlətinin

Atatürkünə, Azərbaycan Respublikasının Atatürkünə nəşib oldu. Bu mükafat ən layiqli insana verildi. Mən bundan çox şadam, çox qürur və çox iftixar hissi duyuram” [16].

Heydər Əliyev Türkiyəyə 1994-cü ilin fevral ayında gerçəkləşən səfərində Azərbaycanın ağır müharibə şəraitində olduğunu, Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində torpaqlarının 20 faizini itirdiyini, işğal olunmuş həmin ərazilərdən bir milyondan artıq vətəndaşımızın qaçqın düşdüyünü bildirmiş, Azərbaycana Türkiyə Cümhuriyyəti rəhbərlərindən daha kəsərli, tutarlı yardım göstərilməsini xahiş etmişdi. Türkiyə hökumətinin bundan əvvəl Azərbaycana 250 milyon dollar kredit verdiyini minnətdarlıqla qeyd etmiş, eyni zamanda yeni kreditə və ərzaq yardımına ehtiyacımız olduğunu vurğulamışdı: “Azərbaycan əhalisini çöhrəklə təmin etmək üçün ehtiyatlarımız tükəndiyinə görə və müharibə şəraitində başqa imkanlarımız olmadığına ... görə Türkiyədən Azərbaycana pulsuz-parasız taxıl verilməsini Türkiyə rəhbərlərindən xahiş etdim” [17, s.400]. Türkiyənin o zamankı rəhbərləri həmin xahişin yerinə yetirilməsi üçün dərhal hərəkətə keçmiş, Azərbaycana qısa müddət ərzində 100 min ton taxıl göndərilmişdi.

XX əsrin 90-cı illərində Heydər Əliyevin müdrük siyasəti nəticəsində Azərbaycan – Türkiyə münasibətləri dostluq, müttəfiqlik, qardaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, “Türkiyə – Azərbaycan əlaqələri gündən-günə möhkəmlənir, inkişaf edir, bundan sonra daha da sürətlə inkişaf edəcəkdir. Bizim dostluğumuz tarixi köklərimizə, milli birliyimizə, bir dilə, bir dinə mənsub olmağımıza əsaslanır və eyni adət-ənənələrə, eyni mənəvi dəyərlərə mənsub olmağımızla əlaqədar gündən-günə möhkəmlənəcək, gündən-günə inkişaf edəcəkdir.” [18, s.353].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ulu öndərin Azərbaycan – Türkiyə münasibətlərini daha da möhkəmləndirmək siyasətini layiqincə davam etdirir. O, 2015-ci il martın 17-də Qarsda Heydər Əliyev adına Anadolu texniki-peşə liseyinin açılışında çıxışı zamanı qeyd etmişdir ki, “Heydər Əliyev Türkiyə-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafı üçün böyük xidmətlər göstərmişdir. Daim çalışırdı ki, Türkiyə-Azərbaycan birliyi, qardaşlığı daha da möhkəm olsun. Onun məşhur kəlamı bizim hamımız üçün bir nümunədir. O demişdir: Türkiyə-Azərbaycan bir millət, iki dövlətdir. Biz bu siyasətə sadıq. Biz bütün məsələlərdə bir yerdəyik. Siyasi əlaqələrimizi ən yüksək zirvəyə qaldıra bilmişik. Bütün beynəlxalq təşkilatlarda daim bir-birimizi dəstəkləyirik” [19].

İstifadə edilmiş mənbə və ədəbiyyat:

- Əliyev H.Ə. “Türkiyə Cümhuriyyəti-70” elmi-praktik konfransının iştirakçılarna 26 oktyabr 1993-cü il // Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab, B., Azərənəşr, 1997, 608 səh. – http://anl.az/el/alf7/he_me1.pdf; s.220
- Əliyev H.Ə. Türkiyə Respublikasının Baş Naziri Məsud Yılmazla Azərbaycan ictimaiyyəti nümayəndələrinin görüşündə nitq. Respublika Sarayı. 14 aprel 1996-cı il // Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. 6-cı kitab. B., Azərənəşr, 1998, 512 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me6.pdf; s.116-124
- Əliyev H.Ə. Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl ilə Azərbaycan ictimaiyyəti nümayəndələrinin görüşündə nitq. Respublika sarayı, 8 dekabr 1995-ci il // Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. 5-ci kitab. B., Azərənəşr, 1998, 500 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me5.pdf; s.168-178
- Əliyev H.Ə. Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəlin Azərbaycan Elmlər Akademiyasının fəxri akademiki adına layiq görülməsi münasibətilə təntənəli yığıncaqda çıxış. Respublika EA Rəyasət Heyətinin iclas salonu. 8 dekabr 1995-ci il /// Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. 5-ci kitab, B., Azərənəşr, 1998, 500 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me5.pdf; s.151-154
- Əliyev H.Ə. Türkiyə Respublikasının Baş Naziri Məsud Yılmazın şərəfinə rəsmi ziyafətdə nitq. 14 aprel 1996-cı il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 6-cı kitab. B., Azərənəşr, 1998, 512 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me6.pdf; s.125-126
- Əliyev H.Ə. Türkiyə Cümhuriyyəti prezidentinin iqamətgahı “Çankaya” köşkündə rəsmi qarşılama mərasimində nitq. 8 fevral 1994-cü il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab. B., Azərənəşr, 1997, 612 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me1.pdf; s.359-361
- Əliyev H.Ə. Türkiyə Böyük Millət Məclisində çıxış. 9 fevral 1994-cü il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab. B., Azərənəşr, 1997, 612 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me1.pdf; s.365-373
- Əliyev H.Ə. Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəlin şərəfinə rəsmi ziyafətdə nitq. “Gülüstan” sarayı. 7 dekabr 1995-ci il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 5-ci kitab. B., Azərənəşr, 1998, 500 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me5.pdf; s.137-140 s.
- Əliyev H.Ə. Ankarada “Çankaya” köşkündə Azərbaycan prezidentinin şərəfinə ziyafətdə nitq. 8 fevral 1994-cü il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab. B., Azərənəşr, 1997, 612 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me1.pdf; s.362-364
- Əliyev H.Ə. Beynəlxalq Atatürk sülh mükafatının təqdim olunması mərasimində nitq. Ankarada, Çankaya köşkü. 1 noyabr 1999-cu il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 22-ci kitab. B., Azərənəşr, 2007, 528 səh. – http://www.anl.az/el/alf7/he_me22.pdf; s.418-434

- Böyük Atatürkün xatirəsinə ehtiram // “Azərbaycan” qəzeti, 3 noyabr 1999-cu il
- Əliyev H.Ə. Böyük Atatürkün xatirəsinə ehtiram. Ankara, 2 noyabr 1999-cu il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 22-ci kitab. B., Azərənəşr, 2007, 528 səh. - http://www.anl.az/el/alf7/he_me22.pdf; s.441-442
- Əliyev H.Ə. Türkiyə Respublikasının Prezidenti Süleyman Dəmirələ “İstiqlal” ordeninin təqdim edilməsi mərasimində nitq. Prezident sarayı. 18 oktyabr 1999-cu il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 22-ci kitab. B., Azərənəşr, 2007, 528 səh. - http://www.anl.az/el/alf7/he_me22.pdf; s.321-334
- Əliyev H.Ə. Türkiyə Respublikasının Baş Naziri xanım Tansu Çillərlə Azərbaycan ictimaiyyəti nümayəndələrinin görüşündə nitq. Respublika sarayı, 11 iyul 1995-ci il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 4-cü kitab. B., Azərənəşr, 1997, 528 səh. - http://www.anl.az/el/alf7/he_me4.pdf; s.96-103
- Beynəlxalq Atatürk sülh mükafatı komissiyasının sədri, Atatürk Dil və Tarix Qurumunun rəhbəri, Professor Rəşad Gənc ilə görüşdə söhbət // “Azərbaycan” qəzeti, 3 noyabr 1999-cu il
- Türkiyəli qonaqlarla görüşdə söhbət // “Azərbaycan” qəzeti, 11 aprel 2000-ci il
- Əliyev H.Ə. İstanbulda Mətbuat Mərkəzində jurnalistlər və kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələri üçün mətbuat konfransında bəyanat. 11 fevral 1994-cü il // Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-ci kitab. B., Azərənəşr, 1997, 612 səh. - http://www.anl.az/el/alf7/he_me1.pdf; s.399-410
- Əliyev H.Ə. İzmirdə 7 may 1997-ci ildə Azərbaycan Prezidentinə “9 Eylül” Universitetinin fəxri doktoru adı verilməsi mərasimində nitq // Müstəqilliyimiz əbədidir. 9-cu kitab. B., Azərənəşr, 1997, 528 səh. - http://www.anl.az/el/alf7/he_me9.pdf; s.349-358
- Əliyev İ.H. Qarsda 2015-ci il martın 17-də Heydər Əliyev adına Anadolu texniki-peşə liseyin açılışında çıxışı. // “Azərbaycan” qəzeti, 19 mart 2015-ci il

Investigating Design and Production in the Security of Nations

Ahmet Şadi Ardatürk¹

Human beings are one of the weakest beings in nature because of their physical existence. Without sharp teeth, large claws, atmospheric fur or senses that can see kilometers away, man's biggest assistant in this reality is his mind, his ability to use his mind and the dynamics of being a group. As a human being who thinks with his/her mind, sees problems and acquires problems, develops tools and equipment for these problems with the ability to use his/her mind, and can produce what he/she develops, man declares his/her dominance over nature. One of the most important principles of this dominance established by human beings, who design and produce clothes instead of furs for cold days and spears instead of claws for fighting, is the ability to be a group. The experience of grouping as a pattern of common pragma with detailed and effective communication skills overcomes the deficiencies that humans (and some species) have together with the tools they design and produce.

In view of these shortcomings, it can be said that human beings are a creature that is obliged to have tools and equipment and to live collectively. It can be stated that our distant ancestors, realizing this necessity, first formed small communities, then large communities, and then societies together with other people with whom they shared individual utility in common. When it comes to communal life, another point that is not as common as the pragmas of individuals is the differences that come from individuality. At the point of expression of these differences (although there are common utility values), there may be situations where the state of being an individual differs from the state of being a society. Definitely, at this point, a community that has reached a sufficient population number must continue its existence within the framework of certain rules. The set of rules enable a sustainable

¹ Asst. Prof., Istanbul Health and Technology University, Industrial Design Eng.
ORCID: 0000-0003-1861-554

social life that was quite simple and few in our distant ancestors, in today's nations; it is quite detailed and many in terms of regulating both the internal dynamics of the states and the relations they have with other nations and states. These rules are organized, modified and implemented in accordance with the administrative systems of the respective nation. The state with its many organs is the provider and enforcer of these rules.

Although this set of rules established for the benefit values and security of individuals on a societal scale may provide for the internal peace and order of the society, it may not be sufficient in relations with other nations and states. Inadequacy may arise at many points such as different opinions, different interests, and different conflicts. At this point, diplomatic solutions, the competence of communication capability, mutual waivers, mutual arrangements and agreements, although aimed at maintaining the existing order, may sometimes be insufficient. When agreements are insufficient, we can call the situation as war in the worst case scenario.

In contrast, before the resolution of disputes through war, there is a common natural pattern of demonstration of power. Just as two mammalian species in nature try to persuade their opponents not to fight each other with war cries, grandiose appearances, and baring their teeth before they start fighting each other, states also use the strategy of reaching a solution without fighting by showing their power. And, of course, the most effective role in this strategy is to demonstrate the offensive and defensive forces, related equipment and technologies that nations possess.

The concept of nation can be expressed as a concept that exists at the basis of today's understanding of the state. The concept of nation continues to exist as a new form of organization that has been shaped until today after the social events and actions that existed after the empire periods (especially the French Revolution and the Industrial Revolution). Delannoi states that the concept of nation is essentially the state of being a political and philosophical individual in modern democracies (Delannoi, 1998, 11). Foucault draws attention to this form of relationship that exists within modernity and states that the expression of the community within the existence of history is the nation rather than the state, and that the nation is the object within the narrative of history (Foucault, 2004, 152). Giddens, on the other hand, defines this object on the basis of the sense of attachment and dependence of many individuals who come together in a political plane, the common culture and the past they have in common (Giddens, 2008, 286-288). Weber uses the expression of a unity of feeling and thought that has the ability to express itself (Weber, 1993, 172). Gellner, on the other hand, expresses the

concept of nation as a reality abstracted by a shared expression of identity (Gellner, 1992, 104). However, as Weber states, the concept of nation does not exist from a basic and specific expression of clarity (Weber, 2007, 181). Habermas, on the other hand, explains the concept in three main points. He states that the relevant relationship pattern is formed not by different groups becoming individual states through peaceful means, but by the unification of neighboring groups as a result of political relations due to common elements such as religion, language, race and culture. Secondly, he states that new formations are formed by being oppressed and assimilated and that this is an unnatural formation. Thirdly, he stated that the new nation building is inherently involved in bloody processes (Habermas, 2002, 16-18). The differences mentioned by Weber and the bloody formations mentioned by Habermas allow us to characterize the concept of nation as an entity pregnant with violence at any moment, even though it is a positive concept.

One of the most basic principles and existential realities of every living thing on earth, including humanity, is to ensure the continuity of security. At this point, for humans and all mammals, this situation is shaped by the commands to flee, attack, breed, which are controlled by the amygdala. In other words, this motivation basically expresses security and continuity of lineage. Like all mammals and human beings, the concept of security can be considered as one of the most fundamental principles of a nation. Although the concept of security is a concept that is constantly discussed, talked about and pondered upon both within the nation and in the international arena, it is the expression of an equation that is very difficult to define in terms of its content. Despite these ambiguities, as Özcan states, security is understood as the state of being away from threats and dangers, away from what is feared (Özcan, 2011, 447-448). In a broad and detailed way, Ağca defines the concept of security as the way in which individuals, states or determined organisms and systems are not harmed in economic, political, social and military contexts, both internal and external security elements, with a systematic approach to unity (Ağca, 2010, 45). Arı, who accepts the state as the element of security between nations in the context of realist theory, states that the effect of the lack of the existence of the state on security will only result in anarchy (Arı, 2010, 159-163).

Of course, anarchy is undesirable when it comes to the existence and sustainability of the social environment, the stability of daily and economic existence, and, in major cases, the existence of the nation. Just as the existence of anarchy within a nation can be described as bad, unstable and unsustainable, the concept of anarchy in the international arena can also have undesirable consequences. Ateş states that it is vital for states to ensure

their security elements and self-security due to the potential to create an anarchic pattern in the international arena (Ateş, 2009, 17). In other words, the concept of security is one of the most fundamental principles in the international arena as well as in the domestic arena.

The reality of the concept of security is indisputable, both anthropologically, in our distant ancestors, in the first states, in empires, in the internal security of today's modern nations, in the international environment and on an individual scale. However, in ensuring this security, throughout history, humanity has relied on and has been obliged to rely on its intellect and what it performs with its intellect. This act of execution is dealt with at its most basic level means to understand and make sense of design and production at its most basic level.

The concept of design is essentially the expression of a mental orientation. This orientation is a multi-layered equation that involves the co-construction and organization of many different and interrelated parameters. Tunali expressed this in its simplest form as “design is a plan for solving a problem” (Tunali, 2012, 20). This plan comes into existence when many inputs realized in multiple layers come to life in a geometry that serves a common purpose. Existence means the concretization of thought. The existence of a simple piece of wood in nature does not involve design and production on its own. Many concepts for the needs exist in the mind of the individual can turn that piece of wood into an element of design. If we consider that the individual's need is a support stick to be used while walking, the cutting of the piece of wood to the right length, the correction and ergonomicization of the holding part so that it will enter into a proper relationship with the hand, and the pruning of meaningless branches and parts on it to reduce the weight can be expressed as the definition of design organization in its most basic form. This planning is still a mental process. Therefore, it can be said that the relevant planning is the first step to materialize the material with certain technologies, and thus the first step to its existence. As a result, we call the planning in the mind and the organization of multiple parameters in line with a common pragma as design, and the concretization of this design from the relevant material as production.

Of course, the different thought systems of different individuals, even if the basis of the need is the same, their autonomous areas within the need, different ergonomics, different perspectives cause many different walking sticks to be derived from the same tree. And this situation reveals differences and constitutes the source of both social, artistic and technological progress. Today, we perceive and name this action, which Plato called *Poiesis* (Plato,

2006, 48), as the act of creation. The difference of each individual's existence in poiesis is an answer that includes every memory, experience and experience in that individual's past. These past lives and experiences appear as a subtext reflected in design and production. At this point, Tunali says that whatever the products that emerge, regardless of the designer, artist or craftsman, these products exist with the addition of emotions and thoughts to empirical and sensory existence (Tunali, 2020, 78). In its most basic name, we can express all these objects as commodities. For commodity, Marx used the expression of an external object that, in one way or another, satisfies human needs (Marx, 2011, 49). In other words, it would not be wrong to refer what is the output of design and production as a commodity. These commodities, which are the output of design, sometimes take shape and form according to aesthetics, sometimes according to function, sometimes according to ergonomics. Using a broad expression, Arendt says that everything has a form, whether it is an object of use, an object of consumption, or an object of art. (Arendt, 2014, 163). Form is a final output that gathers the necessities into a single concrete entity. And this output takes its place in the physical world as the reality of design. Yasar and Heinz, who consider the relationship between form and scale differently, state that form has a structure that is formed depending on the technical possibilities and conditions that exist in accordance with the relevant period and creates differences according to administrative elements. (Yasar and Heinz, 2021, 6).

The concept of production, as the concept that makes the existence of design real, is as old as human history, just like design. From the shaping of clay as a child's entertainment to the craftsmanship of master craftsmen, from industrial production to today's smart technologies, this whole process is in constant motion and movement in order for what exists in the mind to exist in reality. Although the concept of production can be handled both on the scale of the individual and on the scale of society, it ultimately means the combination of an idea, an idea with material and technology and its access to physical reality.

Today's technologies have brought the concept of production with the point that has never existed in human history. This point has gained a whole new dimension in terms of speed, cost, labor force and manufacturability. From the industrial revolution and mechanization to the present day, it can be stated that the concept of production is not even related to the concept of conventional production. The concept of production as perceived by modern man can be defined as a gigantic organization that includes smart materials, robotic technologies and deconstructive attitudes. And this expression allows the production of any form, any design that meets

any function. The concept of design and production not only refers to the existence of a kitchen object, an automobile, a piece of furniture or a coffee machine, but also includes the existence of space equipment, war equipment and defense equipment. In other words, many commodities that are used, needed and even not yet even aware that they are needed to ensure and maintain national and international security are also an output of the design and production organization.

This study is an inquiry into the role of design and production in ensuring and sustaining national and international security. Examining the existence of the concept of design and production in the relevant field in the history of the world and Turkey with examples, and analyzing design constitute the basic structure and research technique of the study. The analysis is carried out in the field of function and social impact and global impact rather than visual, artistic and aesthetic fields. In addition, an impartial observation and interpretation was made at the point of questioning the function, ethical stance and the basis of the existence of the design that serves the function. In the discussion and conclusion section, the existence and effects of the relevant examples were interpreted in today's reality, and a new proposal and a new model were proposed to the relevant field.

Examples from the World and Turkey from the Past to the Present

In today's world, there are many sophisticated and high-technology security devices. On the other hand, it is possible to talk about the existence of teachings, technologies and assets that come from long ago under many of them. In other words, it is as possible to revise and modernize as it is to rediscover the elements that respond to the existing situation in accordance with the relevant function. This section includes the expression of some examples from the past to the present, the establishment of their semantic contexts, demonstration, semiotic analysis, if any, and the establishment of relationship patterns with their modern revisions. Although it is known that before the periods of specialization in science, a human being worked actively, passively or semi-passively in many fields and was a multidisciplinary formation, we will try to characterize this situation with the most major and known feature in interpretation and analysis.

It can be easily stated that the sketches and ideas produced centuries ago by Leonardo da Vinci, whom we could perhaps call a designer if he were alive today, still dominate the battlefields in today's world. It is possible to find the sketches of the ideas of many elements such as modern tanks, helicopters and submarines among Davinci's works. It is known that Davinci, who was

not originally a war expert, a general or a soldier, and perhaps even more fundamentally an artist compared to all his other competencies, caused major changes in the relevant field during his lifetime as well as his ideas that have reached today's world, and that he helped win some defenses with his ideas and produced a way out in some bad situations.

Many defense-attack systems such as the Greek phalanx system, the shield wall of the Vikings, the shield defenses of the Spartan armies, which are thought to have emerged with a methodology called metaphorical design, where the realities existing in nature are assigned to the desired function with certain adaptations as a designer behavior, are security elements that have both changed the history of the world and have still survived to the present day. Today, these systems, which are used in situations that exist at the national level, especially in social events, are read as a depiction of Greek phalanx systems (figure 1). In this depiction, it has been transferred from nature to human scale with an artist's view from a designer's point of view.

Figure 1. Greek falankx and modern police systems

Like this metaphorical system design that has completely and radically changed the conventional warfare technique, the concept of shooting, which enables remote warfare, can be considered as a change that profoundly affects all kinds of security elements. The concept of shooting, which can be considered basically as a bow and arrow (although there were technologies that threw some equipment such as stones, bones and spears, especially in the African continent, the bow and arrow was considered as a systematic and regular technology), can be expressed as a quality that has carried the war beyond the human arm and spear distance. Although the existence of the bow and arrow, from the crossbow to the Roman ballista, has many different designs and scales, conceptually these examples can be increased in terms

of having the potential to act at a distance. The invention of gunpowder is another milestone as an element of security, but as a concept, it is a discovery that serves this concept of remote influence very well. In this context, the rotary axle guns of the 1800s (Revolver colt), the famous infantry rifle of the American Civil War (1861 Springfiels), the machine guns of World War I (MG 08), cannons with different sizes, volumes and types, and today's modern rifles and guns all appear as commodities shaped on this concept of being able to fight from a distance. These elements, each of which had a major impact in their own era, are still in active use today in both national and international security arenas. At this point, the real quality emerges in the technological innovation of the relevant element. Although the power and accuracy of a muzzle-loading rifle is quite sufficient, the length of time between two shots makes this rifle very limited. On the other hand, improved feeding technologies (figure 2) provide the breakthrough that carries the relevant security element into the future.

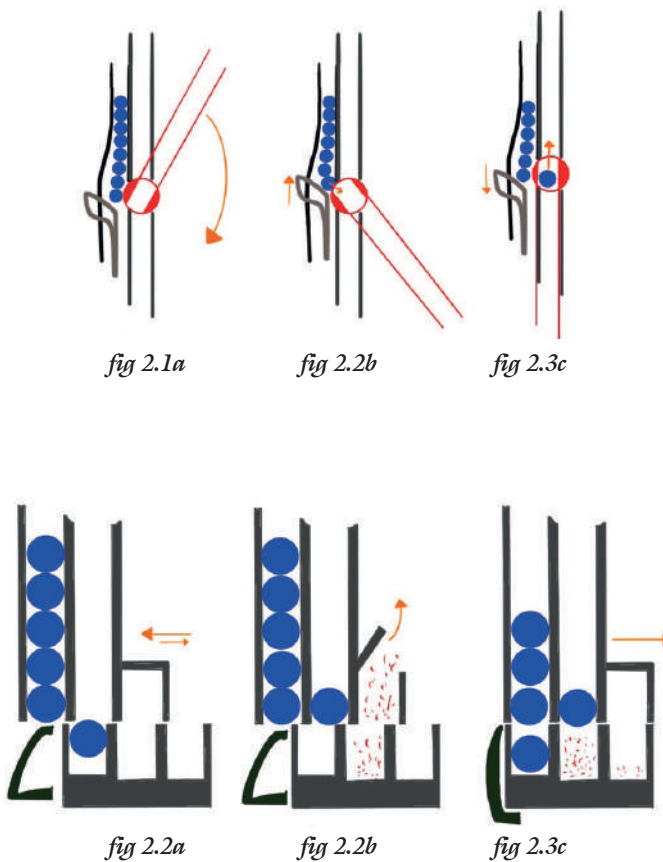

Figure 2. Basic feeding system

egardless of who it is good for and who it is bad for, from an objective point of view, it can be stated that the AK-47 rifle is one of the most widely used offensive (and defensive) commodities today. Unlike most other rifles, it has a weak jamming capacity and can continue to work even with components such as water, dust and mud, and can be considered as a special design with its simplicity and accuracy. It is possible to talk about its impact on a global scale, and as a rifle that made its presence known to the world, especially during the Vietnam War, it is mentioned in the literature as one of the most important rifles in the world (figure 3).

Figure 3. AK-47 / Kalashnikov

Today, when we open the internet and search for Mikhail Kalashnikov, we come across the profession of designer again. Kalashnikov's life before entering the army can be described as a farmer. Kalashnikov's memories and available data, especially during his hospitalization, show that he acted with a designer's mind, identified the problem with design methodology as a method and model, approached the problem by breaking it down, and created the first prototype with solution proposals with an industrial logic.

Many examples such as a photographer designing the accuracy and recoil technologies of a long-barreled sniper rifle, tanks designed by sculptors, mass control and destruction technologies designed by biologists, pistol shells drawn by painters are examples that emphasize the fact that the relevant field is fed by different disciplines beyond just military personnel and engineers. These examples from world history can be extended from the design teams of aircraft used in the battlefield to the designers working in the defense industry.

From the discovery of gunpowder to today's war robots, it can be stated that the elements of defense and attack were developed multidisciplinarily as the output of a common memory. Recognizing the competence of this collective working structure, bla bla bla blaaa honey honey blaa helped America win the first world war by having these different disciplines sit at the same tables just for this reason (Gertner, 2013).

Considering the strategy, equipment, technology, technology and support elements of the past decade, Turkey also has a place at the top of the world scale. The Turkish Defense Industry, which blends conventional and ancestral knowledge with modern technology, has gained a solid place in the world literature with unmanned aerial vehicles, especially in recent years (figure 4). Underlying these commodities are the correct reading of functions, valuable ideas that respond to the relevant function, design and engineering that make these ideas a reality, and qualified production. The Turkish defense industry, which plays a major role in today's world with its unmanned aerial vehicles, is also shown as an accelerating force in developing new breakthroughs and technologies.

Figure 4. Turkish SİHA

Discussion and Conclusion

It can be stated that since the day humanity has existed, it has needed security elements to defend itself, its relatives, its position, its valuable assets, etc., to survive in nature, and to resolve disputes at a certain level. In other words, at the point of sustainability of human existence, defense and attack are part of the essence of being human. And whether it is a bow and arrow or the most modern rifles, each of them is an external commodity, an object that responds to these needs of humanity in one way or another. Leaving

aside ethical debates, this process can be characterized as one of the oldest performances of humanity. Although it can be stated that each design is not optimal or does not represent a high quality entity, each design contains an entity that is obliged to optimize the relevant process within its own essence. In this context, the overall goal is to present the ideal quality within the relevant conditions and requirements.

Although it is not possible to talk about the relevant quality for every design, it can be stated that some designs have revolutionized the history of humanity. Most of these high quality commodities, which have a major impact on the individual and social existence of humanity, world history, and the existence of nations, consist of products that serve the defense and offensive industries.

When analyzed within design ethics, it can be stated that some of these commodities may be considered unethical. At this point, many paradigms such as time, space and user are determinant in whether the relevant design is outside or inside the ethical framework. It is possible that a rifle, which is the salvation of one nation at the moment of its design, may pose a danger to another nation. Or it is possible that the same product design may evolve into another form of use over the years by progressing in time. Or the existence of a commodity that is designed with completely good intentions and does not contain any defense-attack elements can turn into a security element with the equipment it contains in its own essence. In these and similar cases, drawing the ethical framework depending on the time, place, use and user is a more rational way than directly blaming the relevant design or designer.

All kinds of designs that exist in the defense industry, including offensive elements, may or may not exist within this ethical coposition. There are many examples in the history of the world, and it is doubtful that there is any other way than leaving ethics out of the equation. Nevertheless, especially within postmodernity, there are many prototypes that do not harm the aggressor and try to neutralize him without killing anyone. It is possible to state that these prototypes are not accepted on a social scale, individual scale, professional requirements and security elements.

In this context, it can be easily stated that defense and offensive commodities, whether within or outside the ethical framework, whether conventional or innovative, whether damaging or not, can continue to exist with humanity.

At this point, in the relevant field, as a profession that knows both human behavior, mechanical structure, production and materials, basic sciences, ergonomics, and creative thinking systems, and as a competent profession at the point of thought organization, the role of designers as qualified employees in national and international security areas will have very effective results.

At the same time, as a new model proposal, in addition to the multidisciplinary approach in the relevant field, the separation of the way of producing work into two different areas reveals a potential that can both save time and cause a qualitative increase. Within this model, rather than seeing the designer as an employee who only designs, models and produces ideas ready for production, there is a situation of using the designer only at the point of idea production in accordance with the effective use of the intellectual infrastructure that many designers have. The multi-faceted thinking systematic, multi-layered chaotic mind model, the ability to organize many inputs and independent parameters at the same time, and the ownership of creative thinking, which exist with design education and experience, make the designer basically an idea generator. When it comes to national and international security, this mental capacity and idea generation potential has the potential to create an infrastructure that can direct the project, production, engineering and strategy. In other words, the use of the designer as an idea person in national and international security elements can lead to effective results.

Bibliography

- Ağca, F. (2010). *AB'nin güvenlik ve savunma politikası ve Türkiye'nin konumu*. Papatya Yayıncılık.
- Arendt, H. (1996). *Geçmişle gelecek arasında*, İletişim Yayınları.
- Arı, T. (2010). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. MKM Yayıncılık.
- Ateş, D. (2009). Uluslararası ilişkiler disiplinini oluşumu: İdealizm/ realizm tartışması ve disiplin özerkliği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (10)17, 11-25.
- Delannoi, G. (1998). *Milliyetçilik ve ideolojik kataliz. uluslar ve milliyetçilikler*. Metis Yayınları (ed. Jean leca - uluslar ve milliyetçilik kitabı içinde delannoi nin bölümü)
- Foucault, M. (2004). *Toplumun savunmak gerekir*. Yapı Kredi Yayınları
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk*. İnsan yayınları.
- Gertner, J. (2013). *Fikir Fabrikası*. Modus Kitapevi.
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet*. Kalkelon Yayınları.
- Habernas, J. (2002). *Öteki olmak, ötekiyle yaşamak*. Yapı Kredi Yayınları.
- Marks, K. (2011). *Kapital (Birinci cilt)*, Yordam Kitap.
- Özcan, A. B. (2011). Uluslararası güvenlik sorunları ve Abd'nin güvenlik stratejileri. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, 22, 451-470.
- Platon. (2006). *Şölen ve dostluk*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunalı, İ. (2014). *Tasarım felsefesi tasarım modelleri ve endüstri tasarımı*, Yem Yayınları.
- Tunalı, İ. (2020). *Tasarım felsefesi*. Fol Kitap.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji yazıları*. Hürriyet Vakfı Yayınevi.
- Weber, M. (2007). Millet. *Doğu Batı Dergisi* 39 (milliyetçilik II), 185.
- Yasar, D. & Heinz, K. G. (2021). *İşlevin çok boyutlu yapısı ve biçime yansımaları*, MKA 21 Mimarlık ve Kent Araştırmaları Konferansı, 15 October 2021, Dakam Yayınları, İstanbul, 189-198.

Expression of the Idea of a Centralized State and a Righteous King in Yusuf Khos Hajib's "Qutadgü Bilig"

Matkuliyeva Marguba Farkhodovna¹

The peoples of Central Asia have long been rich in their historical culture and national values. Looking back on history, The X-XII centuries occupy a special place in the history of Central Asia. This period is characterized by the creation of scientific and artistic works, in addition to science, in Persian-Tajik and Arabic languages in fiction. Several literary and scientific works such as "Qutadg'u bilig" by Yusuf Khos Hojib, "Devonu lexicotit turk" by Mahmud Qoshgari, "Hibat ul haqoyiq" by Ahmad Yugnaki, "Yatimat at dahr" by Abu Mansur as-Saolibi enriched the artistic heritage. In turn, it is worth noting that these works today occupy a special position not only in their artistry and salinity, but also in their knowledge. Literary scholars and linguists paid special attention to their linguistic features in the process of researching works. Through these works, the features of the ancient Turkic language are studied. Also, the work of Yusuf Khos Hajib "Qutadgü bilig" is valuable for the presence of some information from the socio-political life of that time of Turkish peoples. Scholar finished his work in the Hijri 462 year in the age of 50, writing in 1069-1070. Yusuf describes himself in the preamble of the work: "this book is classified by Balasagun mavludlig' parqiz IDIS er turur. But, having finished this book in Kashgar, Mashriq Maliki prayed to Tavgachkhan uskin, malik ANI agitated and glorified and gave his Khas Hajib to an, and Yusuf Ulugh Khas Hajib teb atijavi was written for Ani". The Khagan Nasiriddin Tavghach Bugurro Qarahan mentioned in the book ruled the Karakhani State for the period 1075-1103. The work is dedicated to him. During the reign of the karakhanids, the country was assigned to estates. The rulers who stood at the head of these shares are named after Elighan. The supreme ruler, who controls the elighans, is referred to by

1 Doctor of Philosophy in Philology (PhD), Urganch State Pedagogical Institute

the name of Tavghach Khan. The establishment of a centralized, unified feudal state, its strengthening, its administration, the elimination of disputes between the beggars within shares and shares was a noble dream of the Tavghachkhans. A charter, which embodies the same way of governing a state, its policies, its laws, its customs, its moral standards, has emerged as a “Qutadgü bilig”. Yusuf Khos Hajib responded to these issues and created his work. Which, on the one hand, manifests itself as a large scientist of his time, a phosili, a sage, a philosopher, a poet, a competent person who is aware of history, medicine, writer, nujum and other sciences, on the other hand, a representative of the feudal class, a defender of the people of the upper class.

The content of the work indicates that the author was perfectly familiar with Arabic and Persian languages, deeply familiar with religious, scientific, artistic literature in these languages, and at the same time with Turkic written literature, folk oral creativity.

The work consists of about 6,500 couplets or 13,000 verses of “Qutadg’u bilig”, a large artistically successful of its time. The work was completed in 18 months. The author called the work “Qutadg’u bilig”. It means knowledge, education, which is conducive to joy and happiness. The poet writes:

Kitab ati urdum “Qutadg’u bilig”,
 Qutadsu o’qug’lika tutsu elig
 Kitob otini “Qutadg’u bilig” qo’ydim,
 O’quvchiga baxt keltirsin, qo’lidan tutsin.

For this reason, the book is called by the Chinese “Adab-ul-muluk”, “Ruler’s etiquette”, the mochins “Oyin-ul-mamlakat”, “the mode of order of the country”, the Western people “Zain-ul-umaro”/, “the shrine of the emirs”, the Iranians “Shohnomai Turkiy”, the Turans “Qutadg ‘ bilig”, some “Pandnomai muluk”, “the pandnoma of the rulers”. The initial report of” qutadgü bilig “ appeared in the first quarter of the 19th century. A copy of the work, copied in 1439 by Hasan Qara Sayil Shams with Uyghur script in Herat, was brought to Tughat, Turkey, and from here, in 1474, to Istanbul by Qazi Ali, the son of pride for Abdurazzaq Shaykhzoda Bakhshi. It was bought by the Orientalist scholar Hammer Purgshtall in Istanbul and brought to the Vienna Palace Library. In 1870, the Hungarian nobleman Herman Wambéry published the most important parts of the “Qutadgü bilig” under the title “monuments of the Uyghur language” and “Qutadgü bilig”. The French Orientalist Jaubert Amedi also published in 1823. From 1890, the work was studied by V.Radlov enters. In 1896, a second copy of the”Qutadg’u bilig”, copied in Arabic script, was found in Cairo. Radlov

would publish a complete transcription of the work in 1910, based on the Russian alphabet, with a translation into German. A third copy of the work, copied in Arabic script, was found in Namangan in 1913. In 1924, Fitrat received a copy from a man named Muhammadhoji eshon Lolaresh of Namangan and brought it to the Main Library in Tashkent.

The composition of the “qutadgʻu bilig” is as follows: three stages of preface: prose preface 38 lines.

Verse preface 77 couplets.

Chapter 11. 390 couplets.

The main part-the saga theme-develops in 68 chapters. If we also enter the questions and answers of the participants at the expense of the headings in it, then 174 is given under the heading. The total volume is 5896 couplets. The introductory part-consists of 2 parts and a masnavian chapter, the contents of the masnavian chapter are related to the epic. The preamble praises the Lord and praises the prophet and the chahoryors. The “qutadgʻu bilig” consists of about 180 quatrains, masnawi, and three chapters of Qasida. The work is written in aruz. Mutaqorib bahrida.

The “qutadgʻu bilig” was written in the “Bugrakhan language”, which was understandable to all Turkish tribes spread over a wide area of the time, from Qoshgar to Caspian.

“Qutadgʻu bilig” is a literary work, an example of fiction. The heroes of the work are made up of 4 icons:

Biri toʻgʻrilikka tayanch-Adolat

Biri Davlat erur, u qutli gʻoyat.

Uchinch-i-ulugʻlik Aql ham Zako

Toʻrtinchi - Qanoat erur bebaho.

The first is justice-he is the chief ruler, His name is Kuntugdi, he radiates as much light as the sun as everyone else. The second is State in Turkey, he is the prime minister, his name is Oytoʻldi. The main character of the work is Ogdulmish-intelligence and knowledge. The fourth emblem is contentment. His name is Oʻzgʻurmish. According to our scholars, these were the chief emblems of Islamic spirituality: the image of the Transfiguration symbolizes the Sufi who made forsake, converted asceticism and piety into a way of living. Mysticism ideas are also prominent in the work. The author professes God. Calls not to forget the path of religion and Sharia. In his worldview, the influence of the worldview of Farabi, Ibn Sina is felt. It talks about

seven planets, twelve constellations. Yusuf Khos Hajib's views on the state, its construction, control of power, material, political, social are manifested through mutual discussion, debate, questions and answers of the four images in the work. The author reflects in detail on all social classes, categories and groups, their positions in society, their place, living conditions, consciousness, psyche, etc. He divides people into groups based on two directions:

1. Distribution of material wealth, in terms of ownership of property. According to this, it is divided into three: (A) the rich, (b) the middle cases, (C) the shells /the poor/.

2. In terms of basic training, professions, the distribution of social labor among members of society. In this respect, men are divided into rulers, officials, courtiers, nobles /members of the House of Ali/, scholars and sages, healers, sorcerers, azayimkhans, dream interpreters, stars, poets, merchants, herders, artisans, poor people, etc.

The author speaks specifically about scientists. Glorifies them. Tells them not to hurt, to be financially strong:

Yo'q ersa ajunda bu alim bo'gu,
 Tikib unmagay erdi erda egu.
 Ularni qattiq sev, ag'irla so'zin,
 Biliglarin o'gran o'gush azin.
 Ular ilmi bo'ldi buzunga yo'la,
 Yarus a yo'la tunla azmas yo'l-a.
 Content: Yo'q ersa jahonda gar olim, dono,
 Ekib unmagay erdi erda dona.
 Ularni juda sev, qadrla so'zin
 Bilimlarin o'rgan ko'pin yo ozin.
 Ular ilmi xalqqa bo'ladi chiroq,
 Chiroq yonsa, tunda adashmas oyoq

Poets are very great, they both praise and expose people. Their tongues are as sharp as sword; their memories are subtle and deep:

Came again the poet is the word investigator,
 The one who prays is the one who exposes.
 The language of these more sharp than the sword,

And a way to remember more delicately than clay.

Delicate word, who can hear the word,

Let him hear from these, enjoy the pleasure...

Yusuf Khos Hajib also gave high marks to the peasants. Emphasizes that their work is honest, honorable, beneficial to everyone:

The peasant population has a very wide hand,

God has a wide range of desires.

Still on the ground from the Fiddler

Soup for the Walker, bread, grain for the pilot.

Mix them, join yourself,

In a sweet language, keep an open face.

Yusuf Khos Hajib was a wise man of his time, a scientist and a man of faith, capable of debating various sciences, a philosopher. That is why he appears in his work as a promoter of science, knowledge, enlightenment. He encourages people to learn incessantly, to practice this science. He calls upon the people of science to appreciate:

If the training is recorded, there would be glory,

Whoever has knowledge will receive greatness.

Ignorant people would be blind example,

Without knowledge, get contributions from knowledge.

All good deeds are useful in knowledge

Knowledge even opens the way to heaven.

In “qutadg’u bilig”, the author specifically addresses issues of etiquette. He compares characteristics such as relationship between different classes, morality, treatment, humanity, correctness, purity, affection, Fidelity, compassion, justice, dishonesty, generosity, intelligence, intelligence with aspects such as non-human, falsehood, dishonesty, curvature, nonsense, oppression, unfairness, ignorance:

Do not do evil, e behavior suzuk,

Do good deeds on this day, make your deeds.

Do not do a bad job, it damage the mine,

Evil snake one, he will call you

The beginning of all decency is language. The benefits and harms of the tongue are overwhelming. You need to speak little, listen a lot. Red tongue black head wash:

The Exalted is the one who finds,
 And the tongue of the dust, the head of the crevices.
 Keep your word careful, let your head not go away,
 Your tongue is careful, your teeth are not broken.
 Talay is a verbal word, a little bit of a word,
 Talay sir-write sinoat in a little word.
 Black head yovi it I a red tongue.,
 Talai, a head-eater, eats again.

The author likes the etiquette of raising a child, raising a boy and a girl, going to a party, sitting there, eating. In the “qutadgü bilig”, the deep influence of written literature and folk oral creativity is felt. The author made appropriate use of epic works, historical and religious literature in writing the work. In the work, the influence of the “Masterpiece” is felt. About forty figures appear in the work, such as Alexander, Kisra, Caesar, Qorun, Shaddad, Od, Faridun, Zakhok. Many proverbs and sayings are prominent in the work.

If abstinence-this is Head Health
 If Gizo eats little-the taste of the mouth.
 A wounding sword in the abdomen, we learn
 The Black Earth goes under, O trigger.
 Ask if you want to get a house
 Ask if you want to get land.

Many artistic means of representation are found in the work. Various tashbehs, homonyms, analogies were used.

In general, the epic “Qutadgü bilig” acts as a young pandnoma-a didactic work, an important resource in the upbringing of a person as a spiritual perfection and finding his place in society.

Literature used

- Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. T., 2015.
 Qadimiy hikmatlar. T.,2015.
 Q.Karimov. Ilk badiiy doston. T.,1976.

Trilateral Cooperation Azerbaijan-Turkey-Russia in the Context of Regional Security

Sakit Huseynov Yahya¹

Elvin Talishinsky Bahruz²

In modern scientific literature, the concept of “regional security” is more often used in relation to the external security of the country: a region is understood as a group of states identified on the basis of common geographical, historical and other features. The phenomenon of regional security is closely related to the phenomenon of national security, since it is an integral part of the country’s national security system. National security is the state of protection of the vital interests of the main security objects from external and internal threats and dangers, ensuring the safety of these objects and development. And the vital interests of these objects (individual, society, state) are realized at various levels of the national security system.

The national interests of each country are made up of the vital interests of the individual, society and the state. Both the individual and society realize their vital interests at three levels - national, regional and local (municipal). National security has a multilevel character, and the region acts as an independent object of national security. Moreover, the modern understanding of national security reflects the close relationship and interdependence of the security of the state, individual and society at all levels - from international to local. (Prokhozheva A., 2005, p. 217)

Regional security as an integral part of national security plays a key role in the implementation of the constitutional rights and freedoms of citizens, in ensuring the possibility of self-realization of the individual, spiritual renewal, political and social stability of society, ensuring the functioning of the state

1 Head of the Department of the Institute of Philosophy and Sociology of ANAS, Professor
E-mail: sakit48@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3625-7890>

2 Azerbaijan University, Head of Department of Political Sciences, Ph.D.
E-mail: Elvin.Talishinsky@au.edu.az, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5318-5537>

and is seen as a significant factor in the development of the Republic of Azerbaijan.

It seems that among the principles of ensuring the security of the individual and society, the principle of interconnection and interdependence of the security of the nation and the security of a particular region should occupy a leading position. The difficult path of formation of the model of international relations of our republic requires careful assessment of the place and role of the modern region in ensuring the national security of Azerbaijan. National security covers all vertically located levels of society, and regional security embraces part of the territory of Azerbaijan and the social community living in this territory.

The state ensures regional security through regional policy. The importance of regional policy is determined by the fact that the convergence of the interests of the peoples inhabiting the country, the establishment of their comprehensive cooperation, the conduct of a responsible and balanced state regional policy will ensure internal political stability in the country.

Regional policy is basically a policy of ensuring regional security, aimed at preserving the habitat of people and the realization of their vital interests in a particular territory. Ensuring regional security as a complex phenomenon is a system of interrelated elements. It includes not only a certain set of conceptual attitudes and provisions, socio-political and legal institutions and institutions, certain means, methods and forms that allow preventing or adequately responding to emerging dangers and threats, but also a set of vital interests of the main objects of the regional security. Methodologically, the scheme for developing the concept of regional security is based on the formulation of the concept of the interests of the regional social community and the designation of real and potential threats to regional interests.

The basic interests of the state are to protect the constitutional order, sovereignty and territorial integrity of Azerbaijan, build up national power, reduce threats to national security, create a belt of good neighborliness along the perimeter of the country's territory and develop interstate cooperation based on partnership.

In this context, it would be expedient to consider Azerbaijan's trilateral relations between Turkey and Russia. The historical tradition shows that there are good grounds for the comprehensive development of cooperation between these countries. It is necessary to dwell on these aspects of the problem in more detail.

With the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics in 1991, important changes took place in world politics. Newly independent states, including Azerbaijan, seceded from the USSR and acquired decisive importance in the international system. The position of the newly independent states in their domestic and foreign policy caused disputes not only among themselves, but also among neighboring and other states with great power. The rapid development in the economic, technological and social fields of the globalizing world has also caused changes in relations between states. If relations between Azerbaijan and Russia were organized under the auspices of the USSR, then after its collapse they turned into relations between two independent states.

With the independence of Azerbaijan, this also brought with it some problems that influenced the foreign policy of Azerbaijan. National leader Heydar Aliyev, who came to power in 1993, changed Azerbaijan's foreign policy. After that, the foreign policy of the Azerbaijani state further strengthened the position of our country in the international arena. One of the main reasons for this is the fulfillment of the main duties in foreign policy - the protection of the country's independence, its sovereignty, the protection of territorial integrity within the borders recognized by the international community, linking its security with regional and international security. Other priority tasks are the establishment of mutually beneficial and equal cooperation with all states of the world, the use of these ties for the development of the economy, science and culture. (Talyshinsky E., 2016. p. 90)

Relations with Russia play an important role in Azerbaijan's foreign policy. In the current period of time, the expanding relations between Russia and Azerbaijan, which have maintained mutual cooperation and sincere relations for many years, are based on friendship, good neighborliness and the history of our peoples. Although these centuries-old friendships have for some reason sometimes encountered various difficulties and problems, today the future of the relationship seems to be more effective and promising. Relations between the two countries cover many areas. Thus, first of all, there is active cooperation in the military-technical sphere. Today, the volume of military-technical cooperation between Russia and Azerbaijan is estimated at billions of dollars. Russia is also one of the leaders in trade and economic relations with Azerbaijan and ranks second, the trade turnover is growing every year. The structure of trade between Russia and Azerbaijan is quite important not only for the economy of the two countries, but also for the entire region. It is safe to say that these relations are diverse, and a large number of initiatives, including those aimed at the development of the humanitarian sphere by Azerbaijan, is gratifying.

Back in 1997, a number of bilateral agreements signed by the heads of both states, in particular the Baku Declaration and the joint Statement on the principles of cooperation in the Caspian Sea, in itself speaks of the importance of these countries for each other. In the adopted provisions of the Treaty on Friendship, Cooperation and Mutual Security, it was especially noted that “strengthening the Azerbaijani-Russian friendship and strategic partnership is an important factor in ensuring regional security and developing cooperation.” (Bakinsky Rabochiy, 2001, January 13) This document reflects such fundamental principles of international law as mutual respect for state sovereignty and independence, equality and non-interference in each other’s internal affairs, non-use of force or threat of force, territorial integrity, inviolability of borders, peaceful settlement of disputes, respect for human rights. The declaration of intentions of Azerbaijan and Russia “to bring bilateral relations to a new, higher level of strategic partnership” was extremely important. An important point was the intention of the parties to “make the necessary efforts to fully restore international transport communications in the region” and to connect Azerbaijan to the creation of the North-South transport corridor, and Russia to the Europe-Caucasus-Asia (TRACECA) transport highway. (Mamed-zade N.S. 2006. p. 45)

It should also be noted that after the restoration of our independence, the reduction of tension in relations with Russia became possible thanks to the signing of the Bishkek ceasefire agreement with Armenia in May 1994, mediated by Russia. Recall that before the resignation of A. Mutallibov, on May 7, 1992, the acting President of the Republic of Azerbaijan Y. Mammadov and the President of Armenia L. Ter-Petrosyan signed the Tehran declaration on a ceasefire through the mediation of Iran. But the next day, with the occupation of the historically important and cultural center of Azerbaijan Shusha by Armenian terrorists, this document became invalid. In fact, this meant that the leadership of Armenia did not control the situation in the war with Azerbaijan. This showed that control is in the hands of other forces and that these forces are not interested in peace negotiations. This time, a direct ceasefire agreement was reached through the mediation of Russia, and this agreement, unlike the previous one, did not remain on paper. (Huseynov A. 2011. p. 238)

Undoubtedly, Russia played a positive role in resolving the conflict. President of the Russian Federation Vladimir Putin has openly stated more than once in his speeches lately that he pays great attention to the settlement of the Nagorno-Karabakh conflict. Taking on the role of a mediator in this issue, Russia has openly stated that it wants stability in the region, and that Azerbaijan is the force that can ensure this stability. At the same time, the

high level of economic and political relations with Turkey, which from the very beginning openly showed that it was in favor of resolving the conflict in the name of justice on the just principles of Azerbaijan, increased Russia's activity in this matter as well.

As you know, since September 27, 2020, as a result of the Second Karabakh War, our people justly liberated the occupied lands, which were under the occupation of Armenia for about 30 years. Thus, he restored the historical justice and territorial integrity of the country. One of the most important issues in this situation was related to the fact that both Turkey, which provided support to Azerbaijan, and Russia, which directly mediated the signing of a new Armenian-Azerbaijani agreement, consider Azerbaijan a guarantor of stability in the region. It is no coincidence that the President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 22 on the air of the Russia-1 TV channel, commenting on the issue of the territorial belonging of Karabakh, clearly stated that "from the point of view of international law, both Nagorno-Karabakh and all the regions adjacent to it were are an integral part of the territory of the Republic of Azerbaijan". This, in fact, gave impetus to the formation of a new format of Russian-Azerbaijani-Turkish cooperation in the region. (Talyshinsky E., 2021, 170)

In line with Azerbaijani-Russian relations, Azerbaijan's foreign policy towards Turkey is the subject of closer scrutiny due to Russia's policy towards the Caucasus and Central Asia. The fact that Turkey and Russia are two powerful regional states in the Eurasian region, of which Azerbaijan is also a part, encourages other states to develop policies with this fact in mind. (E. Talybov., 2005, p. 12)

Today, Azerbaijani-Turkish relations are strengthening, and the level of development of relations between our countries makes an important contribution to regional progress. The Azerbaijani-Turkish relations, built on the basis of historical friendship, mutual trust, sincere relations and high-level cooperation, are constantly strengthening. The fact that our peoples share the same ancestry, language, religion, culture and many other ties has always made these two countries family to each other, and they have been with each other in happy and sad days. Today, relations between Azerbaijan and Turkey, described by the national leader Heydar Aliyev as one nation and two states, are reaching a higher level as a logical result of the correct, purposeful policy pursued by the leaders of both countries, and in a number of areas are moving to a qualitatively new level. The development of relations between Azerbaijan and Turkey at this level makes an important contribution not only to these countries, but also to the overall progress and stability

of the region. At the same time, one of the most important factors in the rapprochement of the Turkic world today is the development of relations between Azerbaijan and Turkey.

During Heydar Aliyev's two-day official visit on February 8-10, he and Turkish President S. Demirel signed a ten-year friendship and cooperation agreement, as well as fifteen agreements providing for trade, investment, scientific and cultural cooperation. (H.Aliyev., 1997, p. 386)

Today, the joint implementation of international and regional projects of our countries, including the Baku-Tbilisi-Ceyhan and Baku-Tbilisi-Erzurum oil and gas pipelines, now plays an exceptional role in ensuring the energy security of Azerbaijan, Turkey and other countries. The East-West international transport and communication corridors being implemented on the initiative of our country not only bring additional benefits to the region and the world in this area, but also increase the geopolitical weight of Azerbaijan in the region. These projects also play an important role in ensuring the efficiency of international cargo transportation. In addition, the support of the Trans-Eurasian Information Super Highway (TASIM) project in three resolutions adopted by the UN General Assembly has become another real result of the Azerbaijani-Turkish economic cooperation. It is noteworthy that the TASIM project, which recently coincided with the TANAP project, also received strong support from other Turkic-speaking countries. (Hurriyyat, 2019, 13-14 Jun. 12.)

As you know, in the modern world, ensuring energy security and "oil and gas policy" is of great importance and relevance. Azerbaijan is one of the few countries implementing very interesting and promising programs in the field of energy cooperation. This is already recognized by the whole world.

One of the main directions of the foreign policy of the Republic of Azerbaijan is the implementation of its oil strategy, the "black gold" of our country from time to time played an important role in all spheres of its life. Especially in the 19th-21st centuries, the oil factor is one of the main factors keeping Azerbaijan at the center of interstate relations. From time to time, the goals of the modern "oil policy" of the Azerbaijani state could be assessed in different ways: ensuring the economic interests of the republic; a means of strengthening the military potential of our state; the opportunity to influence the elimination of Armenia's aggression against our country; ways to participate in international multifaceted integration processes, etc. (Musa İ., 2011. 259-260)

History and new geopolitical conditions: the dynamics of the Moscow-Baku-Ankara line acquire new relevance against the backdrop of further

development of geopolitical processes. Of course, Russia and Turkey, as great powers, have always been at the center of global geopolitics and are considered one of the countries that determine the agenda of world politics. There are reasons why the Azerbaijani factor is becoming more relevant to the geopolitical landscape of the region. These reasons are clearly related to the successful foreign policy of the Azerbaijani state. With its independent and balanced foreign policy, the country's leadership has proved that it is the leading state in the South Caucasus. It is the guarantor of security in the region and plays a key role in shaping the system of international security.

In this context, the prospects for Azerbaijan-Turkey-Russia and even Azerbaijan-Iran-Russia cooperation formats are more clearly visible, and it is necessary to note an important moment in the growth of Azerbaijan's geopolitical prestige. From the point of view of future prospects, the Russia-Azerbaijan-Turkey alliance, which experts already call the new center of power, will become one of the important factors determining the main contours of energy policy in a large geographical area.

It should also be noted that the rapid development of Russian-Turkish relations creates a special geopolitical environment for Azerbaijan. Azerbaijan, as an important state for Russia and Turkey, today plays a more special role in regional and international processes. In this regard, it is no coincidence that Russian analysts, politicians and journalists, who were more actively involved in the normalization and development of Russian-Turkish relations, are now actively involved in the development of the Azerbaijani-Russian geopolitical line.

As we remember, in Ankara, on the initiative of the Turkish Institute for Russian Studies (RUSEN), with the support of the Foundation of the President of Russia and the Institute for Russian Studies of Ankara, the Moscow Center for Studies of Modern Turkey, within the framework of network cooperation, on August 21, 2019, the "Turkey-Russia-Azerbaijan: Cooperation Forum in the field of energy and transport". This forum let everyone know that strong bilateral relations between countries are beginning to take the form of a triple alliance, acquiring geopolitical dimensions in practice. As Dmitry Savelyev, Deputy Coordinator of the Russia-Turkey Interparliamentary Friendship Group, noted during the forum: "Russia and Azerbaijan are striving to ensure income from gas supplies to Europe at the highest level, while Turkey's role within a possible energy center is extremely important. Russia, Turkey and Azerbaijan, the direction of North-South and East-West in the world trade of an effective logistics center will transform the transport synergy. Mutually beneficial relationships provide

financial stability in an environment where sanctions are in place against participants in megaprojects, the global economy is slowing down, and trade wars continue. In the more distant future, this will create the economic foundations for close political cooperation and Eurasian integration.” (https://tr.sputniknews.com/columnists/201908_221039975164)

Also, one should not forget about the importance of the Azerbaijan-Turkey-Russia union in the implementation of the Great Silk Road, which plays a key role in the process of rapprochement between East and West. Undoubtedly, the restoration of the Great Silk Road and the creation of the East-West energy corridor are among the global historical events of the 21st century. The importance of this road for the entire world order, located in the central part of Eurasia and passing through more than 34 countries, is immeasurable.

Everyone knows that Azerbaijan’s regional mission, the bridges of friendship that it built with the West and East, North and South to ensure its territorial integrity, have withstood various historical tests. The excellent foreign policy built on good neighborly relations and carried out within the framework of international law, various important projects carried out not only for Europe, but for the whole world, raised Azerbaijan’s political image. Not touching Tehran’s interests in building military and economic relations with Israel, which is in conflict with Iran, and assessing the sensitivity of both sides in the war between Russia and the West is a real test of excellence for a young state. At the most crucial moment, when there was a danger of disruption of economic sanctions and diplomatic relations between Russia and fraternal Turkey, it was Azerbaijan, using all the efforts of its diplomatic resources, that was able to play the role of a bridge.

Military and economic ties between the two heirs of the Eurasian Empire, which lasted for at least three centuries after the fall of the Ottoman dynasty and tsarism, have become more global in the 21st century and have become a key factor in regional and international politics.

It is no coincidence that the leaders of the two countries at a meeting back in 2008 set ambitious goals to increase bilateral trade to \$100 billion. Just last year, Russia ranked third as one of Turkey’s largest trading partners with a huge volume of around \$22 billion, and the Supreme State Council, established in 2010, declared great potential. On the other hand, for many years the area from Sochi to Vladivostok has been an important construction site for Turkish companies. The sum of mutual investments is more than 10 billion dollars.

Today, Azerbaijan, having liberated the previously occupied territories from the Armenian invaders, has the right to be called the winner, becoming a significant regional player. And close ties with Turkey only strengthen the authority of the republic and create more opportunities for economic and political maneuvers. It would be fair to say that the relations between Azerbaijan and Turkey built on friendship, brotherhood and solidarity today have no analogues in the world. Today's high level of relations is the result of the spiritual heritage of the ancestors, which has always been and will be a guide for the peoples of Azerbaijan and Turkey.

Today, Azerbaijan is making every effort and opportunity to restore and reconstruct the Karabakh and East Zangezur regions. And in this direction, Turkey provides significant support to Azerbaijan. Thus, the participation of Turkish President Recep Tayyip Erdogan in the opening ceremonies of the Fizuli and Zangilan international airports, as well as the laying of the foundation for a number of other important infrastructure projects, is a vivid confirmation of this.

But nevertheless, bilateral ties developed into the rank of allies after the signing of the Shusha Declaration in June 2021. The Shusha Declaration between Azerbaijan and Turkey is of particular importance. The document was signed by the Presidents of Turkey and Azerbaijan Recep Tayyip Erdogan and Ilham Aliyev on June 15, 2021 in the cultural capital of Azerbaijan - the city of Shusha. The document is called "Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey." The declaration was ratified by the Milli Majlis (parliament) of Azerbaijan on February 1, 2022, and by the Grand National Assembly (parliament) of Turkey on February 3.

However, without strategic cooperation, such as energy, it would simply be impossible to take the relationship between the two countries to a higher level. To date, this mission is being carried out by Azerbaijan. Both countries, fortunately, have a fairly reliable partner in regional and global projects, and, in the end, a benevolent neighbor like Azerbaijan. Azerbaijan closely cooperates with both Moscow and Ankara. Cooperation on the Russian-Turkish line is both beneficial for Azerbaijan and is one of the important conditions for strategic relations between Moscow and Baku. It should be noted that Turkey is a key ally of Azerbaijan. A few years ago, when Russian-Turkish relations cooled, everyone witnessed the tension in Baku. But now relations within the Russia-Turkey-Azerbaijan "triangle", as well as in the bilateral format, are very strong and exemplary.

REFERENCES

- Талышинский Э.Б. Современные информационные войны и Азербайджан. – Баку: Мутарджим, 2016. – 152 стр.
- Бакинская Декларация//Бакинский рабочий, 2001, 13 января.
- Мамед-заде Н.С. Взаимоотношения Азербайджанской республики со славянскими странами СНГ и Восточной Европы. Баку – 2006. Стр.146
- Hüseynov A. “Azərbaycan–Rusiya münasibətləri. Müstəqillikdən sonrakı ilk 10 il”. Strateji Təhlil. Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti, beynəlxalq münasibətlər üzrə analitik jurnal. №3. Bakı 2011. 247 s.
- Талыбов Ф. Центральная Азия как пространство: политика, народы, судьба. Журнал «Центральная Азия и Кавказ». N: 2, 2005, с. 12.
- Нейдәр Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1. Cild, Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 1997, s. 386.
- Hürriyyət. – 2019. – 13-14 iyun. - № 104. – S. 12.
- Musa İ.M. Çağdaş beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. - Bakı: “Bakı Universiteti” nəşyatı, 2011.-776 səh.
- <https://tr.sputniknews.com/columnists/201908221039975164-rusya-turkiye-ve-azerbaycan-arasindaki-iliskiler-avrasya-entegrasyonunun-temelleri-nin-atilmasini/>
- Прохожева А. Общая теория национальной безопасности. – 2-е изд. ; под ред.– М., 2005. – С. 217.
- Талышинский Эльвин Бахруз Оглы (2021). К ИСТОРИИ И ТЕКУЩЕЙ ПРАКТИКЕ СОТРУДНИЧЕСТВА В ТРЕУГОЛЬНИКЕ РОССИЯ-АЗЕРБАЙДЖАН-ТУРЦИЯ. Современная научная мысль, (4), 169-174. doi: 10.24412/2308-264X-2021-4-169-174

Azərbaycan-Türkiyə Mədəni-Siyasi Əlaqələri

Şahismayıl Namaz oğlu İsmayılov¹

Tarixdə baş verən siyasi proseslərin nəticəsi olaraq 1960-cı illərdən başlayaraq Azərbaycan siyasətçilərində Türkiyə mövzusunə daha geniş maraq oyanmışdı. Uzun zaman davam edən gərgin Sovet-Türkiyə münasibətlərində yekun olaraq 1960-cı illərdən sonra müəyyən qədər mülayimləşmə müşahidə edildi. Tarixçi alim, AMEA-nın müxbir üzvü Musa Qasımlı Sovet-Türkiyə münasibətlərinə dair araşdırmalarında Sovet-Türkiyə münasibətlərini bu fikirləri ilə təsvir etmişdi: “Stalinin ölümündən sonra sovet xarici siyasətində bir sıra dəyişikliklər baş verdi. SSRİ özünün birtərəfli olaraq dağıtdığı Sovet-Türkiyə münasibətlərini yenidən bərpa etmək istiqamətini əsas götürdü. Sovet dövləti 1953-cü il 30 may tarixli notasını yenidən nəzərdən keçirdiyini və Türkiyədən heç bir torpaq iddiasında olmadığını bildirdi. Sovet İttifaqının bu mövqeyi qarşılıqlı əlaqələrdə olan soyuqluğun qismən də olsa aradan qaldırılmasına təsirsiz ötürmədi. 50-ci illərin sonundan münasibətlərin normallaşmasına dair bir sıra addımlar atıldı”.

Sovet-Türkiyə münasibətlərinin normallaşması prosesində 1967-ci ildə Süleyman Dəmirəlin SSRİ-yə səfəri əlamətdar hadisə idi və artıq Türkiyə- Azərbaycan münasibətləri də diqqət mərkəzində olan mövzular silsiləsindən idi. Azərbaycan türkləri sovet rejimində də öz mədəniyyəti və dilini qoruyub saxlamış, və çətin şəraitdə Türkiyə xalqı ilə əlaqələrini daima davam etdirmişlər. İki ölkənin ortaq tarixə qaynaqlanan ənənələri, heyratamiz mədəniyyəti, dili və dini bu dövrlər ərzində iki xalq arasında sarsılmaz bağ yaratmışdır. Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan Respublikası arasında əlaqələrin yeni dövrü XX əsrin sonlarında geniş vüsət almışdır. SSRİ dövlətlərinin 1990-cı illərin əvvəllərində dağılması ilə bir sıra türk dövlətlərinin öz müstəqilliklərini bərpa etməsi nəticəsində türk dünyasının daha da qüvvətlənməsi üçün əlverişli vəziyyət yaranmışdır. Türkiyə Cümhuriyyətinin bu dövlətlər ilə bütün sahələr üzrə eyni mövqedə

1 Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan Universiteti, Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Baş müəllim, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7441-3575>

durması, münasibətlərin daha da genişləndirilməsi artıq aktual bir vəziyyət almışdır. Bu münasibətlər silsiləsində Azərbaycan və Türkiyə münasibətləri ayrıca önəm kəsb edirdi. Azərbaycanın yerləşdiyi coğrafi mövqe baxımından türk dünyası üçün olduqca mühüm bir ərazidə yerləşir. Başqa bir nöqteyi nəzərdən isə siyasi, iqtisadi vəziyyət, inkişaf etmə mərhələləri Azərbaycanın sahib olduğu mövqenin əhəmiyyətini daha aktiv formada nümayiş elətdirir. Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra üzləşdiyi çətinlikləri dəf etdikcə, iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli dərəcədə iqtisadi cəhətdən inkişaf etdikcə region və dünya üzrə təsir dairəsi genişlənməmişdir. (1) Müstəqilliyimizin ilk dövrlərindən bəri Azərbaycan xalqının üzləşdiyi bütün siyasi çətinliklər zamanı Türkiyə daima Azərbaycan xalqının yanında olmuş, ondan qardaş dəstəyini əsirgəməmişdir. Azərbaycan xalqının müstəqillik uğrunda apardığı əzimkar mübarizəsində yaşanan 1990-cı il 20 yanvar faciəsi Türkiyə ictimaiyyətində dərin hüziünə səbəb olmuşdur. Kütləvi informasiya vasitələri, hökumət və qardaş türk xalqı Bakıda yaşanan faciəni kəskin şəkildə qınayıb və qardaş Azərbaycan xalqına öz dəstəklərini bildirmişdilər. Qardaşlıq əlaqələrinin təzahürü olaraq Türkiyə Cümhuriyyəti 1991-ci il 18 oktyabr tarixində öz müstəqilliyini elan edən Azərbaycan Respublikasını 1991-ci il 9 noyabr tarixində tanıyan ilk ölkə olmuşdur. Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xarici siyasətində türk dövlətləri ilə sıx əlaqələrin qurulmasına üstünlük vermişdir. Xüsusilə bu dövürlər ərzində Türkiyə ilə əlaqələr daha da dərinləşdirilmiş və genişləndirilmişdir. Türkiyənin Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini tanıması Azərbaycanın dünya birliyinə qatılması üçün bir pəncərə açdı. 1991-ci il dekabrın 30-da Türkiyə Cümhuriyyəti Bakı Baş konsulluğunun səfirlik səviyyəsinə yüksəldilməsinə qərar verib və iki qardaş ölkə arasında “Diplomatik əlaqələrin qurulmasına dair” Protokol 1992-ci il yanvarın 14-də imzalanmışdır. Türkiyənin 1992-ci ilin əvvəllərində Azərbaycanın Baş konsulu olmuş Altan Karamanoğlu isə 1992-ci ilin yanvar ayında Türkiyə Respublikasının Azərbaycanın ilk səfiri təyin olunmuşdur. Beləliklə, Bakıda ilk səfirlik açan ölkə Türkiyə Cümhuriyyəti olmuşdur. Azərbaycan və Türkiyə Respublikaları arasında diplomatik münasibətlərin qurulması iki qardaş ölkə arasında əlaqələrin qarşılıqlı inkişafında hərtərəfli perspektivlər yaratdı. Türkiyə qardaş Azərbaycanın çiçəklənməsi və beynəlxalq arenada layiq olduğu mövqeni tutması üçün dəstəyini heç bir zaman əsirgəməmişdir. (2) Türkiyə rəsmi və işgüzar dairələrində Azərbaycan ilə münasibətlərə, qurulan əlaqələrə hər zaman xüsusi önəm və diqqət verib. Müxtəlif səviyyəli görüşlərdə bu münasibət dəfələrlə qeyd olunmuşdur. 1992-ci ilin may ayında Türkiyənin o zamankı baş naziri Süleyman Dəmirəl Azərbaycana ilk səfərini etmişdir. Azərbaycan parlamentində çıxış edən S.Dəmirəl “böyük türk dünyası

reallığa çevrildi” ifadəsini söyləyərək Azərbaycan və Türkiyə Respublikaları arasındakı əlaqələri qardaş xalqların münasibətləri kimi qiymətləndirmişdir. Hər iki tərəf qədim tarixi və mədəni tellərlə bağlı olan Türkiyə və Azərbaycan arasında birgə danışıqların aparılmasını yüksək qiymətləndirmişlər. 1992-ci il 28 may tarixində daha bir böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edən tarixi hadisə yaşadıq. Həmin gün Azərbaycan -Türkiyə sərhədində, Sədərək -Dilucu körpüsünün açılış olmuşdur. Bu tarixi körpü iki qardaş xalqı birbirinə qovuşdurmaqla yanaşı, Naxçıvanın inkişafı baxımından da tarixi əhəmiyyətə malik idi. Körpünün açılışında Ümummillî liderimiz Heydər Əliyev, Türkiyənin ozamankı Baş naziri Süleyman Dəmirəl və digər hökumət rəsmiləri iştirak etmişdilər. Heydər Əliyev körpünün açılışının əhəmiyyətini belə ifadə etmişdir: “Belə bir körpü tikmək bizim bir azərbaycanlı kimi, şəxsən mənim on illərlə qəlbimdə olan arzu idi. Bu fikir mənim qəlbimdə on illərlə yaşayırdı. Mən özümü xoşbəxt hesab edirəm ki, gördüyüm bütün başqa işlərlə bərabər, o ümid, həsrət körpüsünün qısa müddətdə tikilməsinin, yaranmasının təşəbbüskarı oldum”. Türkiyə ilə hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafına hər zaman xüsusi önəm verən Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan dərhal sonra bu əlaqələrin yüksələn xətt üzrə inkişafına xüsusi diqqət ayırmışdır. Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etdiyi zamandan bu günə qədər olan tarixi dövrə nəzər salsaq aydın şəkildə müşahidə edə bilərik ki, Azərbaycan - Türkiyə münasibətləri hər zaman olduğu kimi artan xətt üzrə inkişaf etmişdir. Bu münasibətlərdə bütün amillərdən öncə, Türkiyə Azərbaycanın ən yaxın müttəfiq və dayağıdır. Türkiyə - Azərbaycan münasibətlərinin ən vacib istiqaməti vahid türk dünyasına sahib olmaqdır. Hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə Heydər Əliyev Türkiyə ilə əlaqələrin gücləndirilməsinə daima önəm vermişdir. Türkiyənin beynəlxalq arenadakı rolu və yerini daim yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev belə bir fikir səsləndirmişdi ki, dünyada müxtəlif ölkələr ilə diplomatik əlaqələr qurmaq istəyən Azərbaycanın Türkiyə ilə arasında xüsusi bağlar mövcuddur. Məhz təsadüfi deyil ki, Azərbaycan xalqının Ulu Öndəri Heydər Əliyev bu həmrəyliyi “Bir millət, iki dövlət” adlandırıb. (3) 1994-cü ilin fevral ayında Heydər Əliyevin Türkiyəyə ilk rəsmi səfəri zamanı Böyük Millət Məclisində çıxış edən Heydər Əliyev iki qardaş ölkə arasında əlaqələrə dair Azərbaycan Respublikasının fikirləri barəsində məlumat vermiş və səfər zamanı Türkiyə Cümhuriyyəti ilə tərəfdaşlığa dair bir sıra vacib sənədlər imzalamışdır. 1997-ci ilin may ayında Azərbaycan-Türkiyə dövlət başçılarının görüşündə Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl bu ifadəni işlətməmişdir: “Azərbaycanın müstəqilliyini biz öz müstəqilliyimiz qədər qiymətləndirir və onun səylərinə mümkün olan bütün köməyi göstərməyi özümüzə borc bilir və bundan şərəf duyuruq”. 1997 və 2001-ci illər zamanı digər rəsmi səfərləri

zamamı Türkiyə Cümhuriyyəti ilə bütün sahələr üzrə tərəfdaşlığın daha da qüvvələndirilməsinə yönəlmiş yeni sənədlər imzalanmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Türkiyə və Azərbaycan xalqlarının tarixi birliyi və sarsılmaz dostluğu bizim ən böyük sərvətimizdir. Belə bir möhkəm təməl üzərində qurulmuş dövlətlərarası münasibətlərimizdə bir-birimizə inam və etibarımız, qarşılıqlı dəstəyimiz böyük məmnunluq doğurur”. (4)

Azərbaycan- Türkiyə siyasi əlaqələri ilə yanaşı iqtisadi əlaqələri də tərəfdaşlığın əsas diqqət mərkəzində saxladığı məsələlərdən biridir. 1992-ci il 1 noyabr tarixində Ankarada Azərbaycan və Türkiyə arasında “Ticarət və İqtisadi Əməkdaşlıq haqqında Saziş” imzalanmışdır. 1994-cü il 20 sentyabr tarixində imzalanan “Əsrin müqaviləsi”ndə tərəfdaşlardan birinin Türkiyə Respublikasının olması önəmli bir hadisə idi. 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti vəzifəsinə seçilən cənab İlham Əliyev də Azərbaycan - Türkiyə əlaqələrini uğurlu bir şəkildə davam etdirmiş və yeni bir mərhələyə qədəm qoymasına nail olmuşdur. Bir sözlə, Azərbaycanın neft və qaz sahəsi üzrə bir sıra sazişlərdə Türkiyə Respublikasının payı mövcuddur. Azərbaycanın neft və qaz kimi təbii sərvətlərinin dünya bazarına ixracı üçün inşa edilən boru kəmərlərinin, nəqliyyat dəhlizlərinin planlaşdırılmasına dair layihələrdə Türkiyənin imzasının olması daima xüsusi önəm kəsb edib. 2006-cı ildə Bakı-Tiflisi-Ceyhan neft kəməri, 2007-ci ildə Bakı -Tiflisi - Ərzurum qaz kəməri , 2017-ci ildə Bakı-Tiflisi-Qars dəmir yolu xətti kimi layihələr Azərbaycan və Türkiyə Respublikalarının iqtisadi əməkdaşlıq üzrə birgə fəaliyyətlərinin nəticəsidir. TANAP və TAP layihələri də bu tərəfdaşlığın uğurlu inkişafının digər bir nəticəsidir. (5)

2016-cı ilin 15 iyulu... Türk xalqı bütün dini, siyasi inanc və təbəqəsindən asılı olmayaraq dövlət çevrilişinə cəhd edə bildi. Həmin gün bir qrup hərbiçi prezident Rəsəb Tayyib Ərdoğanı hakimiyyətdən salmağa cəhd etmiş, Ankara və İstanbulda dövlət idarələrini, körpüləri ələ keçirməyə çalışmışdı. Vətənin dar günüündə xalqın, millətin, vətənin gələcəyi üçün hər kəs küçələrə axın etmiş və bir sıra qarşıdurmalar yaşanmışdı. Bu qarşıdurmalar nəticəsində 250-dən çox insan vətən naminə şəhid olmuşdur.

Türkiyə Cümhuriyyəti baş naziri Binali Yıldırım 15 iyul dövlət çevrilişi ilə əlaqədar ən vacib məqamları xüsusi ilə qeyd etmişdir: “Geriyyə baxdığımız anda, bu son dərəcə kədərli təcrübənin qürur duyacağımız iki həqiqəti ortaya çıxarmasını müşahidə etdik. Bunların ən birincisi türk xalqının cəsarətli və qətiyyətli olmasıdır. Siyasi baxışlarından aslı olmayaraq hər bir şəxs, bütün vətəndaşlarımız çevrilişin qarşısını almaq üçün küçələrə axın etdi. Televiziya kanallarımız çevrilişə cəhd edənlərin hədələrinə, təzyiqlərinə baxmayaraq, canlı yayınlarını davam etdirdilər. Türk milləti yumruq kimi birləşdi. İkinci

amil isə o idi ki, türk milləti bütün dünyaya demokratiyaya sahib çıxdığını və çıxacağını nümayiş elətdirdi. Xalqımız Türkiyəyə silahlı qrupların deyil, ancaq və ancaq demokratik yolla iqtidara gələn hökumətlərin və milli iradənin hakim ola biləcəyini sübut etdi. Bu çətin demokratiya imtahanından ölkə olaraq üzüağ çıxdıq.

Lakin həmin gecə nəvəmin mənə ünvanladığı o sual heç bir zaman yaddaşından və yaddaşlardan silinməyəcək: “Baba, onlar bizim əsgərlərimiz deyil?” Həqiqətən də bu necə düşüncədir ki, bir insan öz həmvətənlilərinə, öz qruplarına, öz bayrağına, vətəninə, xalqına bu qədər qəddarcasına təcavüz etməsinə imkan verir? Əlbəttə ki, bu sualların cavabı üzleşdiyimiz bu xəyanət şəbəkəsinin öz təbiətində axtarılmalıdır. Həmin gecə Fətullah Gülənin əmrlərini kor-koranə olaraq icra edən cinayətkar şəbəkə ilə üz-üzə qalmışdıq. Mərkəz kimi istifadə etdikləri hərbi bazada FETÖ-yə aid şirkətin rəhbəri ilə təşkilatın idarə etdiyi məktəbin aşkardakı sahibinin qarşısında hərbi salam verən, türk əsgərinin minillik şanlı keçmişindən qismətinə heç bir pay almayan xəyanətkar dəstədən bəhs edirik”.

Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan 15 iyul hadisələrindən bəhs edərkən bu fikirlərini səsləndirmişdir: “Xalqımız terrorçuların önündə silah ilə yox, əlindəki bayrağı və inamı ilə dayandı. Dünyada belə qüdrətliş güclü və imanlı xalq yoxdur. Belə bir ölkənin vətəndaşı və bu xalqın fərdi olduğum üçün fəxr edirəm”.

Türkiyədə baş verən bu xain çevriliş Azərbaycan xalqı, cəmiyyəti tərəfindən qəti olaraq qınılmış və Türkiyə xalqının yanında olduğunu hər zaman bildirmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan mətbuatı da bu hadisələri qətiyyətlə qınamış, əsl reallıqlar işıqlandırılaraq dünya xalqlarına çatdırılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 15 temmuz çevrilişini qınayaraq, qardaş Türkiyə xalqına öz dəstəyini əsirgəməmişdir. İlham Əliyev 15 Temmuz hadisələri ilə əlaqədar Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanə ünvanladığı məktubda bu düşüncələrini paylaşmışdı: “Türkiyə Respublikasına qarşı yönəlmiş bu xain plan ölkənizin tarixində çətin sınaq idi. Bu sınaqdan alınacaq və üzüağ çıxan Türkiyə xalqı bütün dünyaya iradəsinin sarsılmazlığını, mətinliyini, dövlətçiliyə və demokratiyaya sadıqlığını bir daha bariz şəkildə nümayiş elətdirdi. Həmin ağır gündə çiyin-çiyinə vermiş Türkiyə xalqı və dövlətinin qətiyyəti sayəsində, şəhidlərimizin qanı və canı bahasına əldə edilmiş bu zəfər xalqınızın bənzəri olmayan mübarizlik və yenilməzlik ruhunu, Vətənə sevgisini təsdiq etdi. Həmrəyliyin və milli birliyin rəmzi olaraq təsis olunmuş “Demokratiya və Milli Birlik Günü” Türkiyə dövlətçiliyinin tarixində böyük şərəf günü olaraq qalacaqdır”.

Azərbaycanlı siyasi-şərhçi və Batı Universitetinin professoru Fikrət Sadiqov Türkiyədə baş verən xain çevrilişi belə şərh etmişdir: “Həqiqət odur ki, Amerika özü Türkiyə ilə münasibətini dəyişib. Xüsusən, 15 iyul hərbi çevrilişə cəhd zamanı Vaşinqtonun fəal surətdə hadisələrə müdaxilə etməsi, çevrilişdə əli olanların Amerikadan ekstradisiya edilməməsi, Suriyadakı terrorçu kürdlərə silah yardımı edilməsi Türkiyəni qıcıqlandıran əsas məqamlardır. Yaranmış vəziyyətdə Türkiyə Qərbdən üz döndərərək Rusiya ilə iqtisadi və hərbi əməkdaşlığa üstünlük verib. Rəsmi Ankara hesab edir ki, mövcud vəziyyətdə Rusiya ilə əməkdaşlıq daha çox fayda gətirə bilər. Lakin mən düşünürəm ki, bu, müvəqqəti taktiki gedişdir. Hər halda Türkiyə ilə Rusiya yaxınlaşması uzun müddət davam edə bilməz. Çünki hər iki ölkənin maraqları, xarici siyasət prioritetləri müxtəlifdir. Məncə, Türkiyə, İran və Rusiya üçlü formatı süni şəkildə formalaşmış bir alyansdır”.

Milli Məclisin deputatı, “Yeni Azərbaycan” qəzetinin baş redaktoru Hikmət Babaoğlu dövlət çevrilişini belə şərh edirdi: “15 iyul 2016-cı ildə Türkiyə Cümhuriyyətinə qarşı dövlət çevrilişinə cəhddən sonra Avropa imperializminin Türkiyəyə qarşı nümayiş etdirdiyi qərəzli münasibətin davamı kimi baxılmalıdır. Görünür Qərb imperializminin Türkiyəni Suriyalaşdırmaq cəhdi baş tutmadığı üçün Qərbdə olduqca böyük narahatlıq var. Ona görə də qardaş ölkədə aprel ayının 16-da baş tutacaq ən böyük demokratik tədbir-ümumxalq səsverməsi, referendum aktının keçirilməsindən sonra Türkiyənin daha da güclənəcəyindən qorxuya düşən islamafob mərkəzlər bunun baş tutmasını istəmirlər. Onlar ən böyük demokratiya aktına qarşı ən böyük antidemokratik addım atmaqla özlərini ifşa etdilər. Məsələnin kökündə bu dayanır”.

FETÖ terror təşkilatının qanlı çevriliş cəhdinin önündə bir yumruq kimi birləşərək mübarizə aparan Türkiyə xalqı başqalarının onların yerinə qərar verməsini qəbul etmədiyini bütün dünyaya bir daha sübut etdi. Dünya xalqlarına bir daha sübut oldu ki, heçnə türk xalqını öz düşüncəsindən, yolundan, vətəninə, xalqına, millətinə, bayrağına sahib çıxmasından geri döndərmək iqtidarında deyil. Tarixin daha bir keşməkeşli sınağından müvəffəqiyyətlə çıxan Türkiyə xalqı böyük qəhrəmanlıq, cəsarət nümayiş etdirərək 2016-cı il 15 iyul dövlət çevrilişinin qarşısını qanları bahasına olsa da almağa nail oldular. Türkiyə xalqı, milləti, kiçiyindən böyüyünə kimi hər kəs vahid cəbhə olaraq konstitusiyanın, demokratiyanın müdafiəsi naminə ayağa qalxaraq daha ağır fəlakətlərin baş verməsinin qarşısını almışdır. Bir sözlə 15 Temmuz gecəsi Türkiyədə haqq, adalət, demokratiya xain çevrilişin və eyni zamanda vətən xainlərinin üzərində parlaq qələbə çaldı. (6)

Azərbaycanlı şair Sabir Abdin 15 iyul hadisələrini “Türkiyəyə-Türkiyə” şeirində belə təsvir etmişdir:

Bayraq qana boyandı,
Yatmış gecə oyandı,
Yer üzünə həyandı,
Türkiyəyə-Türkiyə.
Tarix qansız yazılmaz,
Türk elləri basılmaz
Yad bayraqlar asılmaz,
Türkiyəyə-Türkiyə.
Çanaqqala, Maraşı,
Görmüş neçə savaşı,
Azərbaycan qardaşı,
Türkiyəyə-Türkiyə.

İki qardaş ölkənin daima diqqət mərkəzində olan prioritet məsələlərdən biri Dağlıq Qarabağ probleminin həlli olmuşdur. Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra üzləşdiyi Dağlıq Qarabağ problemini Türkiyə Cümhuriyyəti ilk gündən bəri yaxından izləyicisi olaraq, beynəlxalq arenada, bir sıra dünya miqyaslı görüşlərdə Azərbaycanın haqlı mövqeyini daima diqqət mərkəzində saxlamış və bu istiqamətdə səylə fəaliyyət göstərmişdir. Qardaş Türkiyə Azərbaycanın tarixi torpaqlarının təcavüzkar Ermənistan tərəfindən zəbt edilməsinə qarşı öz etirazını bildirərək işğalçı Ermənistan ilə sərhədlərini bağlamışdır. Bir dövlətin digər dövlət naminə hər hansı bir üçüncü dövlət ilə sərhədlərini bağlaması ikitərəfli münasibətlər aspektindən misilsizliyin və digər dövlətlər ilə münasibətlərin müqayisədilməzliyinin bariz nümunəsidir. Qarabağ münaqişəsi zamanı Azərbaycanın ən yaxın tərəfdaşı Türkiyə Respublikası olmuşdur. İkinci Qarabağ müharibəsinin başladığı ilk andan Türkiyə Azərbaycan Respublikasından mənəvi, siyasi və diplomatik dəstəyini əsirgəməmişdir. Müharibənin başladığı 27 sentyabr tarixində türkiyə Müdafiə naziri H.Akar Azərbaycanın tərəfində olduğunu bəyan etmişdir. Türkiyə Xarici işlər naziri M.Çavuşoğlu Bakıya səfərləri zamanı Azərbaycanın hər zaman dost ölkəyə güvənə biləcəyini bəyan etmiş, hərbi əməliyyatlar nəticəsində hər iki tərəfin itkilərindən Paşinyanın məsuliyyət daşdığını qeyd etmişdir. Cənab Prezident İlham Əliyev 44 günlük Vətən müharibəsində Türkiyənin Azərbaycana dəstəyini Şuşada

Türkiyə dövlət başçısı Rəcəb Tayyib Ərdoğan ilə keçirdiyi birgə mətbuat konfransında bu sözlərlə ifadə etmişdir: “İkinci Qarabağ müharibəsi başlanan gündən, ilk saatlardan əziz qardaşım, sayın cumhurbaşkanı Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycana birmənalı, açıq dəstəyini ifadə etdi. Müharibənin ilk saatlarından o demişdi ki, Azərbaycan tək deyil. Həm bizi ruhlandırırdı, eyni zamanda bütün müdaxilə etmək fikrində olan qüvvələri, dairələri dayandırdı. Dedi ki, Türkiyə Azərbaycanın yanındadır. Müharibənin ilk saatlarından son dəqiqələrinə qədər əziz qardaşımın, Türkiyə Cümhuriyyətinin, türk xalqının dəstəyi bizə güc verdi. Bu siyasi və mənəvi dəstək bizi ruhlandırırdı. Türkiyənin bütün yerlərindən gələn mesajlar, gələn təbriklər, gələn dəstək, həmrəylik ifadələri bir daha bütün dünyaya bizim birliyimizi nümayiş etdirdi.” 2021-ci il iyunun 15-də Şuşa şəhərində Azərbaycan və Türkiyə arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında “Şuşa Bəyannaməsi” imzalanmışdır. Azərbaycan və Türkiyə hərbiçilərinin birgə iştirakı ilə 2022-ci il 6 dekabr tarixində keçirilən “Qardaş yumruğu” birgə təlimləri Şuşa Bəyannaməsinin şərtlərini özündə əks edir. Bu təlimlər ümumi mənada Azərbaycan və Türkiyənin tarixi qardaşlıq əlaqə və dəyərlərinin qorunmasının bariz nümunələrindən biridir. Azərbaycan Respublikasının prezidenti “Qardaş yumruğu” təlimləri haqqında bu fikirlərini səsləndirmişdir: “Bu təlimlərin adı “Qardaş yumruğu”dur. Bu, Türkiyə-Azərbaycan birliyinin növbəti təzahürüdür. Birliyimiz sarsılmazdır, əbədidir. Yaşasın Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığı!” “Dəmir yumruq” əməliyyatının uğurla həyata keçirilməsi torpaqlarımızın mənfur düşmən tapdağından azad edilməsini nəticələndirdisə, “Qardaş yumruğu” adlandırılan birgə hərbi təlimlər Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığının və strateji tərəfdaşlığının növbəti bir nişanəsinə çevrildi.

Bu il Türkiyə xalqının əsas diqqət mərkəzində olan mövzulardan biri də prezident və parlament seçkiləri olmuşdur. Hətta qardaş Türkiyədə keçiriləcək seçkilər Azərbaycan xalqının maraq və diqqət mərkəzində idi. 2023-cü il 14 may tarixində keçirilən seçkilərdə hakim Ədalət və İnkişaf Partiyasının sədri Rəcəb Tayyib Ərdoğan 49,51% səs toplamış, lakin seçkilər ikinci tura qalmışdır. 2023-cü il 28 may tarixində keçirilən prezident seçkilərinin ikinci turunda, hakim Ədalət və İnkişaf Partiyasının sədri Rəcəb Tayyib Ərdoğan xalqın dəstəyi ilə 52,11% səs çoxluğu ilə qardaş Türkiyənin prezidenti vəzifəsinə seçilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev zəng edərək qardaş Türkiyə xalqını və Rəcəb Tayyib Ərdoğanı bu zəfər münasibəti ilə təbrik etmiş və təbrik məktubu ünvanlamışdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Türkiyə lideri Rəcəb Tayyib Ərdoğanı ünvanladığı təbrik məktubunda deyilir:

“Hörmətli cənab Prezident,

Əziz qardaşım,

Türkiyə Respublikasının Prezidenti vəzifəsinə keçirilən seçkilərdə yenidən qazandığınız qələbə münasibəti ilə Sizə öz adımdan və Azərbaycan xalqı adından ən səmimi təbriklərimi yetirməkdən məmnunluq duyuram. Azərbaycan xalqı da bu seçkiləri böyük diqqət və həyəcanla izləyirdi.

Milli iradənin təntənəsi olan səsvermənin nəticələri ölkənizin hərtərəfli inkişafı yolunda qətiyyətlə həyata keçirdiyiniz genişmiqyaslı siyasətə və əvəzsiz xidmətlərinizə verilən ən ali qiymətdir. Çağdaş dövrümüzün səhifələrinə qızıl hərflərlə həkk olunmuş fəaliyyətiniz Vətənə, xalqa, Türk elinə hədsiz sevginin, bağlılığın və sədaqətin bariz ifadəsidir.

Son iyirmi il ərzində qardaş Türkiyə Respublikası Sizin liderliyiniz sayəsində böyük və şərəfli inkişaf yolu keçərək beynəlxalq aləmdə proseslərə həlledici təsir göstərən güc mərkəzinə çevrilmiş, söz sahibi olmuş, siyasi, iqtisadi, sənaye, hərbi, yeni texnologiyalar və digər sahələrdə mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir. Sizin tarixi missiyanızın əsas qayəsini təşkil edən qüdrətli və nüfuzlu Türkiyə Respublikasının uğurları qardaş ölkə olaraq bizi də olduqca qürurlandırır.

Tarixən qırılmaz tellərlə bir-birinə bağlı olan xalqlarımızın iradəsindən qaynaqlanan Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinin bu gün dünyada bənzəri yoxdur. Sarsılmaz dostluq və qardaşlığımız, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığımız, birgə gerçəkləşdirəcəyimiz irimiqyaslı layihələr strateji müttəfiqliyimizi səciyyələndirən mühüm amillər olmaqla yanaşı, eyni zamanda regional əməkdaşlığın, təhlükəsizliyin və sabitliyin onurğa sütununu təşkil edir.

Azərbaycan öz torpaqlarının işğaldan azad olunması uğrunda apardığı mübarizədə şəxsən Sizin, qardaş Türkiyə dövləti və xalqının qəti, birmənalı siyasi və mənəvi dəstəyi xalqımız tərəfindən həmişə böyük minnətdarlıq hissi ilə xatırlanır.

Əziz Qardaşım, fürsətdən istifadə edərək Sizi ilk səfərinizi Azərbaycana həyata keçirməyə dəvət edirəm.

Əminəm ki, xalqlarımızın zamanının sınaqlarından şərəflə çıxmış dostluğu və qardaşlığı, Azərbaycan-Türkiyə birliyi və müttəfiqliyi “Bir millət iki dövlət” və “Bir yumruq” fəlsəfələrinin ruhuna uyğun olaraq bundan sonra da birgə səylərimizlə yüksələn xətt üzrə davam edəcək və daha da möhkəmlənəcəkdir.

Bu zəfər sevincinizi Sizinlə bölüşərək Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, qardaş Türkiyənin çiçəklənməsi, xalqınızın əmin-amanlığı və firəvanlığı naminə ali dövlətçilik fəaliyyətinizdə yeni-yeni uğurlar diləyirəm”. (7)

Bu gün Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələr ən yüksək səviyyədədir. Elə sahə yoxdur ki, biz o sahədə əməkdaşlıq etməyək. İki qardaş ölkə kimi biz bütün sahələrdə qarşılıqlı hörmət və qarşılıqlı maraqlar əsasında əməkdaşlıq edirik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://azertag.az/xeber/1107046>
2. Hulusi Kılıç : “Son iyirmi ildə Azərbaycan və Türkiyə əlaqələrinə qısa baxış”. səh 9-13.
3. <http://dgb.nmr.az/az/article/1222/>
4. İbrahim Əliyev, “Müasir dövrdə Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri”, Bakı 2017, səh 15-26.
5. Şəbnəm Hacıyeva, “Türkiyə-Azərbaycan iqtisadi əlaqələri”, Bakı 2012, səh 121-144.
6. Atatürk Kültür, Dil və Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, “19 Yüzyıldan günümüze Türkiyede iktidara müdahalelər və darbələr uluslararası sempozyumu bildiriler kitabı”, Yozgat 2018, səh 129-145.
7. <https://president.az/az/articles/view/58876>

Cumhuriyetin İkinci Yüzyılına Özel Strateji, Güvenlik ve Yönetim: Kavramlar, Kuramlar ve Aktörler

Editör: Dr. Lütfullah ÜN

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-975-447-715-3

9 789754 477153